

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Lahti University of Applied Sciences

**YHDYSKUNTAPALVELUN
HUUMETESTAUS
KEHITTÄMISHANKE RIKOSSEURAAMUSLAITOKSELLE**

LAHDEN
AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysalan laitos
Sosiaali- ja terveysalan ylempi ammatti-
korkeakoulututkinto
Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen- ja
johtamisen koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Syksy 2011
Ilonen Anne ja Mäkelä Harri

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveystieteiden ylempi ammattikorkeakoulututkinto
Sosiaali- ja terveystieteiden kehittämisen- ja johtamisen koulutusohjelma

ILONEN ANNE JA MÄKELÄ HARRI: Yhdyskuntapalvelun huumeetestausta
Kehittämishanke Rikosseuraamuslaitokselle
Sosiaali- ja terveystieteiden kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelman opinnäytetyö, 89 sivua, 55 liitesivua

Syksy 2011
TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyömme käsittelee yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon liittyvää huumeetestausta. Yhdyskuntapalvelu on rikoslakiin sisältyvä yleinen rangaistus, johon tietyn edellytyksin voidaan tuomita enintään 8 kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Opinnäytetyömme tarkoituksena oli luoda yhteneväiset käytännöt asiakkaan kohteluun ja oikeusturvaan liittyvien asioiden huomioimisessa huumeetestausta tehtäessä. Opinnäytetyömme tavoitteena oli luoda valtakunnallisesti yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten käyttöön huumeetestausta käsikirja, joka sisältää yhtenäiset ohjeet huumeetestausta suorittamisesta Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Selvitimme yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten toiveita mitä heidän mielestään huumeetestausta käsikirjan tulisi sisältää. Lisäksi selvitimme heidän näkemyksensä siitä, miten asiakkaiden huumeiden käyttö on näkynyt heidän työssään aiemmin ja miten huumeetestausta nähdään vaikuttavan työhön tulevaisuudessa.

Opinnäytetyössämme on kyse toiminnallisesta kehittämishankkeesta, joka toteutetaan toimintatutkimuksen menetelmin. Tieto toimintatutkimuksen tutkimukselliseen osioon on kerätty Rikosseuraamuslaitoksen Pohjois-Suomen ja Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehiltä Webropol-ohjelman avulla toteutetulla kyselyllä. Varsinaisena tuotoksena hankkeestamme valmistui käsikirja yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käytön testaamisen tueksi. Käsikirja sisältää tietopaketin lisäksi myös prosessikaavion huumeetestausta.

Tutkimustulosten mukaan huumeetestausta käsikirja nähtiin tarpeellisena käytännön yhdyskuntapalvelutyöhön. Vastaajat pitivät tärkeänä, että käsikirja sisältää tietoa muun muassa päihtymyksen havainnoinnista, huumeetestaustavälineiden käytöstä, oikeusturva-asioista ja miten toimia testaukseen liittyvissä ongelmatilanteissa. Lähes kaikki kyselyyn vastaajat kokivat huumeetestausta mahdollisuuden yhdyskuntapalvelutyössä myönteisenä. Vastausten mukaan huumeita käyttäville yhdyskuntapalvelun suorittajille oli vaikea löytää palvelupaikkaa ja huumeiden käytön havainnointi koettiin vaikeaksi. Huumeetestausta nähtiin selkiinnyttävän työtä, lisäävän yhdyskuntapalvelun uskottavuutta ja helpottavan huumeita käyttävien suorittajien sijoittamista palvelupaikkoihin. Lisäksi huumeetestausta nähtiin mahdollisuutena puuttua tehokkaammin yhdyskuntapalvelun suorittajan päihdeongelmaan ja sen myötä helpottavan hoitoonohjausta. Kielteisenä seikkana nousi esille työmäärän lisääntyminen ja työturvallisuuteen liittyvät asiat.

Avainsanat: yhdyskuntapalvelu, huumeetestausta, muutoksen jalkauttaminen, perehdyttäminen

Lahti University of Applied Sciences
Faculty of Social and Health Care
Master's Degree in Social and Health Care
Degree Programme in Development and Management in Social and Health Care

ILONEN ANNE, MÄKELÄ HARRI: Community Service Drug Testing
A Development Initiative for Criminal Sanctions Agency

Master's thesis in Development and Management in
Social and Health Care, 89 pages, 55 appendices

Autumn 2011
ABSTRACT

The topic of our thesis is the drug testing related to performance of Community service. Community service is a general sanction included in the criminal law, which can be performed in lieu of imprisonment under certain circumstances when the sentence is no longer than 8 months. The purpose of our thesis work was to create unified practices related to legal matters and treatment of the customers when performing the drug tests. The goal of our thesis was to produce a handbook for national use of unified instructions for the drug testing during the performance of community service at the Community sanction offices of the Criminal sanctions agency. We studied the expectations of public servants' in Community sanctions office about what topics a drug testing handbook should include. Additionally, we studied their views on how their clients' drug usage has impacted their work in the past and how drug testing is expected to impact their work in the future.

Our thesis is about functional development initiative that is carried out as a functional research. The data was collected from public servants of the Community sanctions office in Northern Finland and Helsinki using Webropol program to carry out the survey. An actual output of our initiative is a handbook to assist in the drug testing of Community service performers. In addition to an information package, the handbook contains a process diagram of the drug testing.

According to the survey results the drug testing handbook was deemed necessary for Community service work in practice. It was seen important that the handbook contains information about detecting the intoxication, usage of the drug testing equipment, legal matters and how to handle the problematic situations related to the testing. Almost all the respondents considered the possibility of drug testing in Community services work favorable. According to the responses it was difficult to find Community service location for a drug user and detecting the drug usage was difficult. Drug testing was seen to clarify the work, increase the credibility of the Community service and make it easier to place the drug users in service locations. Additionally, drug testing was seen as a possibility to address the substance abuse problem more efficiently and facilitate the treatment. Increased workload and things related to occupational safety were seen as negative.

Keywords: community service, drug testing, change management, orientation

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT	5
2.1	Kehittämishankkeen tausta	5
2.2	Rikosseuraamuslaitos	8
2.3	Kehittämishankkeen tarkoitus ja tavoite	10
3	KEHITTÄMISHANKETTA OHJAAVAT KÄSITTEET	11
3.1	Yhdyskuntapalvelu	11
3.1.1	Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen ja tuomitsemisen edellytykset	15
3.1.2	Soveltuvuuden tutkiminen	18
3.1.3	Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano	20
3.1.4	Päihteettömyyden valvonta	22
3.1.5	Yhdyskuntapalvelun velvollisuuksien rikkominen	24
3.1.6	Tuki ja kontrolli yhdyskuntapalvelutyössä	26
3.2	Yhdyskuntapalvelurangaistuksesta tehdyt aiemmat tutkimukset	29
3.3	Päihteet ja rikollisuus	36
3.4	Huumetestaus	39
3.5	Muutoksen johtaminen ja jalkauttaminen	42
3.6	Perehdyttäminen	46
4	KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS	48
4.1	Toimintatutkimus kehittämishankkeen tutkimuksellisenä lähestymistapana	48
4.2	Kehittämishankkeen eteneminen	51
5	KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET	57
5.1	Alkukyselyn tulokset	57
5.2	Huumetestaus prosessina	65
5.3	Huumetestauksen käsikirja	68
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	72
6.1	Prosessin arviointia	72
6.2	Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet	76
	LÄHTEET	81
	LIITTEET	89

KUVIO, TAULUKKO- JA KAAVIOLUETTELO

KUVIO 1. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiorakenne

KUVIO 2. Rikoksesta yhdyskuntapalveluun

KUVIO 3. Kehittämishankkeen eteneminen

KUVIO 4. Vastaajien sukupuoli ja ikä

KUVIO 5. Vastaajien koulutus ja virkanimike

KUVIO 6. Vastaajien virkasuhteen vakinaisuus

KUVIO 7. Vastaajien virkasuhteen kesto

KUVIO 8. Kuinka monta mahdollista huumeiden vaikutuksen alaisena olevaa yhdyskuntapalvelun suorittajaa ollut viimeisen puolen vuoden aikana.

KUVIO 9. Kyselyyn vastanneiden mielipiteet siitä, mitä käsikirjan tulisi pitää sisällään.

TAULUKKO 1. Uusintarikollisuuden aste ja seuraamus uusintarikollisuudesta

TAULUKKO 2. Yhdyskuntapalvelutuomioiden toimeenpanot ja päärikos vuonna 2010

KAAVIO 1. Prosessikaavio huumetestauksesta

1 JOHDANTO

Kehittämishankkeemme lähtökohtana oli uuden yhdyskuntapalvelulain voimaantulo ja siihen liittyvän huumetestauksen mahdollistuminen yhdyskuntapalvelua suorittaville henkilöille. Vuoden 2010 loppuun saakka yhdyskuntapalvelua suorittavan epäiltyä päihtymystä on arvioitu vain aistihavainnoin ja tarvittaessa on voitu velvoittaa yhdyskuntapalvelun suorittajaa antamaan puhallustesti. Yhdyskuntapalvelulakiin tuli 1.1.2011 alkaen muutoksia yhdyskuntapalvelua suorittavan päihdetestaukseen liittyen. Uusi laki mahdollistaa huumetestien ottamisen syljestä, virtsasta sekä verestä, mikäli on syytä epäillä yhdyskuntapalvelun suorittajan olevan yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana päihtynyt. Käytännön työssä yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttöä on ollut vaikea havaita ja käsityksemme oli, että huumetestauksen mahdollisuus helpottaa päihtymyksen toteamista ja lisää yhdyskuntapalvelurangaistuksen vaikuttavuutta ja vakuuttavuutta. Lisäksi huumeiden käytön testaaminen mahdollistaa yhdyskuntapalvelua suorittavien asiakkaiden entistä tasa-arvoisemman kohtelun. Tällä tarkoitamme sitä, että päihdeiden käytön testaaminen ja toteaminen on mahdollista riippumatta siitä, mitä päihdyttävää ainetta suorittaja on käyttänyt.

Aiheemme valintaan vaikutti aiheen ajankohtaisuus. Aihe on lakimuutoksen lisäksi yhteydessä myös päihdeiden käyttöön ja sen aiheuttamaan rikollisuuden kasvuun. Päihdetilastollisen vuosikirjan (2010, 25) mukaan suomalaisten kielteinen asenne huumeisiin on hieman lieventynyt. Vuonna 2001 suomalaisista 90 prosenttia arvioi huumausaineiden käytön vakavaksi tai erittäin vakavaksi ongelmaksi, kun vastaavasti vuonna 2007 vastaajista 75 prosenttia oli tätä mieltä.

Yhdyskuntapalvelua on rangaistuksena käytetty vuodesta 1991 lähtien. Vaikka rangaistus on ollut käytössä 20 vuotta, on sitä tutkittu melko vähän. Tuoreimpaan lakimuutokseen liittyviä ja yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttöä käsitteleviä tutkimuksia ei ole aiemmin tehty. Tietoperusta kehittämishankkeeseen on koottu yhdyskuntapalveluun ja huumetestaukseen liittyvästä kirjallisuudesta sekä yhdyskuntapalvelusta aiemmin tehdyistä tutkimuksista. Olemme lähestyneet aiheetta myös perehdyttämisen sekä muutoksen jalkauttamisen teoreettisten viitekehysten avulla.

Perehdyttämistä on käsitelty lähinnä uuden toimintamallin käyttöönoton näkökulmasta, eikä niinkään ole lähdetty pohtimaan uuden työntekijän perehdyttämistä työhönsä. Muutosjohtamista on pyritty tuomaan esille muutoksen jalkauttamisen osalta ja erityisesti nostamaan esille yksittäisen työntekijän tärkeää roolia uuden toimintamallin jalkauttamiseksi koko organisaation tasolle. Huumetestaustajärjestelmän käyttöönoton vaatii myös henkilöstön kouluttamista ja osaamisen varmistamista. Tähän emme kehittämishankkeessamme aiheen rajauksen vuoksi perehtyneet, vaikka toivommekin, että käsikirjasta on apua henkilöstön osaamista varmistettaessa.

Heikkilän (2008, 27) mukaan opinnäytetyössä sovelletaan opinnoissa hankittuja teoreettisia tietoja työelämän käytännön vaatimuksiin. Siinä kuvastuvat opiskelijan valmiudet itsenäisiin asiantuntijatehtäviin omalla koulutuksenalallaan. Opinnäytetyössä kiteytyvät opiskelijan tieto, taito ja osaaminen. Opinnäytetyön kautta opiskelijan ongelman ratkaisutaidot ja projektityöskentelyn osaaminen kehittyvät. Opiskelija omaksuu tutkimuksellisen ajattelutavan ja oppii itsenäisesti hankkimaan tietoa ja esittämään tuloksia kirjallisessa muodossa. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ovat useimmiten oman toiminta-alueen tutkimus- ja kehittämishankkeita. Opinnäytetyöt ovat pääsääntöisesti työelämälähtöisiä ja tämän vuoksi ne ovat vahvistamaan alueen elinkeino- ja työelämän kanssa tapahtuvaa yhteistyötä ja antavat kattavan kuvan ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystoiminnan laatutasosta.

Opinnäytetyössämme on kyse toiminnallisesta kehittämishankkeesta, joka on toteutettu toimintatutkimuksen menetelmin. Tavoitteenamme oli tuottaa tietoa yhdyskuntapalveluun liittyvästä huumetestauksesta ja kehittää saamamme tiedon perusteella työyhteisön toimintaa. Toinen tämän opinnäytetyön tekijöistä toimi tutkija-toimijana, sillä hän tuotti tietoa työyhteisön ulkopuolelta ja toinen työskenteli yhdyskuntaseuraamustoimistossa, joten hän toimi toimija-tutkija-roolissa. (Heikkinen, Rovio & Syrjälä, 2008, 94.)

Valtakunnan laajuinen tutkimus olisi antanut laajemmin vastauksia tutkimuksemme, mutta aikataulumme suhteutettuna se olisi ollut liian suuri toteutettavaksi. Näin ollen päädyimme siihen, että teimme kyselytutkimuksen Rikosseu-

raamuslaitoksen Pohjois-Suomen ja Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamiehille. Kyselylomake sisälsi pääasiassa strukturoituja väittämiä, mutta mukana oli myös sekä monivalinta- että avoimia kysymyksiä.

Selvitimme yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten käsityksiä siitä, millainen ohjeistus huumetestauksesta tulisi olla, jotta se palvelee käytännön yhdyskuntapalvelutyössä. Virkamiesten vastauksien perusteella olemme laatineet huumetestauskäsikirjan, jonka toimivuutta arvioidaan käytännön työssä ja kehitetään jatkossakin vastaamaan ajan haasteita. Käsikirja on tarkoitettu nimenomaan yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehille. Käsikirjan sisällön ymmärtäminen edellyttää tietyiltä osin yhdyskuntapalvelulain ja -ohjeistusten tuntemusta.

Opinnäytetyömme konkreettinen tuotos on huumetestauksen käsikirja, joka on tarkoitettu Rikosseuraamuslaitoksen rikosseuraamustyöntekijöiden perehdyttämiseksi uutta toimintamallia käyttöönotettaessa. Käsikirjassa on kerrottu huumetestauksen käytännön toteuttamisesta, testaukseen liittyvistä laista, asiakkaan oikeusturvasta testauksen yhteydessä, testituloksen varmistamisesta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä. Käsikirja sisältää myös huumetestausmallin, joka on esitetty prosessikaaviona.

Käsikirjan avulla oli tarkoitus saada yksiköihin yhdenmukainen ohjeistus huumetestauksesta, miten huumetestauksia suoritetaan ja tietoa siitä mitä niitä tehdessä tulee ottaa huomioon. Lakimuutosta suunniteltaessa Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehiä on kuultu lain valmisteluvaiheessa, mutta kuulemiseen ei sisältänyt käytännön toteuttamiseen liittyviä elementtejä. Näihin käytännön toimintojen ohjeistamiseen paneudumme kehittämishankkeessamme.

Käsikirjan sisältö on pääasiassa muotoutunut Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoihin tehdyn kyselyn perusteella. Taustalla oli käsityksemme siitä, mitä huumetestauksessa tulisi ottaa huomioon.

Tiedot ja ohjeistukset käsikirjaan on kerätty Rikosseuraamuslaitoksen ja Terveys- ja hyvinvoinninlaitoksen ohjeistuksista. Lisäksi käsikirjassa on käytetty soveltuvin osin apuna vankiloihin vuonna 2008 laaditun päihdevalvonnan oppaan

tietoja. Tarkoitus on, että käsikirja tulee jokaisen rikosseuraamustyöntekijän käyttöön ja toimii helppolukuisena työtapaohjeena.

2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehittämishankkeen tausta

Rikosseuraamusala on ollut suurten muutosten kohteena. Rikosseuraamusalalla käynnistyi vuonna 2007 laaja-alainen Rise 2010 –kehittämishanke. Hankkeen tavoitteen mukaisesti Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen ohjaus yhdistettiin vuoden 2009 aikana ja vuoden 2010 alussa edellämaitut laitokset ovat yhdistyneet yhdeksi organisaatioksi, Rikosseuraamuslaitokseksi. Yhdistymisen myötä päällekkäistä hallintoa on purettu sekä toimintatapoja ja ohjausta on yhtenäistetty. Rise 2010-hankkeen tavoitteena oli myös seuraamusjärjestelmän monipuolistaminen, vankiluvun vähentäminen sekä Rikosseuraamusalan henkilöstöresurssien kohdentaminen uudella tavalla. (Rikosseuraamusvirasto 2008, 4). Rise 2010-hanke päättyi vuonna 2009.

Yhdyskuntaseuraamukset ovat olleet yksi rikosseuraamusalan kehittämiskohde. Kehittäminen on vaatinut lakimuutoksia, joiden valmistelu on kestänyt useita vuosia. Opinnäytetyömme kohdistuu vain yhteen yhdyskuntaseuraamukseen, yhdyskuntapalveluun.

Yhdyskuntapalvelulaki on muuttunut 1.1.2011. Merkittävä muutos lakiin on tullut huumeiden käyttäjien kohdalla. Aiemmin voimassa ollut yhdyskuntapalvelulaki velvoitti yhdyskuntapalveluun tuomittua suorittamaan puhalluskokeen, kun epäiltiin alkoholin käytöstä johtuvaa päihtymystä. Yhdyskuntapalvelun suorittajien alkoholista johtuva päihtyneisyys on ollut aistihavainnoin kohtalaisen helppo havainnoida, mutta muiden päihdyttävien aineiden käytön havainnointi on ollut huomattavasti haasteellisempaa. Aiemmin huumausaineiden käyttö on voitu todeta vain yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten aistihavainnoin, eli huumeiden käytön toteaminen ei ole ollut mahdollista asianmukaisin ja luotettavin testausvälinein.

Uusi yhdyskuntapalvelulaki velvoittaa tuomitun olemaan käyttämättä huumausaineita yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon aikana. Mikäli tuomitun huumausaineiden käyttöä epäillään, tuomittu on velvollinen antamaan sylki-, virtsa- tai verinäytteen. Tästä huumetestauksesta huolehtii yhdyskuntaseuraamustoimistot. (HE, luonnos 2009, 1-7.) Huumetestauksia varten on yhdyskuntaseuraamustoimistoihin hankittu pikahuumetestausvälineitä, mutta yhtenäiset ohjeistukset testien suorittamisesta puuttuivat lain voimaan tultua. Tämän vuoksi päädyimme huumetestaukseen liittyvään kehittämishankkeeseen.

Tämän opinnäytetyön suunnittelu alkoi elokuussa 2009, jolloin perehdyimme ensimmäistä kertaa Matti Vanhasen hallituksen esityksen luonnokseen, joka käsitteli yhdyskuntapalvelulain muuttamista. Erityisesti lakimuutoksessa meitä kiinnosti yhdyskuntapalveluun tuomittujen huumetestauksen suorittaminen, sillä se on kokonaan uusi työmuoto yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Päädyimme kehittämishankkeeseen, jonka tavoitteena oli laatia huumetestauksen käsikirja valtakunnalliseen käyttöön yhdyskuntaseuraamustoimistoihin. Rikosseuraamusviraston ylitarkastaja Heimo Kangaspunta piti huumetestauksen käsikirjaa tarpeellisena yhdyskuntapalvelun toimeenpanotyössä.

Rikosseuraamusviraston ylitarkastaja Heimo Kangaspunnan kanssa vuonna 2009 käydyssä puhelinkeskustelussa tuli ilmi, että Rikosseuraamusviraston keskushallintoyksikössä on keskusteltu siitä, että yhdyskuntapalvelua suorittavien huumetestaus voitaisiin suorittaa vankiloissa. Kaikilla paikkakunnilla, joissa on yhdyskuntaseuraamustoimisto, ei ole vankilaa, mikä aiheuttaa testaukselle haasteita välimatkojen vuoksi. Esimerkiksi Lahdessa ei ole vankilaa, joten olisi jo taloudelliset syyt huomioiden kannattamatonta kuljettaa yhdyskuntapalvelun suorittaja testattavaksi joko Riihimäen tai Hämeenlinnan vankilaan.

Lähdimme toteuttamaan kehittämishankettamme niin, että pyrimme luomaan sellaisen ohjeistuksen, joka on toimiva paikkakunnasta riippumatta.

Käsikirja sisältää tietoa muun muassa muuttuneesta yhdyskuntapalvelulaista, siitä miten huumetestausvälineitä käytetään, huumetestaukseen liittyviä oikeusturvasasioita ja miten testitulokset varmistetaan sekä niihin liittyvät toimenpiteet. Liit-

teenä käsikirjassa on tietoa erilaista päihteistä ja niiden vaikutuksista käyttäjiin. Huumetestauksen käsikirja sisältää myös prosessikaavion huumetestauksesta, jonka tarkoituksena on selventää huumetestausprosessin etenemistä yhdyskuntapalvelun aloittamisesta aina mahdolliseen testauksen käytännön suorittamiseen asti. Käsikirja on tarkoitettu apuvälineeksi yhdyskuntapalvelua suorittavien huumetestauksia tehtäessä, mikäli suorittajien huumeiden käyttöä on syytä epäillä. Lisäksi käsikirja voi olla apuna työntekijöiden perehdyttämisessä huumetestauksen suorittamiseen.

Opinnäytetyötä tehdessämme emme ole perehtyneet hoitoonohjaukseen, sillä se olisi jo kokonaan ollut oman hankkeen arvoinen aihe. Päihdehoidosta on kerrottu käsikirjassa vain yleisellä tasolla. Myös huumetestaukseen liittyvä näytteiden manipulointi oli mielenkiintoinen ja arkityössä askarruttava asia, mutta olemme jättäneet tämän aihealueen pois työstämme aiheen rajauksen yhteydessä.

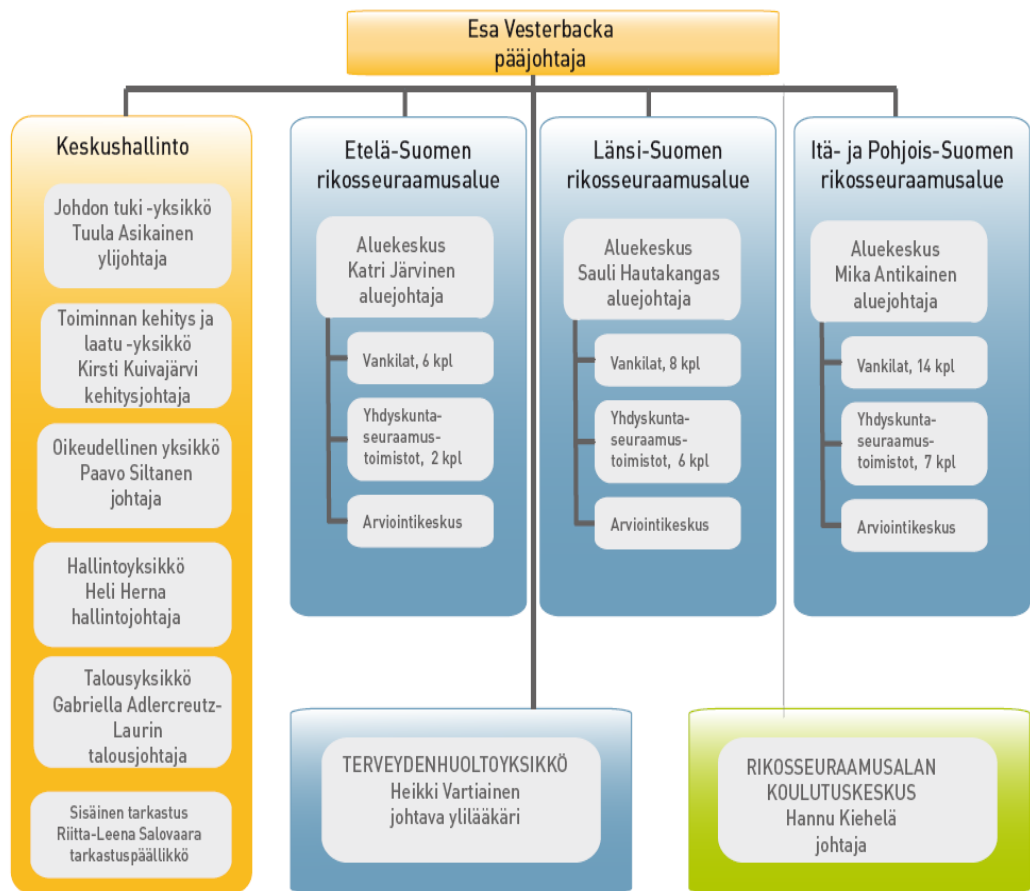
Olemme kirjoittaneet yhdyskuntapalvelurangaistuksesta yleisellä tasolla, keskeisimmät ja olennaisimmat asiat. Yksityiskohtaiset lainsäädännölliset ja Rikosseuraamuslaitoksen yksityiskohtaiset ohjeistukset olemme jättäneet tarkoituksellisesti pois. Yksityiskohtaisempaa tietoa yhdyskuntapalvelusta löytyy yhdyskuntapalvelulaista ja -asetuksesta sekä Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntapalvelun toimeenpano käsikirjasta sekä erillisistä ohjeista. On tärkeää selventää lukijalle, että Kriminaalihuoltolaitoksen nimi on vaihtunut vuoden 2010 alussa organisatiomuutoksen myötä. Uusi nimi on Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimisto.

2.2 Rikosseuraamuslaitos

Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio uudistui 1.1.2010, jolloin laki ja asetus Rikosseuraamuslaitoksesta tulivat voimaan. Uusi Rikosseuraamuslaitos koostuu aiemmasta Rikosseuraamusvirastosta sekä sen alaisuudessa toimineista Vankeinhoitolaitoksesta sekä Kriminaalihuoltolaitoksesta. Nykyinen Rikosseuraamuslaitos koostuu vankiloista sekä yhdyskuntaseuraamustoimistoista. Vankiloita Suomessa on tällä hetkellä yhteensä 28, joista 12 on avovankiloita ja 16 suljettuja vankiloita. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksella on 16 yhdyskuntaseuraamustoimistoa ympäri Suomea, pohjoisin toimisto on Rovaniemellä. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus 2010, 7.)

Rikosseuraamuslaitoksella on keskushallintoyksikkö, joka sijaitsee Helsingissä. Rikosseuraamuslaitoksella on kolme rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavaa rikosseuraamusaluetta, Etelä-Suomen, Itä-Pohjois-Suomen ja Länsi-Suomen alueet. Lisäksi Rikosseuraamuslaitokseen kuuluu valtakunnallinen terveydenhuoltoyksikkö. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos tulohajaa Rikosseuraamusalan koulutuskeskusta. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus 2010, 7.) Kuviossa 1. on esitetty Rikosseuraamuslaitoksen nykyinen organisaatorakenne.

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

KUVIO 1. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatorakenne. (Rikosseuraamuslaitos 2011.)

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa ohjaa ja hallinnoi oikeusministeriö. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on hoitaa rikosoikeudellistenseuraamusten täytäntöönpanoa. Tätä tehtävää hoitaessaan rikosseuraamustyöntekijät ja laitoksen muut virkamiehet huolehtivat rangaistusten lainmukaisesta ja turvallisesta täytäntöönpanosta. Laki Rikosseuraamuslaitoksesta määrittelee toiminnan tavoitteeksi yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanon niin, että sillä edistetään tuomittujen elämäntilannetta ja heidän sijoittumistaan yhteiskuntaan sekä lisätään heidän valmiuksiaan rikoksettomaan elämäntapaan. (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009, 2§.)

Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöön pantavat rangaistukset jaetaan vapaudessa suoritettaviin yhdyskuntaseuraamuksiin (nuorisorangaistus, ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, yhdyskuntapalvelu sekä ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta) sekä vankeusrangaistuksiin (ehdottomien vankeusrangaistusten, sakon muutonrangaistusten täytäntöönpano sekä yhdessä poliisin kanssa tutkintavankeuden toimeenpano). Edellä mainituista yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanosta vastaavat Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistot. (Rikosseuraamusalan vuosikirja 2009, 7.)

Vuona 2010 Rikosseuraamuslaitoksessa henkilöstön määrä oli 3055, josta yhdyskuntaseuraamustoimistojen henkilöstön määrä oli vain alle 10 prosenttia. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010).

2.3 Kehittämishankkeen tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli luoda yhdyskuntapalvelutyöhön yhteneväiset käytännöt asiakkaan kohteluun ja oikeusturvaan liittyvien asioiden huomioimisessa huumetestauksia tehtäessä. Yhteneväisen ohjeistuksen myötä asiakkaan oikeusturva-asiat tulevat huomioiduksi aina samalla tavalla asioimispaikkakunnasta riippumatta.

Opinnäytetyömme tavoitteena oli luoda valtakunnallisesti yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten käyttöön huumetestauksen käsikirja, joka sisältää yhtenäiset ohjeet huumetestauksen suorittamisesta Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa.

Rikosseuraamuslaitoksen sisällä tapahtuneet organisaatiomuutokset ovat vaikuttaneet siihen, että katsoimme tarpeelliseksi käsitellä työssämme muutoksenjohtamiseen, muutoksen jalkauttamiseen ja perehdyttämiseen liittyviä asioita. Muutoksen johtaminen liittyy siihen, miten uuden yhdyskuntapalvelulain mahdollistama huumetestaus viedään läpi organisaatiossa. Huumetestauksen käyttöönotto ja jalkauttaminen vaativat huolellista perehdyttämistä.

3 KEHITTÄMISHANKETTA OHJAAVAT KÄSITTEET

3.1 Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalvelu on rikoslakiin sisältyvä yleinen rangaistus. Rikoslain mukaan

yhdyskuntapalvelu on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. Se käsittää vähintään 20 ja enintään 200 tuntia valvonnan alaisena tehtävää säännöllistä, palkatonta työtä. Enintään 30 tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa osallistumalla Rikosseuraamuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan, jonka tarkoituksena on vähentää tuomitun uusintarikollisuuden riskiä tai päihdeongelmia sekä lisätä tuomitun edellytyksiä suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistus. Työn osuuden on kuitenkin oltava vähintään puolet tuomitusta tuntimäärästä.(YpL 641/2010, 1§).

Yhdyskuntapalvelulakia täydentää valtioneuvoston asetus yhdyskuntapalvelusta (4/2011).

Suomessa yhdyskuntapalvelurangaistus on otettu vuoden 1991 alusta alueellisena kokeiluna käyttöön seitsemällä paikkakunnalla (OM 1999, työryhmän mietintö, 4). Seuraamuksen toimivuutta haluttiin ensin kokeilla alueellisesti, miten se sopii Suomen oloihin (HE 62/1990). Kokeilua kesti kolme vuotta ja hyvien kokemusten perusteella kokeilua laajennettiin koko Suomeen vuoden 1994 alussa. Varsinainen pysyvä laki yhdyskuntapalvelusta tuli voimaan vuoden 1997 alusta lukien. (OM 1999, työryhmän mietintö, 4).

Yhdyskuntapalvelulaissa ei ole sitovasti säädetty vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun työtuntien välistä muuntosuhdetta, vaan tuomioistuimille on annettu tapauskohtaista harkintavaltaa.

Yksi yhdyskuntapalvelutunti vastaa pääsääntöisesti yhtä vankeuspäivää. Mikäli tuomittu määrätään 60 päivän ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tämä vastaa

60 tuntia yhdyskuntapalvelua. Vastaavasti kahdeksan kuukauden ehdoton vankeus vastaa 200 tuntia yhdyskuntapalvelua. Yhdyskuntapalvelurangaistuksen pituus tulisi vastata sen pituista vankeusrangaistusta, jonka sijasta se tuomitaan. (HE 62/1990). Yhdyskuntapalvelu sijoittuu rangaistusasteikolla ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin. (Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö 1989, 3.)

Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietinnön (1989) mukaan yhdyskuntapalvelun voimakkaat sosiaaliset haittavaikutukset ovat vähäisempiä kuin vankilassa suoritettavan vankeusrangaistuksen. Yhdyskuntapalvelu mahdollistaa tuomitulle hänen normaaliin elämäänsä kuuluvat toiminnot; hän voi asua omassa kodissaan, hoitaa työnsä tai opiskelunsa ja hänen kontaktinsa ympäristöönsä säilyvät ennallaan. Oikeusministeriön toimikunnanmietinnön (2006, 31) mukaan yhdyskuntaseuraamusten on katsottu olevan kuntoutumisen kannalta olosuhteiltaan otollisempi vaihtoehto kuin laitosrangaistukset. Tätä perustellaan sillä, että laitoksessa tuomitulla on vähemmän käytännön mahdollisuuksia muuttaa elämäntilannettaan.

Linderborgin tutkimuksen mukaan yhdyskuntapalvelun suorittajat kokevat yhdyskuntapalvelun vaativaksi ja tiukaksi rangaistukseksi. Mutta samalla se nähdään mahdollisuutena uuden elämäntavan aloittamiselle ja ylläpitämiselle sekä kiinnittymiselle normaaliin elämään. (Linderborg, 2001a, 18-19) Lisäksi yhdyskuntapalvelu voi edistää rikoksenteikijän mahdollisuuksia selviytyä yhteiskunnassa ja hänen oma vastuunottaminen elämästään korostuu (Komiteamietintö 1989: 41, HE 62/1990).

Yhdyskuntapalvelun suunnitteluryhmän mietinnössä (1990) yhdyskuntapalvelun tavoitteeksi on asetettu:

- 1) tuomitun yhteiskuntaan kiinnittyminen,
- 2) tuomitun yhteiskunnan kannalta myönteisten asenteiden vahvistuminen ja
- 3) tuomitun sosiaalisen toimintakyvyn lisääntyminen.

Rautniemen (2009, 5) mukaan yhdyskuntapalvelu vaatii siihen tuomitulta useimmiten enemmän kuin siihen konkreettisesti sitoutuvan ajan. Palkaton työ sitoo suorittajaa suhteellisen pitkän aikaa, ja eri toimijat näyttävät pitävän tämän takia rangaistusta suhteellisen vaativana.

Yhdyskuntapalvelu tarjoaa tukevia rakenteita erityisesti niille tuomituille, jotka ovat aloittaneet oman muutostyöskentelyn päästäkseen irti rikoksista ja niihin keskeisesti liittyvästä päihteiden käytöstä. Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelu on jotain erityistä, mutta samalla tällaisen rakenteen täysimittainen hyödyntäminen vaatii paljon kehittämistä ja ammatillista osaamista niin kriminaalihuolto- kuin sosiaalityöltäkin. (Rautniemi 2009, 5.) Siviilissä suoritettava rangaistus vaatii ihmiseltä paljon enemmän tiukkaa itsekuria kuin että rangaistuksen suorittaisi vankilassa (Aamulehti 22.7.2011). Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano ei onnistu, mikäli rikosentekijä ei ole sitoutunut eikä hänellä ole motivaatiota rangaistuksen suorittamiseen (Oikeusministeriö, Työryhmämietintö 2006:16, 3).

Kokemuksesta tiedetään, että yhdyskuntapalvelu vaikuttaa moniin yhdyskuntapalvelun suorittajiin myönteisesti. Yhdyskuntapalvelu suorittajien elämänrytmin säännöllistyminen, päihteiden käytön parempi hallinta ja palvelutehtävissä suoriutuminen koetaan myönteisesti, vaikka rangaistus voi tuntua samalla vaativalta ja rankaltakin. (Oikeusministeriö, Työryhmämietintö 2008, 17.)

Yhdyskuntapalvelun suorittaminen tapahtuu tuomitun vapaa-aikana. Yhdyskuntapalvelulle on erityistä rangaistuksen suorittaminen normaalissa työyhteisössä. Rangaistuksen sisältönä on palkaton työ, joka suoritetaan palvelupaikan järjestäjän osoittamissa työtehtävissä. Yhdyskuntapalvelun sisältöä on työ, mutta kyseessä ei ole kuitenkaan työrangaistus, vaan rangaistus kohdistuu vapaa-aikaan. (Yhdyskuntapalvelun suunnitteluryhmän mietintö 1990, 2.)

Rautniemi (2009, 19) toteaa tutkimuksessaan, että yhdyskuntapalvelu rikosseuraamuksena korvaa yhden suuren vankilan Suomessa. Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2010 tilastotietojen mukaan vuonna 2010 aloitettiin 3076 yhdyskuntapal-

velutuomiota, kun vastaavasti 4109 uutta vankeusvankia alkoi suorittaa ehdotonta vankeusrangaistustaan vankilassa kyseisen vuoden aikana.

Yhdyskuntapalvelu on vankilaa moninkertaisesti edullisempi vaihtoehto. Rikosseuraamuslaitoksen vuonna 2011 tekemien tilastotietojen mukaan kustannukset suljetussa vankilassa ovat 15-kertaiset verrattuna yhdyskuntapalvelun kustannuksiin. Suljetuissa vankiloissa vankipäivän hinta on ollut vuonna 2010 lähes 200 euroa, kun vastaavasti yhdyskuntapalvelutunti maksoi 13,50 euroa. (Rikosseuraamuslaitoksen toimintakertomus tilinpäätös ja vuodelta 2010.)

Rikosseuraamuslaitoksen yhtenä tulostavoitteena vuonna 2010 oli selvittää uusintarikollisuuden asteet yhdyskuntapalvelun loppuun suorittaneen ja valvotusta koevapaudesta vapautuneiden osalta. Uusimista seurattiin kolmen vuoden seuranta-jakson ajan. Selvityksen mukaan yhdyskuntapalvelun suorittaneiden todennäköisyys uusia rikoksensa on selvästi pienempi kuin vankilassa istuneella. Seuraavassa taulukossa on selvitetty uusintarikollisuuden aste ja seuraamus rikoksesta.

TAULUKKO 1. Uusintarikollisuuden aste ja seuraamus uusintarikollisuudesta. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010)

Vankilasta vapautumisen jälkeen vankilaan tai yhdyskuntapalveluun	50 %
Vankilasta vapautumisen jälkeen vankilaan	44,5 %
Yhdyskuntapalvelun suorittamisen jälkeen vankilaan tai yhdyskuntapalveluun	31,8 %
Yhdyskuntapalvelun suorittamisen jälkeen vankilaan	19,2 %

3.1.1 Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen ja tuomitsemisen edellytykset

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen taustalla on aina rikosepäily. Virenin ja Wibergerin (1998, 10) mukaan rikos on teko tai laiminlyönti, jolle on rikoslaissa määrätty rangaistus. Suomen perustuslaissa (2 luku 8§) on säädetty rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, jonka mukaan

ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.

Yhdyskuntapalvelua voidaan tuomita rikoksentehtäjälle, joka tuomitaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen (RI 6 luku 11§). Näin ollen ne rikoslajit, esimerkiksi henkirikokset, joista ei voida tuomita maksimissaan kahdeksan kuukauden ehdotonta vankeusrangaistusta, jäävät yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen ulkopuolelle (Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö 1989, 12).

Lisäksi yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen edellytyksenä on, että yhdyskuntaseuraamustoimisto on tehnyt tuomittavasta soveltuvuusselvityslausunnon, jossa selvitetään tuomittavan sosiaalinen elämäntilanne ja sen myötä harkitaan onko tuomittavalla edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelusta. Kolmanneksi yhdyskuntapalveluun tuomitseminen edellyttää tuomittavan kirjallista suostumusta rangaistuksen määräämiseen. (RI 6 luku 11§).

Yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen esteenä voivat olla tuomittavan aiemmat yhdyskuntapalvelutuomiot, ehdottomat vankeusrangaistukset tai muut painavat syyt. (RI 6 luku 11§). Aiempi rikollisuus ei sinällään ole yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen esteenä, koska yhdyskuntapalveluun voidaan tuomita rikoksenuusijat sekä myös jo aiemmin vankilassa olleet (Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö 1989, 13).

Käytännössä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa on havaittu, että aiemmin tuomitujen yhdyskuntapalvelutuomioiden määrä on merkittävä uutta tuomiota määrät-

täessä. Tuomioistuinten kanta on näyttänyt olevan, että rikoksesta epäilty voidaan tuomita enintään kolme kertaa yhdyskuntapalveluun.

Vuonna 2010 Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoihin on tullut täytäntöön pantavaksi 3076 yhdyskuntapalvelutuomiota ja kyseisen vuoden aikana on suoritettu 231 235 yhdyskuntapalvelutuntia. Taulukossa 2. on esitetty vuoden 2010 yhdyskuntapalvelutuomiot rikosnimikkeen mukaan. Vuonna 2010 yhdyskuntapalveluun tuomituista lähes puolet on tuomittu liikennejuopumuksista. Seuraavaksi suurin ryhmä on omaisuusrikoksista tuomitut, joita on noin viidennes vuoden 2010 yhdyskuntapalvelutuomioista. Henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset muodostavat kolmanneksi suurimman ryhmän, joita oli kokonaismäärästä noin 17 prosenttia. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastotiedot vuodelta 2010).

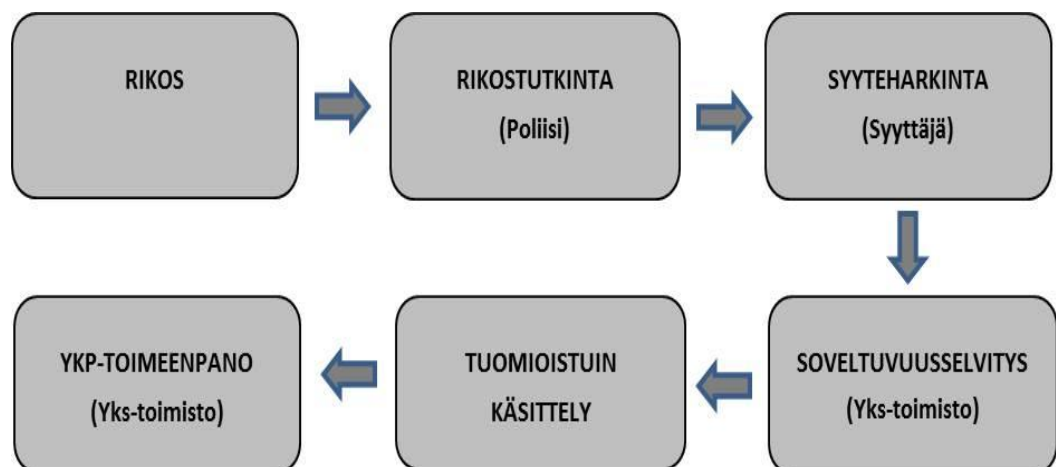
TAULUKKO 2. Yhdyskuntapalvelutuomioiden toimeenpanot ja päärikos vuonna 2010. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastot 2010)

Rikosluokka	Ykp toimeenpano lkm	prosentti
Liikennejuopumus	1510	49,61 %
Omaisuusrikokset	593	19,61 %
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset	511	16,95 %
Huumausainerikokset	164	5,55 %
Liikenne rikokset	81	2,99 %
Muut rikoslakia vastaan tehdyt rikokset	90	2,96 %
Seksuaalirikokset	34	1,15 %
Rikokset oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan	33	1,08 %
Alkoholilakirikokset	3	0,10 %

Vuonna 2009 yhdyskuntapalvelun suorittajista kaksi kolmasosaa on ollut yli 30-vuotiaita. Suurin ikäryhmä on ollut 30–39-vuotiaat. Vuosien 2004 -2009 välisenä aikana naisten osuus yhdyskuntapalvelun suorittajissa on lisääntynyt vuosi vuodelta. Naisia on vuonna 2000 yhdyskuntapalvelun suorittajista ollut 5,3 %, vuonna 2005 määrä oli 8,1 % ja vuonna 2009 jo 9,3 %. (Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2009, 16).

Vuonna 2009 yhdyskuntapalvelun suorittajista on ollut työssäkäyviä lähes kolmannes. Vakinainen asunto on ollut 87 %:lla suorittajista, kun asunnottomia on ollut vain 2 %. Loput suorittajista ovat asuneet asuntolassa tai laitoksessa tai, heillä on ollut tilapäinen asunto. (Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2009, 16).

Kuviossa 4. on esitetty pelkistetysti, miten rikosprosessi etenee rikoksesta yhdyskuntapalveluun. Henkilön syyllistyessä rikokseen käynnistyy ensin poliisiviranomaisen toimesta rikostutkinta. Poliisi valmistelee esitutkintapöytäkirjat, jotka tutkinnan päätyttyä toimitetaan syyttäjälle syyteharkintaa varten.

KUVIO 2. Rikoksesta yhdyskuntapalveluun

Syyttäjän saatua esitutkinta-aineiston poliisiviranomaiselta, harkitsee syyttäjä syyteharkinnassaan millä rikosnimikkeellä rikoksesta epäiltyä syytetään ja hän päättää nostaako syytteen rikoksen tekijää kohtaan.

Mikäli rikos on sellainen, että siitä voidaan tuomita yhdyskuntapalvelua, on syyttäjän hankittava Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistolta arvio rikoksesta epäillyn soveltuvuudesta yhdyskuntapalveluun (soveltuvuus selvitys). Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimisto (yks-toimisto) tekee soveltuvuus selvityksen ja toimittaa sen syyttäjälle ja tämä edelleen siihen tuomioistuimeen, jossa rikoksesta epäillyn rikosasiaa käsitellään. Mikäli tuomioistuimien tuomitsee yhdyskuntapalvelua, tekee Rikosseuraamuslaitoksen oikeudellinen yksikkö täytäntöönpanoasiakirjat, jotka päätyvät ulosottoviraston kautta Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoon yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa varten.

3.1.2 Soveltuvuuden tutkiminen

Niin kuin edellisessä luvussa on mainittu, yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen edellytyksenä on, että Rikosseuraamuslaitos on tutkinut rikoksen tekijän soveltuvuuden yhdyskuntapalveluun ja todennut tämän soveltuvan kyseiseen rangaistukseen. Soveltuvuuden tutkiminen tehdään syyttäjän pyynnöstä ennen tuomioistuimen käsittelyä. Lopullisen päätöksen rikoksesta epäillyn soveltuvuudesta tekee kuitenkin tuomioistuimien. Rikoksesta epäillyn soveltuvuutta arvioitaessa on otettava huomioon hänen kykynsä ja halukkuutensa suoriutua palvelusta. Samalla on selvítettävä rikoksesta epäillyn olosuhteet sekä mahdollisten tukitoimien tarve. (YpA 4/2011.)

Rautniemen (2009, 167) mukaan yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvityksellä on erilaisia merkityksiä kohderyhmän mukaan. Muodollisen (formaalin) oikeuden alueella yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys on asiakirja, joka tehdään syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Se sisältää arvion rikoksesta epäillyn suoriutumista yhdyskuntapalvelusta. Asiakirjana syyttäjiä ja tuomioistuimen virkamiehiä kiinnostaa lähinnä loppuarvio henkilön soveltuvuudesta yhdyskuntapalveluun, mutta he pitävät asiakkaan kohtaamista ensiarvoisen tärkeänä. Tarkasteltuna soveltuvuus selvitystä epämuodollisen (informaalin) oikeudenkäytön näkökulmasta, se saa erilaisen merkityksen. Kriminaalihuollon työntekijöille se on ammatillisen työn väline interventioihin asiakkaan elämään ja auttaa asiakasta pysähtymään

arvioimaan omaa elämäänsä. Soveltuvuus selvityksellä on merkitystä myös palvelupaikoille. He voivat luottaa, että tehdyn arvion perusteella yhdyskuntapalvelun suorittaja voidaan ottaa suorittamaan tuomiotaan juuri heille.

Soveltuvuustutkinnan yhteydessä rikoksesta epäillylle on selvitettävä yhdyskuntapalvelun sisältö sekä mahdolliset yhdyskuntapalveluun liittyvien velvollisuuksien rikkomisesta johtuvat seuraukset. Näiden seikkojen selvittämisen jälkeen tiedustellaan rikoksesta epäillyn suostumusta yhdyskuntapalveluun. (YpA 4/2011.)

Soveltuvuutta arvioitaessa on tärkeää huolehtia siitä, ettei soveltuvuusharkinta muodostuisi sosiaalisesti valikoivaksi (HE 62/1990). Tällä sosiaalisella valikoitumisella tarkoitetaan sitä, että soveltuvuutta tutkittaessa on moniongelmaisille asiakkaille tarkoituksenmukaista suunnitella tukitoimia, joiden avulla yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen mahdollisuudet paranisivat. Tukitoimilla tarkoitetaan pääasiassa kuntien tarjoamia sosiaalitoimen, päihdehuollon ja mielenterveystoimen palveluja, joiden avulla asiakkaan elämäntilannetta voitaisiin kohentaa.

Yhdyskuntapalveluun voidaan myös sisällyttää rikoksettomuutta ja päihdeongelman hallintaa tukevia toimintaohjelmia, joiden toteutuksesta huolehtivat Rikosseuraamuslaitoksen yksiköt. Toimintaohjelmien tarpeellisuutta pohditaan soveltuvuus selvitystä laadittaessa. (Oikeusministeriö, Työryhmämietintö 2006, 4.) Soveltuvuuden arvioinnissa perusteluiden tulee olla yksiselitteisiä ja oikeudenmukaisia (Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö 1989, 15).

Keinänen (2008, 192) toteaa, että arvioitaessa tuomitun soveltuvuutta yhdyskuntapalveluun ja palvelun keskeytymisriskiä tulisi ensimmäiseksi tarkastella yksilön päihdeongelmaa. Soveltuvuus selvitys prosessilla voi olla rikoksen tekijöihin myönteinen vaikutus, sillä se voi parhaimmillaan käynnistää asiakkaalla muutostyöskentelyn (Ojala 2000, 17).

3.1.3 Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano

Yhdyskuntapalvelulaissa on määritelty, että

yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano aloitetaan viipymättä ja se on suoritettava loppuun vuoden kuluessa siitä, kun se on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi (YpL 641/2010, 5§). Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta huolehtii Rikosseuraamuslaitos (YpL 641/2010, 2 §)

Yhdyskuntapalvelurangaistuksen suorittaminen tapahtuu pääsääntöisesti kaksi kertaa viikossa 3-4 tuntia päivässä. Yhdyskuntapalvelun suorittamista varten Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimisto vahvistaa toimeenpanosuunnitelman, joka sisältää yhdyskuntapalveluun tuomitun palvelutehtävät, palvelun tarkan aikataulun ja palvelun päättymispäivän. Toimeenpanosuunnitelmaan kirjataan myös palvelutehtävien ja palvelupaikan olojen edellyttämät yhdyskuntapalvelun suorittamista koskevat tarpeelliset ehdot, esimerkkinä vaitiolovelvollisuus. (YpL 641/2010, 6 §.)

Yhdyskuntapalvelua suoritetaan Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimiston järjestämissä ja hyväksymissä palvelupaikoissa, jotka ovat valtion, kuntien, seurakuntien, erilaisten voittoa tavoittelemattomien yhdistysten sekä säätiöiden omistamia yksiköitä (YpA 213/2003, 1§, YpA 4/2011,8§). Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietinnössä (1989) on kuvailtu palvelutehtäviä siten, että niiden tulisi olla suhteellisen yksinkertaisia, että tuomittu pystyy niistä suoriutumaan ilman erityistä ammattitaitoa ja ne on mitoitettava tuomitun osaamista vastaavaksi. Työn on oltava mielekästä tuomitulle sekä vastaavasti hyödyllistä yhteiskunnalle ja palvelupaikkaorganisaatiolle. Estettä ei ole kuitenkaan sille, ettei tuomitun ammattitaitoa voitaisi hyödyntää työtehtävissä. (HE 62/1990.)

Käytännön työssä on todettu, että työtehtävät palvelupaikoilla ovat pääasiassa avustavia kiinteistön huolto- ja hoitotöitä. Yhdyskuntapalvelu seuraamuksena ei saisi heikentää työpaikkoja työmarkkinoilla. (HE 62/1990.) Yhdyskuntapalvelun

palvelupaikan järjestäjänä voi toimia julkisoikeudellinen yhdistys tai julkisyhteisö sekä muu voittoa tavoittelematon yhteisö tai säätiö. Lisäksi palvelupaikan järjestäjä voi olla julkisyhteisölle palveluja tuottava yhteisö tai säätiö, joka tuottaa palveluja julkisen valvonnan alaisena. Myös sosiaalialan yritykset tietyin rajoittein voivat toimia palvelupaikkoina. (YpA 4/2011, 9§.)

Palvelupaikkojen velvollisuutena on järjestää tuomitulle työtä ja valvoa, että tuomittu hoitaa työtehtävänsä asiamukaisesti. Palvelupaikan velvollisuutena on myös ilmoittaa yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamiehelle, mikäli tuomittu rikkoo yhdyskuntapalveluun liittyviä ehtoja, esimerkiksi myöhästymällä tai saapumalla palveluun päihtyneenä. (Rikosseuraamuslaitos, Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon käsikirja 2011, 5.)

Varsinainen rangaistuksen täytäntöönpano vastuu on Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistolla eli heidän tehtävänä on laatia tuomitulle rangaistuksen suorittamisen aikataulu, selvittää mikäli tuomittu on rikkonut palveluehtoja ja hoitaa kaikki toimenpiteet, jotka kuuluvat tuomitun rangaistuksen suorittamiseen (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009, 1§). Rangaistuksen toimeenpanon tavoitteena on yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano siten, että lisätään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistetään heidän elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009, 2§).

Yhdyskuntapalvelussa vastuuta rangaistuksen suorittamisesta siirretään rikosten tekijälle itselleen. Yhdyskuntapalvelu näyttää kiinnittävän tuomitun ainakin tuomion suorittamisen ajaksi osaksi sitä yhteiskuntaa, jossa hänen odotetaan jatkossa elävän tekemättä rikoksia. Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijät, yhdyskuntapalvelun suorittajat ja myös palvelupaikan yhdyshenkilöt ovat kokeneet yhdyskuntapalvelun sisältävän yhteiskuntaan integroivia elementtejä. (Rautniemi 2009, 169.)

3.1.4 Päihteettömyyden valvonta

Yhdyskuntapalvelulaki määrittelee reunaehdot yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanolle, myös päihteettömyyden valvonta on määritelty laissa. Päihteettömyyden valvonta on tärkeää yhdyskuntapalvelun aikana, jotta voidaan varmistua siitä, ettei palvelun suorittaja työskentele palvelupaikalla päihtyneenä. Mikään järjestelmä ei ole uskottava, ellei siihen liity jonkinlaista kontrollia. Olemme ottaneet suoran lainauksen yhdyskuntapalvelulaista koskien päihteettömyyden valvontaa. Lakilainaus on pitkä, mutta se on opinnäytetyömme aiheeseen olennaisesti liittyvä lakipykälä, jonka vuoksi olemme lainanneet sen työhömmme kokonaisuudessaan.

Jos tuomittu on palvelupaikalla tai palvelun täytäntöönpanon vaatimissa tilaisuuksissa ulkoisista merkeistä päätellen todennäköisesti alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on kirjattava päihtymystilaa koskevat havainnot. Rikosseuraamuslaitoksen virkamies voi tällöin velvoittaa tuomitun suorittamaan puhalluskokeen tai antamaan virtsa- tai sylkinäytteen. Jos päihtymystila on ulkoisista merkeistä päätellen ilmeinen, koetta tai näytettä ei edellytetä, ellei tuomittu sitä vaadi. Tuomitulta, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy puhalluskokeen suorittamisesta tai virtsa- tai sylkinäytteen antamisesta, voidaan määrätä otettavaksi verinäyte. Rikosseuraamuslaitoksen virkamies voi tilapäisesti keskeyttää yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon virtsa-, sylki- tai verinäytteen tulkinnan tai varmistuksen ajaksi.

Jos tuomitun todetaan puhalluskokeen perusteella olevan alkoholin vaikutuksen alainen, Rikosseuraamuslaitoksen on ryhdyttävä 7 b §:ssä tarkoitettuihin toimenpiteisiin. Jos alkoholin vaikutuksen alaisena olemista voidaan olosuhteet kokonaisuutena huomioon ottaen pitää törkeänä, Rikosseuraamuslaitoksen on ryhdyttävä 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin. Jos tuomitun virtsa- tai sylkinäytteen perusteella todetaan käytäneen päihdyttävää ainetta, positiivinen pikatestitulok on var-

mistettava laboratoriossa, joka täyttää huumausainetestien tekemisestä säädetyt laatuvaatimukset. Samoin on meneteltävä, vaikka pikatestitulos on negatiivinen, jos on perusteltua syytä epäillä päihtymystilaa.

Jos varmistettu tulos osoittaa tuomitun käyttäneen 7 §:ssä tarkoitettua huumausainetta taikka lääkettä muutoin kuin mihin hänellä on oikeus, Rikosseuraamuslaitoksen on ryhdyttävä 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin (YpL 641/2010, 7 a§).

Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon alettua tuomittu ei saa käyttää huumausaineita. Täytäntöönpanon alkamisella tarkoitetaan sitä ajankohtaa, kun tuomittu on saanut vahvistetun toimeenpanosuunnitelman tiedoksi. Päihteiden käytön valvonta koskee kaikkia täytäntöönpanon vaatimia tilaisuuksia, joihin tuomittu on velvollinen osallistumaan. Huumausaineiden käyttökielto koko yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana on tarpeellinen siksi, ettei synny epäselvyyksiä siitä milloin tuomittu on käyttänyt huumausaineita eli ettei tuomittu voi vedota käyttäneensä huumausaineita yhdyskuntapalveluajan ulkopuolella. Alkoholin käyttöä ei ole rajoitettu yhdyskuntapalvelun suorittamisen ulkopuolella. (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanokäsikirja 2011. 20, 26.)

Keinänen (2008, 7, 49) on todennut, että päihdeongelma on pahin sosiaalinen ongelma yhdyskuntapalveluun tuomituilla. Keinänen on tutkinut sosiaalisten ongelmien kasautumista yhdyskuntapalvelun suorittajien keskuudessa ja hän toteaa, että

päihdeongelma oli tilastollisessa yhteydessä myös moneen muihunkin sosiaaliseen ongelmaan. Lisäksi päihdeongelma oli kaikkein voimakkain yhdyskuntapalvelun keskeytymistä selittävä ja enustava tekijä. Yhdyskuntapalveluun tuomittujen yhteiskuntaan kiinnittyminen ei näyttäisi onnistuvan ilman riittävää päihdekuntoutusta.

Oikeusministeriön työryhmämietinnön (OM 2006, 19) mukaan yhdyskuntapalvelun vaikuttavuutta voidaan lisätä ottamalla huomioon päihdekuntoutuksen tarve. Tällä tarkoitetaan sitä, että yhdyskuntapalvelun aikana asiakkaalle voidaan järjestää yhteistyössä kunnan tarjoamien palvelutuottajien kanssa tarpeen mukaista päihdekuntoutusta.

Rautniemi toteaa, että niille yhdyskuntapalveluun tuomituille, jotka ovat aloittaneet rikoksettoman ja rikoksiin olennaisesti liittyvän päihdekäyttöön liittyvän muutostyöskentelyn, yhdyskuntapalvelu tarjoaa tukevia rakenteita. Tärkeänä nähdään myös se, että yhdyskuntapalvelun suorittaja palvelua suorittaessaan joutuu rajoittamaan päihteiden käyttöönsä. Yhdyskuntapalvelun tuoma säännöllisyys ja kurinalaisuus näyttävät vähentävän päihteiden käyttöä. Myös yhdyskuntapalveluun sisältyvä yhdyskuntaseuraamustoimistosta sekä palvelupaikoilta saatava tuki on merkittävä rikoksista ja niihin johtaneesta päihdekäytöstä eroon pääsemisessä. (Rautniemi 2009, 153, 157, 162.)

Useassa Euroopan maassa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanossa on siirrytty tiukempiin käytäntöihin. Seuraamukset sisältävät enemmän ehtoja ja ehtojen rikkomuksista annetaan ankarampia sanktioita. Myös huumetestien käyttöä on lisätty. (Worrall & Hoy 2005, 92–93.)

3.1.5 Yhdyskuntapalvelun velvollisuuksien rikkominen

Yhdyskuntapalvelussa käytettävät sanktiot ovat suullinen sekä kirjallinen huomautus, toimeenpanon aloittamiskielto, toimeenpanon jatkamiskielto ja toimeenpanon keskeytys. Yhdyskuntapalvelulain (YpL 641/2010, 7 b §) mukaan, mikäli yhdyskuntapalveluun tuomittu rikkoo yhdyskuntapalvelun velvollisuuksia, on rikkomuksesta annettava suullinen tai kirjallinen huomautus. Velvollisuuksien rikkomisepäilytapauksissa on Rikosseuraamuslaitoksen tehtävä asiasta kirjallinen selvitys. Selvitystä tehtäessä on tuomitulle varattava tilaisuus tulla kuulluksi ja tarvittaessa kuultava palvelupaikan edustajaa. (YpL 641/2010, 8 a §)

Suullinen huomautus voidaan antaa esimerkiksi yksittäisestä myöhästymisestä. Vahvistetulta palvelukerralta poisjäänti ilman hyväksyttävää estetodistusta, palvelusta poistumisesta kesken palvelun tai päihtymyksestä vahvistetulla palvelukerralla tai päihtymyksen vuoksi poisjäänti johtaa pääsääntöisesti kirjallisen huomautuksen antamiseen. (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanokäsikirja 2011, 31.)

Vuonna 2009 yhdyskuntapalvelun suorittajille annettiin yhteensä 1275 kirjallista huomautusta, eli noin 40 %:ssa prosentissa toimeenpanoja (Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2009, 23).

Huomautuksen antamisen yhteydessä suorittajalle selvitetään, että toistuessaan yhdyskuntapalvelun velvollisuuksien rikkominen johtaa ilmoitukseen syyttäjälle (YpL 641/2010, 8 §). Palveluehtojen rikkomistapauksissa asiakkaan kanssa pyritään käsittelemään rikkomukseen johtaneita tekijöitä ja rikkomuksesta aiheutuvia asioita. Tämä tilanne on otollinen myös motivoivalle työskentelylle ja vaihtoehtojen käsittelylle. Asiakasta voidaan motivoida kuntoutuspalvelujen käyttöön tai rekrytoida Rikosseuraamuslaitoksen järjestämiin toimintaohjelmiin. (Rikosseuraamusvirasto 2008, 17.)

Mikäli tuomittu laiminlyö yhdyskuntapalvelun velvollisuuksiaan toistamiseen, yhdyskuntaseuraamustoimiston on viipymättä ilmoitettava asiasta viralliselle syyttäjälle. Samalla Rikosseuraamuslaitoksen on kiellettävä yhdyskuntapalvelun aloittaminen tai määrättävä palvelun suorittaminen keskeytettäväksi. (YpL 641/2010, 8 §.)

Haajasen (2007, 77) tutkimuksen mukaan, jos palvelun suorittaja ei kyennyt tai halunnut sitoutua yhdyskuntapalvelun rangaistuksellista luonnetta kuvaaviin elementteihin, seurasi siitä yleensä yhdyskuntapalvelun suorittamisen keskeytyminen.

Vuonna 2009 yhdyskuntaseuraamustoimiston päätöksellä keskeytettiin 543 yhdyskuntapalvelutuomiota, eli noin 16 prosenttia kokonaistoimeenpanojen määrästä (Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2009, 23). Yleisin toimeenpanon keskeytys oli poissaolo ilman hyväksyttävää syytä, joita kokonaiskeskeytysmäärästä

oli 181 tuomiota, eli 33 prosenttia. Edellä mainittujen poissaolojen taustalla tiedetään usein olevan päihtymys tai päihtymyksen jälkeinen tila, jonka vuoksi suorittaja ei mene palveluun. Noin 9 %:ssa prosenttia keskeytyspäätöksissä oli perusteena päihteiden käyttö. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastotiedot vuodelta 2010.)

Keinänen (2008, 149) on tutkinut yhdyskuntapalvelun keskeytymisen johtaneita syitä ja hän toteaa, että yhdyskuntapalvelu keskeytyy yleensä tuomitun päihdeongelman vuoksi ja se on kaikkein voimakkain yhdyskuntapalvelun keskeyttämistä selittävä sekä ennustava tekijä.

Jos virallisen syyttäjän arvion mukaan yhdyskuntapalvelu olisi muunnettava vankeudeksi, hänen on esitettävä tätä koskeva vaatimus viipymättä tuomioistuimelle. Jos tuomioistuin katsoo tuomitun törkeästi rikkoneen velvollisuuksiaan, sen on muunnettava yhdyskuntapalvelun suorittamatta oleva osa ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi, jonka vähimmäisaika on neljä päivää. Tuomioistuin voi muuntaa vankeudeksi myös sellaisen yhdyskuntapalvelun, jonka täytäntöönpano ei ole vielä alkanut. (YpL 641/2010, 8 §).

3.1.6 Tuki ja kontrolli yhdyskuntapalvelutyössä

Opinnäytetyömme aiheena oleva huumetestaus sisältää käytännön yhdyskuntapalvelutyössä runsaasti kontrolloivia toimenpiteitä. Huumetestaus voidaan kuitenkin nähdä myös työmenetelmänä, joka voi käynnistää yhdyskuntapalvelua suorittajassa muutoshalukkuuden. Jotta yhdyskuntaseuraamuksilla saavutettaisiin Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteeksi asettama uusintarikollisuuden ehkäiseminen, tulee seuraamusten sisältää kontrollin lisäksi riittävästi tukea. Vuosien saatossa vankeusrangaistuksia (yhdyskuntaseuraamuksia ja ehdottomia vankeusrangaistuksia) suorittavat henkilöt ovat muuttuneet moniongelmaisemmiksi ja sen myötä myös tuen tarve on muuttunut. Rikosseuraamuslaitoksen yksiköt voivat hoitaa osan rangaistusten suorittamiseen liittyvästä tuesta, mutta sen lisäksi tarvitaan runsaasti kunnan sosiaalityön, päihdehuollon ja mielenterveyshuollon palveluja. (Rikokset-tomaan elämäntalvintaan 2001, 14.)

Kriminaalihuoltotyössä on käyty keskustelua tuen ja kontrollin yhteen sovittamisesta. Organisaatiouudistuksen ja uusien seuraamuksien myötä vaikuttaa siltä, että perinteinen tuki-kontrolli -asetelma on murtunut. Nykyisin nähdään rangaistuksen erottamattomasti sisältävän sosiaalityön elementit. Yhdyskuntapalvelun vaatima sääntällisyys ja tarkat rajat helpottavat asiakkaan tukemista erityisesti asiakkaan ongelmatilanteissa. Byrokratian lisääntyminen puolestaan edesauttaa asiakkaiden tasapuolista kohtelua. (Sallinen 2008, 61.) Byrokratian kehyksessä yhdyskuntapalvelutyö on ulkoa ohjautuvaa hallinnollisten tarpeiden tyydyttämistä ja tärkeäksi on noussut yhdyskuntapalveluprosessin hallintomenettelylain mukainen eteneminen (Saarijärvi 2005, 70). Byrokratian tehtävänä on tuottaa päteviä päätöksiä erilaisista asioista, mutta taitava byrokraatti ymmärtää lain tarkoituksen ja hengen, toimien näiden mukaisesti. Sosiaalityötä ei voida perustaa muodollisten säädösten varaan, joten sen vuoksi pelkkä byrokraatiatyö ei riitä sosiaalityöksi. (Sipilä 1996, 215.)

Myös oikeusministeriön työryhmän mietinnön (2006, 14) mukaan yhdyskuntaseuraamustyössä ei riitä pelkästään muodollisten reunaehtojen mukainen työskentely. Sosiaalityön menetelmät mahdollistavat työn kokonaisvaltaisen suunnittelun, menetelmien soveltamisen ja palveluohjauksen. Sosiaalityön menetelmiä käytetään asiakastyössä silloin kun asiakkaan elämäntilanteeseen paneudutaan ja yritetään motivoida ja rohkaista häntä löytämään itsestään resursseja, jotka mahdollistavat elämäntilanteen muuttamisen. Sosiaalityön menetelmiä käytetään myös silloin, kun asiakkaan elämäntilannetta arvioidaan ja suunnitellaan toimenpiteitä elämänhallinnan parantamiseksi.

Saarijärvi (2005, 73) ilmaisee kärjistetysti, että yhdyskuntapalvelun suorittaja näyttäytyy byrokratiatyön kehyksessä lähinnä erilaisten kontrolli- ja rangaistus-toimien passiivisena kohteena. Saarijärven tutkimustulosten mukaan sosiaalityön rooli ja paikka sijoittuvat vahvimmin yhdyskuntapalvelun suorittajan sitouttamisen sekä motivoinnin alueelle. Haajasen (2007, 77) tutkimuksen mukaan erityisesti yhdyskuntapalvelun alkuvaiheelle tyypillistä on sen rangaistuksellisen luonteen korostuminen. Se tuli esille, kun opeteltiin sisäistämään yhdyskuntapalveluun kuuluvaa vaatimusta säännönmukaisuudesta. Monella palvelun suorittajalla tämä

tarkoitti elämäntapojen totaalista muuttamista aikaisemmista ja pakollista vieroit-
tautumista päihteidenkäytöstä.

Yhdyskuntaseuraamustyössä tarvitaan sopivassa suhteessa tukea, kontrollia ja asiakkaan vastuuttamista, vain voimaantunut asiakas kykenee omaksumaan rikok-
settoman ja päihteettömän elämäntyylin. Lempiäisen (2008, 64) mukaan asiakkai-
den omalla hoitomotiivilla oli iso merkitys hoidon onnistumisen kannalta. Hoi-
toon liittyvää kontrollitoimenpiteitä ei koettu hankalaksi, jos itsellä oli halu elä-
mänmuutokseen. Huumeita käyttäneet korostivat rajojen merkitystä hoidon onnis-
tumisen kannalta.

Yhdyskuntapalvelun ja sosiaalityön yhdistämistä on epäroity erityisesti siksi, että
siinä sekoitetaan tuki ja kontrolli. Vaarana on, että sosiaalityö voi hämärtää yh-
dyskuntapalveluun liittyvän erottelun, valikoinnin ja seurannan elementtejä. (Saa-
rijärvi 2005, 9.) Yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon liittyvä ohjeistus perustuu
lakeihin ja asetuksiin. Näin ollen tietyissä tilanteissa toimeenpanon aikana toimin-
ta on hyvin tiukasti ohjeistettu eikä neuvottelun tai harkinnan varaa ole. Saarijärvi
(2005, 10–11) toteaa, että toisaalta toimeenpanon aikana sosiaalityön menetelmin
voidaan pyrkiä vaikuttamaan siihen, että rangaistuksen aikana tavoitellaan muuta-
kin kuin rangaistustuntien mekaanista kirjaamista ja seurantaa. Palvelupaikkava-
linnoilla tai tukitoimilla voidaan vaikuttaa siihen, että asiakas löytäisi elämälleen
pärjäämisen keinoja, jotka jatkuisivat myös rangaistuksen toimeenpanon jälkeen-
kin. Saarijärven mukaan tällöin kriminaalihuollon tärkeälle tavoitteelle eli uusinta-
rikollisuuden ehkäisemiselle saattaisi löytyä edellytyksiä yhdyskuntapalvelun ai-
kana.

Yhdyskuntaseuraamustyössä on tärkeää motivoida asiakasta suorittamaan rangais-
tuksensa moitteettomasti, mutta sen lisäksi motivaation herättäminen muutostyös-
kentelyyn on tärkeää. Yksilöllisen asiakastyön puitteissa tapahtuva vuorovaikutus
mahdollistaa asiakkaan löytämään itsestään muutokseen mahdollistavia voimava-
roja. Sosiaalityön orientaatio ja siihen liittyvät menetelmät on yhdyskuntaseu-
raamustyössä todettu yhä tarpeellisemmaksi. Näin ollen muodollinen ja tekninen

suorittaminen ei ole riittävää osaamista yhdyskuntaseuraamuksia toimeenpantaessa. (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006, 14, 46.)

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva vankeusrangaitusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoviranomainen. Kuten hallintorakenne kertoo, toiminta on hyvin byrokraattista. Tämä on aiheuttanut ja aiheuttaa edelleen virkamiehissä pelkoja, että kaventaako byrokrania liikaa sosiaalityötä.

Pösön & Juhilan (1999, 2) tutkimuksen mukaan kriminaalihuollossa on oltu huolissaan siitä, että byrokraattinen orientaatio asettaa työn tavoitteeksi vain rangaitusten toimeenpanon. Kuitenkin byrokraattisesti vahvasti rajatuissa tilanteissakin työntekijän sosiaalityöammattillisuus voi ottaa liikkumatilaa. Byrokrania ei määrää sitä, mitä työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuu.

Saarijärven (2005, 3) mukaan ilman sosiaalityötä ja siihen liittyviä toimenpiteitä ei Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena olevaa uusintarikollisuuden ja syrjäytymisen ehkäisemistä pystytä toteuttamaan. Pelkillä kontrollitoimenpiteillä ei tavoitetta saavuteta.

3.2 Yhdyskuntapalvelurangaistuksesta tehdyt aiemmat tutkimukset

Yhdyskuntapalvelu on ollut seuraamusjärjestelmässä käytössä jo 20 vuotta. Yhdyskuntapalvelua on kuitenkin tutkittu sen käyttöön nähden sangen vähän (ks. Rautniemi 2009, 23). Tässä luvussa esittelemme lyhyet kuvaukset käytössämme olleista yhdyskuntapalvelurangaistuksista tehdyistä tutkimuksista. Linderborgin, Keinäsen, Rautniemen ja Haajasen tutkimukset käsittelevät yhdyskuntapalveluun osallistuvien eri tahojen kokemuksia yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena ja siitä suoriutumista. Sosiaalityön mahdollisuuksia sekä tuen ja kontrollin suhdetta yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana käsittelevät Saarijärven ja Sallisen tutkimukset. Järvinen sekä Juhila & Pösö ovat tutkineet yhdyskuntaseuraamustyössä työntekijän ja yhdyskuntapalvelun suorittajan välistä vuorovaikutusta. Ansamaa on puolestaan selvittänyt tutkimuksessaan eri toimintaohjelmien vaikutusta yhdyskuntapalvelun suorittajiin. Suoranaisesti opinnäytetyömme aiheeseen liittyviä tutkimuksia ei Suomessa ole tehty, sillä huumetestausta yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana on uusi käytäntö.

Henrik Linderborg on vuonna 2000 tehnyt väitöskirjan nimellä *Brott och Straff - en undersökning av samhällstjänsten som straff*. Tutkimustaan varten Linderborg haastatteli 28 yhdyskuntapalvelun suorittajaa saadakseen esille heidän näkemyksensä yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena ja sen vaikutuksista heidän elämäntilanteeseensa ja tulevaisuuden suunnitelmiinsa. Hän oli jaotellut haastateltavat kahteen ryhmään: ”varhain aloittaneet ja myöhään aloittaneet”. Varhain aloittaneilla hän tarkoitti henkilöitä, jotka olivat joutuneet jo nuorena erilaisten kontrollitoimenpiteiden kohteeksi kuten tarkkailuluokalle, lastenkoteihin tai myöhemmin vankilaan. Tyypillisimpiä rikoksia tälle ryhmälle olivat autovarkaudet sekä muut omaisuusrikokset ja pahoinpitelyt.

”Myöhään aloittaneiden” ryhmä koostui henkilöistä, jotka olivat ennen rikoksiin syyllistymistään monin sitein kiinnittyneet työ- ja perhe-elämään. Monella oli yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana taustalla avioero, kodin menetys, konkurssi tai työttömyys. Tälle ryhmälle oli tyypillistä lisääntyvä alkoholin ja osittain huumeiden käyttö. Toistuvat rattijuopumukset olivat näiden henkilöiden yleisin rikos.

Haastatteluihin osallistuneet kokivat yhdyskuntapalvelun tiukaksi ja vaativaksi rangaistukseksi. Myös palveluajan ulkopuolella rangaistus vaati itsetarkkailua, mikä koski pääasiassa päihteidenkäyttöä ja muuta vaikeuksiin johtavaa käyttäytymistä. Vaativuuden lisäksi yhdyskuntapalvelu nähtiin myös hyödyllisenä. Yhdyskuntapalvelun vaatima säännöllisyys ja sen aikaansaama itsekuri on auttanut haastateltavia ylläpitämään elämänsä muutospyrkimyksiä. Haastatellut olivat kuvailleet yhdyskuntapalvelua mahdollisuutena, jonka yhteiskunta on heille antanut normaaliin elämään kiinnittymistä varten. Kaikki Linderborgin haastatellut henkilöt olivat pyrkineet yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana irtaantumaan lainvastaisesta toiminnastaan ja kohentamaan elämäntilannettaan.

Anssi Keinänen on vuonna 2008 tehnyt väitöskirjatutkimuksen yhdyskuntapalvelusta. Tutkimus on rakentunut viiteen eri aihealueeseen. Keinänen käsittelee tutkimuksessaan yhdyskuntapalvelun käyttöä rangaistuksena vuosien 1997 – 2004

tilastotietojen valossa, sosiaalisten ongelmien kasaantumista yhdyskuntapalvelun suorittajilla, yhdyskuntapalveluun tuomittujen rikoksiin erikoistumista vuosina 2003–2005 tuomituista, yhdyskuntapalvelun keskeytymiseen liittyviä tekijöitä ja voidaanko tilastoaineiston perusteella ennustaa yhdyskuntapalvelun keskeytymistä.

Keinäsen mukaan yhdyskuntapalvelun suorittajilla yhden sosiaalisen ongelman olemassaolo lisää todennäköisyyttä muidenkin ongelmien kasaantumiselle. Erityisesti päihdeongelma näyttäisi lisäävään muita sosiaalisia ongelmia. Rikoksiin erikoistumisesta Keinänen toteaa, että vanhemmat rikolliset, naiset ja matalan rikosriskin omaavat syyllistyvät muita harvemmin erityyppisiin rikoksiin. Tuomitun päihde- ja toimeentulo-ongelmalla sekä työmarkkinatilanteella oli vaikutusta tietynlaisiin rikoksiin erikoistumisessa.

Keinäsen (2008, 240–242) tutkimuksen mukaan päihdeongelma on suurin riski yhdyskuntapalvelun keskeytymiselle. Toiseksi suurin riski on yli 100 tunnin tuomio, jonka suorittaminen kestää ajallisesti yli 3,5 kuukautta. Yhtenä merkittävänä riskitekijänä keskeytymiselle voidaan pitää myös asumisvaikeuksia. Seksuaalirikoksiin tuomituilla keskeytymisriski oli alhaisempi kuin muista rikoksista tuomituilla. Yhteenvetona Keinänen tiivistää, että pahin sosiaalinen ongelma yhdyskuntapalveluun tuomituilla on päihdeongelma. Tilastollisesti tarkasteltuna päihdeongelma on yhteydessä moneen muuhun sosiaaliseen ongelmaan, kun tutkitaan sosiaalisten ongelmien kasautumista. Keinänen mukaan päihdeongelma oli myös suurin tekijä rikoksiin erikoistumista selitettäessä. Päihdeongelma oli myös merkittävin tekijä yhdyskuntapalvelun keskeytymistä selitettäessä ja ennustettaessa. Ilman riittävää päihdekuntoutusta yhdyskuntapalvelun suorittajan yhteiskuntaan kiinnittyminen on haasteellista.

”Yhdyskuntapalvelun sisältämät restoratiiviset piirteet, tutkimus yhdyskuntapalvelusta kolmatta sektoria edustavilla palvelupaikoilla” on Petri Haajasen vuonna 2007 tekemä pro gradu –tutkielma (julkaisematon). Haajasen tavoite oli analysoida yhdyskuntapalvelua restoratiivisen oikeuden näkökulmasta kolmatta sektoria edustavilla palvelupaikoilla. Restoratiivisen oikeuden tavoitteena on vääryyden

korjaaminen ja sovittelua molemminpuolinen mielipaha. Haajanen toteaa, että tutkimuksen tuloksissa korostui yhdyskuntapalvelun prosessinomaisuus, joka etenee vaiheittain. Yhdyskuntapalvelussa toteutuivat rangaistukselliset, kuntoutukselliset ja restoratiiviset piirteet.

Restoratiiviset piirteet liittyivät suorittajien kohdalla yhdyskuntapalvelun yhteiskuntaan kiinnittävään vaikutukseen ja osan kohdalla myös sen antamaan mahdollisuuden rikoksen käsittelyyn. Restoratiivisuus näkyi siinä, että palvelusuorittaja oli yhteisössä rikoksenkäsittelyn sekä häpeänpurkamisen kautta pystynyt ottamaan vastuun teostaan sekä useimmiten mieltämään yhdyskuntapalvelun symboliseksi korvaukseksi tehdystä rikoksesta.

Haajasen mukaan yhdyskuntapalvelun palvelupaikoille yhdyskuntapalvelulla oli selkeä kasvatuksellinen merkitys. Yhdyskuntapalvelun kautta palvelupaikkojen jäsenet saattoivat analysoida ja vahvistaa vallitsevia normeja ja muodostaa oman käsityksensä tehdyistä rikoksista. Yhdyskuntapalvelun katsottiin myös edistäneen suvaitsevaisuutta yhteisöissä, mikä tarkoitti entistä suurempaa erilaisuuden hyväksymistä tai ainakin sen parempaa sietämistä. Palvelusuorittajien tukeminen nähtiin keskeiseksi osaksi yhdyskuntapalvelun sisältöä ja palvelupaikat olivat siihen voimakkaasti panostaneet. Palvelupaikoille yhdyskuntapalvelu oli merkinnyt myös tunnetta kasvaneesta osallisuudesta yhteiskunnalliseen toimintaan.

Lasse Rautniemi on vuonna 2009 laatinut yhdyskuntapalvelusta tutkimusraportin, joka on Rautniemen mukaan esitutkimusvaihe väitöskirjatutkimukselle. Rautniemi esittelee raportissaan täytäntöönpanoa hoitavien viranomaisten, syyttäjien, tuomareiden, yhdyskuntapalvelun palvelupaikan yhdyshenkilöiden sekä yhdyskuntapalveluun tuomittujen henkilöiden haastattelujen perusteella vastauksia siihen miten yhdyskuntapalveluun valikoituminen tapahtuu, mitä yhdyskuntapalvelun on arjen toimintana ja millaisena rangaistuksena yhdyskuntapalvelu koetaan eri toimijoiden näkökulmasta. Rautniemi käsittelee raportissaan myös palvelupaikkojen roolia. Rautniemi tiivistää tuloksistaan, että kaikilla haastatelluilla ryhmällä oli yksituumaisen myönteinen käsitys siitä, että yhdyskuntapalvelu on tarkoituksenmukaisen rangaistus. Yhdyskuntapalvelu nähtiin tuomittuja yhteiskun-

nassa kiinnipitävänä ja joskus jopa siihen kiinnittävänä rangaistuksena. (Rautniemi 2009, 169.)

Rautniemen (2009, 167) mukaan yhdyskuntapalvelu on tuomitulle vaativa kokonaisuus. Yhdyskuntapalvelu on rangaistus, jossa palkaton työ ja sosiaaliset verkostot yhdistyvät. Parhaimmillaan nämä tukevat tuomitun muutostyöskentelyä ja vähintäänkin tuomitulle tarjoutuu mahdollisuus pysähtyä arvioimaan omaa tilannettaan. Tuomitun ja palvelupaikan vuorovaikutussuhde arjen tasolla tuo myös palvelupaikkojen yhdyshenkilöt erityisellä tavalla osaksi rankaisemisen järjestelmää.

Anne Saarijärvi tutki ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessaan (2005) sosiaalityön mahdollisuuksia yhdyskuntapalvelussa. Tutkimuksessa hän on tarkastellut sosiaalityön sisältöä ja paikkaa yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana. Tutkimuksen näkökulma oli työntekijöiden työorientaatioissa. Saarijärvi on tutkimuksessaan havainnut kolme toistaan erottuvaa sosiaalityön tulkintatapaa. Asiakaslähtöinen työskentelyote käsittelee asiakasta kokonaisuutena tarpeineen, ei pelkää rangaistuksen täytäntöönpanon kohteena. Manageristinen työskentelyote laajentaa rikosseuraamusalan perusosaamista. Sen avulla turvataan korkeatasoinen asiantuntijuus asiakastilanteiden ongelmatilanteissa. Kolmantena on byrokraattinen työskentelyote, jossa turvataan oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen kohtelu. Byrokraattinen työskentelyote saattaa johtaa siihen, että kuntoutukseen ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseen liittyviä tavoitteita ei saavuteta. (Saarijärvi 2005, 93–94.) Saarijärven mukaan asiantuntijuutta ei kriminaalihuollossa omi itselle, vaan avoimesti arvostetaan yhteistyötahojen toimintaa. Sosiaalityön ja yhdyskuntapalvelun välinen suhde vaikuttaa jännitteiseltä, suurin osa Saarijärven tutkimukseen osallistuneista piti sosiaalityöllisen asiakastyön vahvistamista tärkeänä keinona, jotta korkeatasoinen työskentely voidaan turvata.

Hanna Sallinen (2008) on puolestaan paneutunut sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan tuen ja kontrollin suhteeseen yhdyskuntapalvelutyössä. Tutkimus selvittää millainen on sosiaalityön ja rangaistuksen suhde kriminaalihuollon yhdyskuntapalvelutyössä ja mikä on sosiaalityön paikka yhdyskuntapalvelutyössä ja

miten se on mahdollisesti muuttunut? Sallinen lähestyi aihetta sosiaalisen kontrollin viitekehyksestä, jota sekä sosiaalityö että rangaistus edustavat.

Sallinen on haastatellut teemahaastattelun menetelmin kahdeksaa kriminaalihuoltotyöntekijää. Haastatteluissa pääpaino oli ensisijaisesti työntekijöiden omista kokemuksista, siitä miten he määrittävät sosiaalityötä ja sen paikkaa omassa työssään. Tutkimuksen perusteella kriminaalihuoltotyön vanha, selkeä sosiaalityön ja rangaistuksen välinen jaottelu työtehtävissä on hämärtynyt. Enää ei voida yhtä tarkasti rajata tai määritellä, mikä työssä on sosiaalityötä ja mikä ei. Sosiaalityön ja rangaistuksen välinen raja ei ole selkeä. Asiakassuhde ja yksilötyö korostuivat tutkimuksessa, samoin työntekijöiden laaja sosiaalialan asiantuntemus. Kriminaalihuoltoon lanseeratut ohjelmat jäivät sen sijaan vähemmälle huomiolle. Sallisen mukaan kriminaalihuoltotyö on muuttunut huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Nykyään muutokset ovat nopeampia ja tapahtuvat lähinnä työn sisällössä ja työtavoissa.

Juhila & Pösö (1999) ovat tehneet tutkimuksen, josta on julkaistu artikkeli. He ovat tutkineet kriminaalihuoltoyhdistyksen toimistojen asiakkaiden ja työntekijöiden välistä vuorovaikutusta yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityshaastattelutilanteissa ja nimenneet toimistojen kuuluvan kahteen kulttuuriin: sopivan ja tarkan tietämisen kulttuureihin. Sopivan tietämisen kulttuurissa asiakkaan kanssa parhailaan tapahtuva vuorovaikutus on sosiaalityön tärkein väline. Näkemys myönteisen soveltuvuusarvion tekemisestä ohjaa tietojen keräämistä ja haastattelun aikana tapahtuvia tulkintoja. Tarkan tietämisen kulttuurissa sosiaalityön kentäksi nähdään olennaisena konkreettisen ja oikein mitoitettun tuen järjestäminen asiakkaille, eli toiminta suuntautuu tulevaisuuteen. Haastattelutilanteessa työntekijällä on aktiivisen epäilijän sekä tiedon koettelijan rooli ja arviointi soveltuudesta rakennetaan mahdollisimman tarkasti. Rikoksesta epäilty on erilaisessa asemassa riippuen siitä, kummantyyppisessä kulttuurissa hänen soveltuvuuttaan arvioidaan. Tutkijoiden mukaan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksen tekeminen on vaativaa tulkinnallista työtä. Työtä tehdään vaihtelevissa vuorovaikutustilanteissa, joissa usein joudutaan tulkitsemaan asiakkaalta saadun tiedon oikeellisuutta, karsimaan epäolennaista tietoa pois tai esittämään tarkentavia kysymyksiä liian niukkojen

tietojen saannin vuoksi. Sosiaalityö on tutkijoiden mukaan vahva elementti yhdyskuntapalvelussa, vaikka sille ei ole osoitettu yksiselitteistä roolia yhdyskuntapalvelua ohjeistavissa hallinnollisissa kannanotoissa. (Juhila & Pösö 1999, 25-27).

Minna-Kaisa Järvinen on vuonna 2007 tehnyt lisensiaatintutkimuksen, jossa hän on tutkinut yhdyskuntaseuraamusasiakkaita, asiakkaan ja työntekijän yhteistyön ja dialogisen arvioinnin näkökulmasta. Hänen tavoitteenaan oli tuoda asiakkaan ja työntekijän ääntä kriminaalihuollon asiakastyöhön. Tutkimuksessa selvitetään, mitä asioita asiakkaat ja työntekijät pitävät yhteistyössään merkittävinä. Lisäksi tutkimuksessa on paneuduttu siihen millaisia erilaisia yhteistyösuhteita kriminaalihuollossa on asiakkaan ja työntekijän välillä sekä pohdittu dialogista arviointia kriminaalihuollossa. Asiakkaan ja työntekijän yhteistyössä on nousut merkittäviksi asioiksi luottamus, vastavuoroisuus, pysyvyys ja liittoutuminen. Järvisen mukaan työntekijän ja asiakkaan välinen ensimmäinen tapaaminen on ollut merkittävä yhteistyösuhteen rakentumisen kannalta. Asiakkaat arvostavat saamaansa tukea niin käytännön asioihin kuin elämänmuutokseen liittyen. (Järvinen 2007, 3, 141.) Järvisen (208, 142) mukaan dialoginen arviointi tarvitsee onnistuakseen tukevan arviointirakenteen. Hänen tutkimuksensa mukaan dialoginen arviointi toimii kriminaalihuoltotyössä suhteellisen hyvin.

Merja Ansamaa on vuonna 2008 tutkinut yhdyskuntapalveluun mahdollisesti liittyviä toimintaohjelmia ja yhdyskuntapalveluasiakkaan voimaantumista niiden aikana. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää yhdyskuntapalveluasiakkaan muutosajattelun heräämistä ja voimaantumisen rakentumista lyhyen toimintaohjelman (liikenneturvaohjelma) aikana. Ansamaan mukaan voimaantuminen mahdollistuu, kun ohjelma kohdennetaan oikein, työskentelyssä toteutuu yhteistyöllinen vuorovaikutus ja asiakaslähtöisyys. Jos asiakas osallistuu toimintaohjelmaan vastahakoisesti, ei yhteistyöhön perustuvaa vuorovaikutusta pääse syntymään. (Ansamaa 2008, 71). Tutkimuksessa Ansamaa esittää mallinnuksen kumppanuussuhteen muodostumisesta asiakkaan ja työntekijän välille. Ansamaan (2008, 71) mukaan edellä mainitut seikat ja työntekijän asiantuntijuus antavat tilaa asiakkaan voimaantumiselle.

Anna Ojala (2009) on tutkinut yhdyskuntapalvelusta suoriutumista ilman myönteistä soveltuvuus selvityslausuntoa. Ojalan tutkimus on ammattikorkeakouluopintoihin liittyvä opinnäytetyö. Tutkimus on tehty kriminaalihuoltolaitoksen Kokkolan yksikössä. Aineistona tutkimuksessa on ollut vuosina 2007 ja 2008 keskeytyneet yhdyskuntapalvelutuomiot. Aineisto on kerätty kriminaalihuoltolaitoksen asiakastietojärjestelmästä. Tutkimuksen mukaan yli puolet yhdyskuntapalveluun tuomituista, joista ei ollut lainkaan laadittu soveltuvuus selvitystä, suoritti yhdyskuntapalvelutuomionsa loppuun. Niissä tapauksissa, joissa kielteisestä soveltuvuus selvityksestä huolimatta tuomioistuimien oli tuominnut yhdyskuntapalvelua, kolme neljästä sai suoritettua yhdyskuntapalvelutuomionsa loppuun.

Ojala toteaa johtopäätöksissään, että kielteisen soveltuvuus selvityksen saaneiden henkilöiden elämäntilanne on voinut kohentua lausunnon laatimisen jälkeen, joka on parantanut yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen mahdollisuutta. Kielteinen lausunto on voinut parhaimmillaan saada rikoksesta epäillyn aloittamaan muutostyöskentelyn elämäntilanteensa parantamiseksi ja sen myötä yhdyskuntapalvelusta suoritumisen edellytykset ovat parantuneet. (Ojala 2009, 37.)

3.3 Päähteet ja rikollisuus

Oikeusministeriön työryhmämietinnön (2006:19, 18) mukaan päähteiden ongelmakäyttö on suurin yksittäinen rikoskierrettä ylläpitävä ja rikollisuuteen liittyvä tekijä. Arkityössä on havaittu, että yhdyskuntapalveluun tuomituista suurella osalla on erilaisia elämänhallintaan liittyviä ongelmia, jotka omalta osaltaan vaikeuttavat yhdyskuntapalvelun suorittamista heikentäen tuomitun palvelumotivaatiota. Pähdeongelmasta kärsivän yhdyskuntapalvelua suorittavan kanssa on haasteellista tehdä yhteistyötä, koska palvelun suorittaminen perustuu hyvin pitkälti tuomitun omaan motivaatioon. Pähdeongelmaisen kanssa ei siis riitä pelkkä yhdyskuntapalveluun motiivointi, vaan työntekijän tulee jatkossa yhdessä tuomitun kanssa pyrkiä löytämään elämänhallintaa tukevia keinoja, jotta yhdyskuntapalvelua suoritettava voisi saada palvelunsa loppuun suoritetuksi. Tämä kehityssuunta on myös linjassa rikosseuraamuslaitoksen vankiluvun vähentämiseksi laaditun strategian kanssa.

Suomessa väestön alkoholin- ja huumeiden käyttö on pysynyt suunnilleen edellisten vuosien tasolla. Vuonna 2009 huumaantuneena ajaneiden (3 073) ja sekakäyttötapausten (769) määrä pysyi edellisvuosien tasolla. Vuonna 2009 kaikista rattijuopumuksista alkoholitapauksia oli 83 prosenttia, huumetapauksia 14 prosenttia ja sekakäyttötapauksia kolme prosenttia. (Päihdetilastollinen vuosikirja 2010, 22.)

Kivivuori & Linderborg (2009) tutkivat lyhytaikaisvankien taustoja, elinoloja, elämäntapaa, rikollisuutta ja mahdollisuuksia irtautua rikoksenpolulta. Tutkijat olivat rajanneet lyhytaikaisvankeuden korkeintaan kahdeksaan kuukauteen siksi, että tämän pituiset tai sen alittavat vankeusrangaistukset voidaan Suomessa muuttaa yhdyskuntapalveluksi. Tutkimuksen mukaan yhdeksän kymmenestä vangista on ilmoittanut, että päihdeiden käytöllä on ollut yhteys heidän rikoksiinsa. Yli puolet on tehnyt rikoksia saadakseen päihdeitä ja puolet vastaajista oli käyttänyt alkoholia, ettei hermoilisi rikoksen teon aikana. Lähes puolet on ilmoittanut käyttäneensä huumetta tai rauhoittavia aineita rikokseen syyllistyessään. (Kivivuori & Linderborg 2009, 49, 177, 181.)

Kivivuori ja Linderborg toteavat, että rikosuran jo nuorena aloittaneet käyttivät muita enemmän alkoholia ja huumeita. Nuorena rikosuran aloittaneet lyhytaikaisvangit näkivät myös vankeuden kielteisinä vaikutuksina mahdollisuuden oppia uudenlaisia rikoksia ja tutustua uudenlaisiin huumeisiin. Lyhytaikaisvankien mielestä vankilassa toteutettu päihdehoito helpotti rikoksenpolulta irtautumista. Tutkimuksesta kävi myös ilmi, että vangit, jotka olivat motivoituneita päihdehoitoihin, näkivät myös muita positiivisemmin mahdollisuutensa irtautua rikollisuudesta vankeuden jälkeen. Rikoksenpolulta irtautumista haittaavana tekijänä nähtiin päihdehoidon puuttuminen. Vangit eivät ole kokeneet hoidon tai kuntoutuksen saamista vankeusaikana kielteiseksi kontrolliksi tai vallankäytöksi. Vankeusaikana vangeille ei ole vastentahtoisesti tarjottu päihde- tai muita hoitoja. Ennenminikin ongelma on ollut hoidon tarjonnan puute ja se, että suunnitelmia, jotka tähtäävät kuntoutukseen ei ole tehty. Kyselytutkimukseen osallistuneet vangit ovat kokeneet, että päihdehoito lisää heidän mahdollisuuksiaan ja valmiuksiaan irtautua rikollisuudesta sekä hoito tukee uskoa tulevaisuuden mahdollisuuksiin. (Kivivuori & Linderborg 2009, 182, 185)

Keinäsen (2008, 149) mukaan yli puolella yhdyskuntapalveluun tuomituista todettiin olevan päihdeongelma. Rattijuopumuksesta tuomituilla jopa 60 prosentilla oli päihdeongelma ja heistä neljällä prosentilla vakava päihdeongelma. Omaisuusrikkoksista tuomituista yli 40 prosentilla todettiin olevan päihdeongelmia ja neljällä prosentilla vakava päihdeongelma. Väkivaltarikoksista tuomituilla yli 45 prosenttia oli päihdeongelmaisia ja heistä kolmella prosentilla oli vakava päihdeongelma. Rikostyyppien välillä ei ole juuri eroja siitä, kuinka moni tuomituista kärsii vakavasta päihdeongelmasta.

Päihdeongelmista kärsivillä yhdyskuntapalvelun keskeytymisen todennäköisyys oli noin 50 prosenttia suurempi kuin sellaisilla, joilla ei ollut päihdeongelmaa. Erityisesti päihdeongelmat näyttävät olevan selvä syy-seuraus-suhde yhdyskuntapalvelun keskeytymisiä tarkasteltaessa. (Keinänen 2008, 192.)

Huumeita käyttävät henkilöt koetaan usein vaarallisiksi ja osittain arvaamattomaksi käytökseltään. Tätä seikkaa tukee erilaisten huumeiden vaikutuksista kertovat teokset. Järvinen & Uuspelto (2009, 38) ovat tarkastelleet turvallisuutta kauppiaitten ja kaupan henkilökunnan näkökulmasta katsottuna. Eniten häiriötä aiheuttavina nähtiin ne henkilöt, joiden epäillä olevan päihteiden vaikutuksen alaisena, kuten huumeiden käyttäjät sekä lääkeneiden ja alkoholin sekakäyttäjät. Suurimmaksi ongelmaksi nähtiin heidän käytöksensä ennustamattomuus.

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman rikosentorjunta ja kriminaalipolitiikka pyrkii turvaamaan vankeusrangaistusten aikaisen päihteettömyyden sekä riittävät päihdehuollon resurssit. Ohjelman mukaan kartoitetaan myös mahdollisuudet ottaa sopimushoitokäytäntö osaksi seuraamusjärjestelmää. (Hallituksen ohjelma 2011, 24.) Lainrikkojiin kohdistuvien päihdeinterventiot tulee suhteuttaa heidän tarpeisiinsa. Interventioiden tulisi olla oikean aikaisia ja oikean luonteisia, jolloin niiden vaikuttavuus lisääntyy (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006;19).

Joukamaa (2010, 74) toteaa tutkimuksessaan, että vankien päihderiippuvuus on vähintään kymmenkertainen tavallisiin suomalaisiin aikuisikäisiin verrattuna. Alkoholi-riippuvuuden lisäksi vankien riippuvuus erilaisista huumeista on yleistä.

Vankien persoonallisuushäiriöt ovat yleisempiä kuin muilla ihmisillä. Edellä mainitut häiriöryhmät ovat hoidollisesti haastavia vankilassa tapahtuvalle päihdehoidolle ja erityisesti vankilasta vapautuvien jatkohoidolle.

3.4 Huumetestaus

Uudistetun yhdyskuntapalvelulain valmistelussa on huomioitu yhdyskuntapalvelua suorittavan mahdollinen päihdeongelma. Asiakkaan päihtymyksen toteamiseksi uuden lain myötä on saatu parempia keinoja ja välineitä. Erityisesti huumeiden käytön toteamiseksi on mahdollista ottaa asiakkaalta veri-, virtsa- tai sylkinäyte. Riittävä kontrolli lisää myös järjestelmän uskottavuutta. Kivivuori & Linderborg (2009, 120-123) toteavat tutkimuksessaan, että vankeustuomioiden muuttaminen yhdyskuntapalveluksi kaatuu usein soveltuvuusselvityksessä esille nousseisiin elämäntapaongelmiin. Soveltuvuusselvityksen yhteydessä esille nousset asiakkaan päihdeongelma oli yksi merkittävämmistä syistä kielteiseen lausuntoon. Haastatellut vangit ovat kertoneet huumeiden käytön vaikuttaneen siihen, että he ovat joutuneet keskeyttämään yhdyskuntapalvelun.

Lillsunde (2009, 1493) mukaan päihderiippuvaisten seurannassa virtsanäytteestä otettava huumetesti kuuluu rutiineihin. Yhä useampi hoitohenkilöstöön kuuluva joutuu tekemisiin huumetestauksen kanssa. Esimerkiksi opiaattikorvaushoidon saatavuutta on laajennettu terveyskeskuksiin ja tämä tarkoittaa sitä, että korvaushoidossa olevia on testattava, jotta voidaan ainakin osittain varmistua siitä, ettei asiakas käytä muuta kuin korvaushoidossa annettuja lääkkeitä. Lillsunden mainitsemat tilanteet ovat todennäköisiä myös yhdyskuntaseuraamustyössä. Monilla yhdyskuntapalvelua suorittavilla on päihdeongelma ja jotkut heistä saattavat olla myös opiaattikorvaushoidossa tai heillä on muita lääkärin määräämiä lääkkeitä, jotka saattavat vaikuttaa palvelukuntoisuuteen. Siksi on tärkeää selvittää pika-huumetestin avulla onko asiakas käyttänyt huumeita tai lääkkeitä päihtymystarkoituksella ja tarvittaessa varmistaa pikatestin tulos laboratoriossa. Tilanteissa, joissa huumetestin tekeminen virtsasta ei tule kyseeseen voidaan ottaa asiakkaalta verinäyte ja lähettää se analysoitavaksi laboratorioon.

Huumeanalyysin käyttöönottoaminen yhdyskuntaseuraamustyössä vaatii verkostoitumista eri toimijoiden kanssa. Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin laitoksen päihdeanalyysin yksikkö suorittaa laboratoriossaan huume- ja lääkeainemäärytyksiä biologisista näyttemateriaaleista. Myös A-klinikat ottavat tarvittaessa asiakkaalta verinäytteitä pikatestin tuloksen varmistamiseksi tai asiakkaan kieltäytyessä pikatestistä. Nämä toimijat ovat erittäin merkittävässä roolissa yhdyskuntapalvelun suorittajien sylki-, virtsa- ja verinäytteitä varmistettaessa.

Monet maamme huumeanalytiikkaa tekevät laboratoriot noudattavat kansainvälisiä laatusuosituksia, jotka kattavat kaikki laboratoriotuloksen kannalta oleelliset toiminnot näytteen ottamisesta tuloksen raportoimiseen asti. Laboratoriotuotanto on kuitenkin vain osa huumeanalyysistä. Koska laboratoriotulosta voidaan käyttää testatulle henkilölle mahdollisesti langetettavien sanktioiden perusteena, koko testaamisen tulee olla aukoton ja luotettavasti dokumentoitu. Yleisiä suosituksia huumeanalyysin suorittamiselle ei maassamme toistaiseksi ole. Tämän vuoksi Labquality Oy asetti syksyllä 2000 työryhmän laatimaan suosituksenkaltaiset ohjeet yhdenmukaistamaan huumeanalyysin suorittamista. (Moodi 2001, 99.)

Labquality Oy on kliinisen laboratoriotutkimuksen edistämiseen ja laaduntarkkailuun keskittynyt yritys, jonka tehtäviin kuuluu myös menetelmien standardisointiin liittyvä tutkimus ja kehitystoiminta sekä alaan kuuluvan informaation jakelu ja kansainvälisen kehityksen seuraaminen. Osakkaina yrityksessä on yhteisöjä ja yrityksiä sosiaali- ja terveysalalta. Työryhmän suositus ei ole viranomais-suositus, vaan sen tarkoituksena on selvittää huumeanalyysien erityispiirteitä ja testauksen virhemahdollisuuksia. Ne on syytä tuntea ja ottaa huomioon ennen huumeanalyysin käynnistämistä. Suosituksessa ei oteta kantaa siihen, missä yhteydessä ja milloin huumeanalyysistä voidaan suorittaa tai millaisia seulontatestejä tulisi käyttää. (Moodi 2001, 99.)

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa huumeanalyysi on kokonaan uusi käytäntö, joka vaatii huolellista perehtymistä ja toimintamallien perusteellista selvittämistä. Rikosseuraamuslaitoksen vankiloissa on runsaasti tietotaitoa sekä kokemusta huumeanalyysistä ja se on joiltakin osin sovellettavissa yhdyskuntaseuraamuslai-

toksessa käyttöön otettaviin huumetestauksiin. Huumetestaukseen liittyy merkittäviä lainsäädännöllisiä tekijöitä, minkä vuoksi testattavan yksityisyydensuojaan, oikeusturvaan kohdistuvat asiat pitää olla aukottomasti huomioitu. Huumetestauksen pitää olla kaikkien kohdalla samanlainen toimenpiteenä ja jokaisen työntekijän on noudatettava sen suhteen vallitsevaa ohjeistusta.

Hallituksen esitys (HE 162/2003) eduskunnalle mukailee Kansainvälisen työjärjestön ILO:n kansainvälisessä kolmikantaneuvottelussa 1993 hyväksytyjä periaatteita. Periaatteissa todetaan, että päihdetestauksessa testausmenetelmien olisi edustettava korkeinta mahdollista laatua ja luotettavuutta. Testeissä tulee olla kaksi kategoriaa: seulonta ja vahvistus. Positiiviset testitulokset pitäisi alistaa riippumattomaan lääketieteelliseen tarkastukseen ja ennen lopullisen päätöksen tekemistä asiantuntijan tulisi tarkistaa kaikki lääketieteelliset rekisterit, onko muita lääketieteellisiä selityksiä positiiviselle testitulokselle. Lisäksi testatulle henkilölle tulisi antaa tilaisuus keskustella asiantuntijan kanssa ennen päätöksen tekemistä asiasta.

Euroopan unioni on antanut vuonna 1996 suosituksen työelämän huumetestauksen laboratoriotoininnan osalta (Recommendations for the reliable Detection of illicit Drugs in urine in the European Union with Special Attention to the Workplace, 1996). Suositus pyrkii osaltaan edistämään testauskäytännön yhtenäisyyttä ja työntekijöiden suojaa Euroopassa. Huumetestiryhmän raportti (2001, 2002.) katsoo raporteissaan, että kansallisella tasolla on tarpeellista laatia edellä mainittujen kansainvälisten periaatteiden pohjalta huumetestauksen käytännön toteuttamista koskevan kansallisen ohjeisto. Siihen tulee sisältyä yksityiskohtaiset näytteiden ottamiseen, analysointiin ja tulkintaan liittyvät käytännön ohjeet, joiden tarkoituksena on mahdollisimman luotettava testitulos ja testattavan oikeuksien turvaaminen. Huumetestaus on nähtävä yhtenä varhaisen puuttumisen keinona. Työryhmä katsoo, että huumetestien tekeminen voi olla määrättyissä tilanteissa perusteltua. Huumetestien tekemiseen tulee aina liittyä testattavan tukeminen ja hoitoon ohjaaminen sekä mahdollisesti tarpeelliseen hoitoon pääsyn varmistaminen.

3.5 Muutoksen johtaminen ja jalkauttaminen

Viitala (2008, 30) näkee, että muutosjohtamisessa on kyse muutoksen aikaansaamisesta ja sen tukemisesta organisaatioissa. Muutoksessa johtamiseen liittyy prosessimaisuus, jossa analysoidaan muutoksen tarpeita, määritellään tavoiteltava muutos, toimitaan suunnitelmallisesti sitä kohti, arvioidaan muuttunutta toimintaa ja sen seurauksia. Muutosprosessi on aina arvaamaton, yllätyksellinen, koskaan ei voi täysin olla varma mihin päädytään. Muutokseen voi kuitenkin sopeutua, jos ymmärtää muutosprosesseja ja osaa käyttää muutosprosessin hallinnan työkaluja. Kun organisaatiossa tapahtuu muutos, silloin puhutaan yleensä prosessista, joka liittyy ajattelutapoihin, toimintamalleihin, järjestelmiin, tehtäväkokonaisuuksiin ja niissä toimivien ihmisten työnkuviin. Muutoksen johtamisessa on kysymys monitahoisesta oppimisesta, jossa yksilön oppimisprosessin kautta tapahtuu muutos myös koko organisaation tasolla.

Muutoksen johtamiseen yhtenä osana kuuluu implementointi eli jalkauttaminen, se tarkoittaa yksinkertaisuudessaan jonkin muutoksen, toimintamallin, lakimuutosten käytäntöön viemistä aina organisaation hierarkian alimmille tasoille asti. Rikosseuraamusalan organisaatiouudistuksen myötä vankeinhoitolaitos ja kriminaalihuoltolaitos yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi. Organisaation sisällä on tapahtunut muutoksia, joihin on osaltaan vaikuttanut 1.1.2011 voimaan tullut laki yhdyskuntapalvelusta. Lakimuutos ja organisaatioon kohdistuvat muutokset ovat omalta osaltaan luoneet paineita muutoksen läpiviemiseen. Valtion hallinnoimia laitoksia on perinteisesti pidetty byrokraattisina ja hierarkkisina organisaatioina, jotka ovat vain jäykästi ja hitaasti pystyneet viemään muutoksen läpi koko organisaation. Nykyaikainen muutoksessa johtaminen on dynaamista ja osallistavaa, jossa henkilöstö otetaan jo muutosta suunniteltaessa mukaan toimintaan. Valtion laitoksiin on viime vuosina tuotu yksityissektorilta tuttua tehokkuus ja tuottavuusajattelua, joiden voidaan nähdä kiinteästi kuuluvan muutosjohtamiseen.

Meille tarjoutui mahdollisuus lähteä kehittämään huumeetestaustestausmallia ja huumeetestaustuksen käsikirjaa yhdyskuntaseuraamustoimiston henkilöstön käyttöön. Muutosjohtaminen on tärkeässä osassa uuden toimintamallin jalkauttamiseksi organi-

saatioon. Se vaati selkeitä suunnitelmia muutoksen läpiviemiseksi ja henkilöstön sitouttamiseksi yhteiseen päämäärään. Suunnitelmia ja toimintaa tulisi säännöllisesti arvioida ja tehdä niihin tarpeellisia muutoksia.

Nyholmin (2008, 138) mukaan muutosprosessin keskeisiin vaiheisiin kuuluvat tarpeen asettaminen, tavoitteiden määrittely sekä varsinainen toteutus eli muutosten jalkauttaminen. Juutin & Virtasen (2009, 166) mukaan onnistunut organisaatiomuutos onkin yhteiselle muutosmatkalle lähtemistä. Se on prosessi, johon kutsutaan muita mukaan. Se on prosessi, jossa jokaisella näkökulmalla on mahdollisuus saada puheenvuoro. Kun matkalle lähdetään, ei kukaan voi tietää mihin päädytään. Nykyisessä organisaatioelämässä paikalleen jämähtäminen merkitsee varmaa tuhoutumista. Kun muutos perustuu luotettavaan tutkittuun tietoon ja näyttöön muutoksen tarpeellisuudesta sekä toteutuksesta tulee muutoksen johtamisesta helpompaa (Stenvall & Virtanen 2007, 15).

Stenvall & Virtanen (2007, 116) toteaa, että jos kerrotaan ajoissa suunnitelluista muutoksista sekä informoidaan muutosten etenemisestä, auttaa se parantamaan luotettavuutta sekä pitämään yllä henkilöstön kiinnostusta muutosta kohtaan. Tämä taas on vähentämään pelkoja siitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan ja lisää tätä kautta sekä työtyytyväisyyttä että työn tehokkuutta. Ulkoiset syyt motivoivat usein muutostarpeeseen, esimerkiksi lainsäädännössä tapahtuvat muutokset pakottavat organisaation muutokseen.

Hyvässä muutoksen johtamisessa organisaation uskomusjärjestelmät ja arvot ohjaavat organisaatiota läpi vuosikymmenten, vaikka organisaation strategiat ja toimintatavat muuntuvatkin ympäristön muutoksen seurauksena (Juutti & Virtanen 2009, 140).

Stenvallin & Virtasen (2007, 46–49) mukaan muutos voidaan nähdä jatkuvana prosessina. Muutosprosessien vaiheita tarkasteltaessa voidaan erottaa tavallisesti toisistaan muutoksen suunnittelu ja toteutusvaihe. Hankkeen suunnitteluvaiheessa suunnitellaan ensiksi kokonaisuus ja sitten rakennetaan ennakoivasti toimenpiteet. Toteutusvaihe tarkoittaa puolestaan eteenpäinvientiä ja käytännön tekemistä.

Suunnitteluvaiheessa luodaan perusta onnistuneelle prosessille. Siinä luodaan käsityksiä tulevasta ja faktoja, jotka vaikuttavat koko prosessin ajan.

Stenvallin & Virtasen (2007, 46–49.) mielestä kuvaavaa on, että henkilöt jotka näkevät muutoksen alkuvaiheessa pelkkiä ongelmia, ovat taipuvaisia näkemään niitä myös toteutusprosessissa. Suunnitteluvaiheessa tehdyt valinnat ratkaisevat, syntyykö muutoksessa positiivinen vai negatiivinen kierre. Se antaa siis suunnan koko prosessille. Muutoksen toteutusvaihe sisältää muutoksen vaatimien toimenpiteiden tekemisen, halutun toiminnan vakiinnuttamisen, uusien rutiinien aikaansaamisen, muutoksen levittämisen sekä arvioinnin ja seurannan. Muutosprosessissa ilmenevät ongelmat syntyvät monesti siitä, kun toteutuksen yhteydessä joudutaan samalla suunnittelemaan muutosta. Henkilöstö pohtii ehkä ensi kerran vasta toteutusvaiheessa, ovatko uudet käytännöt todellakin parempia kuin aikaisemmat käytännöt. Tämä vie huomiota pois itse muutoksen toteutuksesta. Kuitenkaan onnistunutkaan suunnitteluvaihe ei aina tarkoita, että toteutusprosessissa kaikki tapahtuu ennakkoidusti ja hallitusti.

Julkisen hallinnon muutokset perustuvat hyvin usein hallinnolliselle ja ammatilliselle kielenkäytölle. Muutostilanteissa luottamus on kaiken toiminnan edellytys. Epävarmuuden sietäminen ja toisen näkemysten huomioiminen sekä oppiminen ovat kulmakiviä muutoksessa. Muutostilannetta voisi kuvata epävarmuudessa toimimiseksi, jossa epävarmuus ja epäselkeys liittyvät tulevaisuuteen. Epävarmuutta liittyy osaamiseen, sillä muutokset tuovat tullessaan poikkeavuutta aiempiin tehtäviin ja haasteisiin. (Stenvall & Virtanen 2007, 77–79.)

Rikosseuraamuslaitoksen organisaatorakenne on muuttunut paljon viimeisen kahden vuoden aikana. Valtion tuottavuus- ja vaikuttavuusohjelman kautta on tullut paineita henkilöstön vähentämiseen ja pienempien yksiköiden sulauttamiseen osaksi isompia yksiköitä. Tällaiset isot organisaation rakenteessa tapahtuneet muutokset vaativat vankkoja muutosjohtamisen taitoja ja ennen kaikkea kykyä viedä muutos läpi hierarkian alimmalle tasolle. (Valtion tuottavuusohjelma.)

Isolan (2008, 71) mukaan ennen muutoksen aloittamista muutosjohtajan pitää itse ymmärtää ja sisäistää muutoksen tarkoitus ja taustalla vaikuttavat syyt, koska vasta tämän jälkeen hän voi perustella muille toimenpiteensä ja odottaa heidänkin ymmärtävän tarkoituksen. Muutosjohtajan tärkeimpiä tehtäviä on kommunikoida muutoksesta joka suuntaan organisaatiossa ja varmistaa se, että kaikki osapuolet ymmärtävät, miksi kyseistä muutosta ollaan tekemässä ja mitä sillä pyritään. Kommunikoinnissa hyvin tärkeäksi nousee viestinnän sovittaminen jokaisen kuulijan mukaan, sillä toimitusjohtajan ei tarvitse tai ole tarpeenkaan saada samaa tietoa kuin tehdastyöntekijä eikä esimerkiksi myyntiasistentti välttämättä ymmärrä ylemmän johdon strategiasanastoa. Kaikkien tulisi kuitenkin ymmärtää muutoksen taustat ja visio samalla tavalla, mutta asia tulee esittää kullekin kuulijalle sopivassa ymmärrettävässä muodossa.

Yksittäisten muutostoimien tulee perustua muutoksen tavoitteisiin ja visioon, jotka puolestaan pitäisi paloitella yksilö-, ja tiimitasolle asti. Jokaisen työntekijän tulisi ymmärtää, mitä häneltä kyseisessä muutoksessa vaaditaan ja hänen tulee nähdä muutoksessa hyötyjä. Nämä hyödyt voivat syntyä suoraan työntekijälle itselleen tai työtoverille, tiimille tai organisaatiolle. Kun työntekijä ymmärtää riittävän hyvin muutoksesta koituvat hyödyt ja oman muuttuneen roolinsa, on hänen helpompi lähteä tekemään töitä muutoksen hyväksi. (Isola 2008, 71.)

Rikosseuraamuslaitoksen organisaatioon kohdistuva muutos on hyvin mittava ja sen läpiviemiseksi tarvitaan spiraalimaista prosessia, jossa toimintaa joudutaan matkanvarrella organisoimaan uudelleen ja kehittämään uusia ja toimivampia työskentelytapoja sekä arvioimaan organisaation toimivuutta. Isola (2008, 72–73) toteaa muutoksista muodostuvan usein erehdysten ja korjaustoimenpiteiden vyyhti. Käytännössä muutokset eivät etene koskaan täysin ennakolta tehdyn suunnitelman mukaisesti eikä siihen pyrkiminen tuota merkittävää lisäarvoa. Muutoksen alkumetreillä kannattaa jo varmistaa, että kaikki osapuolet ymmärtävät, että korjaustoimenpiteitä tullaan tarvitsemaan jossain vaiheessa ja ettei kyseessä ole heti valmis ratkaisu. Tämä ei suinkaan tarkoita, ettei suunnitelmia kannattaisi laatia ja niiden tekeminen olisi hyödytöntä. Päinvastoin, jonkinlaista suunnitelmaa seuraamalla pysytään usein paremmin muutoksen ytimessä eikä se lähde laajenemaan

hallitsemattomasti. Tarpeellisten suunnitelmien yksityiskohtaisuus riippuukin jo muutoksen sisällöstä ja luonteesta.

3.6 Perehdyttäminen

Yhdyskuntaseuraamustyö on lakeihin sekä asetuksiin perustuvaa ja siten tarkoin säädeltyä. Uusien toimintamallien ja työskentelytapojen käyttöönotto vaatii työntekijältä vankkaa perehtymistä työhönsä. Opinnäytetyöhöme liittyvän kehittämishankkeen tuotoksena olemme luoneet huumetestauksen käsikirjan ja kuvauksen huumetestausprosessista, joiden tarkoituksena on helpottaa ja auttaa henkilöä perehtymään käytännön huumetestaukseen. Käsikirjassa on ohjeet laadukkaasti suorittamiseksi ja myös testaukseen liittyvää tietoa yksilön oikeusturvasta.

Uudistetun yhdyskuntapalvelulain myötä Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustyötä tekeviltä virkamiehiltä vaaditaan uudenlaista osaamista ja perehtymistä uuteen huumetestausmalliin. Lepistö (1999, 2) toteaa, että muutoksissa on opittava uusia työtehtäviä ja toimintatapoja. Työtehtävistä toiseen siirryttäessä tarvitaan riittävästi opetusta ja tukea uuden työn omaksumiseksi. Muutoksessa yksilöltä vaaditaan paineensietokykyä uuteen tilanteeseen sopeutumiseksi. Hämäläisen & Kankaan (2007, 2-5) näkemyksen mukaan perehdyttämiseen voidaan liittää kaksi asiaa, joista ensimmäinen on yritykseen, työyhteisöön ja talon tapoihin perehdyttämistä. Yritykseen ja työyhteisöön perehdyttämiseen sisältyy monenlaisia asioita. Tärkeätä on se, että tulokas saa hyvän yleiskuvan yrityksestä ja sen toiminnan tarkoituksesta ja arvoista sekä toimintatavoista. Toisena näkökulmana perehdyttämiseen voidaan nähdä työhön perehdyttäminen eli työnopastus. Työnopastus suunnitellaan ja toteutetaan tarpeen, tilanteen ja perehdytettävän mukaan. Perehdytettäviä on monenlaisia, ja perehdytystilanteetkin vaihtelevat. Perehdytyksen perusrunko voi olla suunnilleen sama, mutta sitä joudutaan soveltamaan jokaiseen tilanteeseen erikseen. Muutoksiin perehdyttäminen on jatkuvaa työtä. Perehdyttämistä tarvitaan aina ja jatkuvasti. Kun tietojärjestelmät, työmenetelmät, koneet ja laitteet muuttuvat, perehdyttäminen ja työnopastus voivat liittyä muutamien tai lähes kaikkien ihmisten toimintaan.

Koko henkilökunta on perehdytettävä muutoksiin esimerkiksi silloin, kun yrityksen liikeideassa tapahtuu muutoksia tai omistajat vaihtuvat. Muutokset tuovat tullessaan pelkoa ja myös runsaasti oppimistarpeita. Siksi perehdyttämiseen on varsinkin muutostilanteissa paneuduttava erittäin huolellisesti. Perehdyttämisen hyödyksi voitaneen laskea se, että yrityksessä yhteistyö eri toimijoiden kanssa paranee, oppiminen tehostuu ja oppimisaika lyhenee. Hyvän perehdyttämisen on todettu ehkäisevän myös työtapaturmia ja vähentävän merkittävästi turvallisuusriskejä. Työntekijöiden poissaolot ja vaihtuvuus vähenevät, kun tulokas pääsee myönteisessä ilmapiirissä perehtymään. Hyvällä perehdytyksellä säästetään myös kustannuksissa ja se vähentää huonoa laatua ja virheitä. Myös yrityksen imagon kannalta on tärkeää, että henkilökunnan ja yrityksessä esimerkiksi työssä oppijoiden perehdytys on hoidettu laadukkaasti. (Hämäläinen & Kangas 2007, 2-5)

Huometestauksen käyttöönotto voidaan nähdä prosessina, jossa lähtökohtana tulee nähdä se, että jokaisella yhdyskuntaseuraamustyötä tekevällä tulee olla riittävät taidot laadukkaan yhdyskuntaseuraamustyön toteuttamiseksi. Tämä voidaan varmistaa vain professionaalisen perehdyttämisen avulla, johon kuuluu perehdytettävän edistymisen arviointi ja kehittämisaiheiden esille nostaminen. Ketolan (2010, 160) mielestä hyvä perehdyttäminen edellyttää prosessinomaista etenemistä, joka voidaan jakaa selkeästi tunnistettaviin vaiheisiin: tavoite ja tavoitteellisuus, suunnittelu, työn ja -vastuiden selkeä roolijako, hyvin toimiva vuorovaikutus ja verkostoituminen, tulijalle annettava kannustus ja tuki sekä seuranta.

4 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS

4.1 Toimintatutkimus kehittämishankkeen tutkimuksellisenä lähestymistapana

Valitsimme toimintatutkimuksen lähestymistavaksi, sen käytännönläheisyyden ja työelämälähtöisyyden vuoksi. Heikkinen, Rovio & Syrjälä (2008, 19-20) toteaa, että toimintatutkimuksella tavoitellaan käytännön hyötyä ja sellaista käyttökelpoista tietoa, joka auttaa esimerkiksi huumetestauksen suorittamisessa. Toimintatutkimuksessa kiehtoi myös se, että lähestymistavassa tutkija toimii työyhteisössä voimaannuttavassa, muutokseen rohkaisevassa roolissa ja kannustaa ihmisiä tarttumaan asioihinsa niiden kehittämiseksi.

Yhdyskuntapalvelun suorittajien huumetestauksesta ei ollut saatavilla aikaisempia tutkimuksia, joka johtuu siitä, että siihen liittyvä laki on tullut voimaan 1.1.2011, eli työmenetelmä on sangen uusi. Olemme hyödyntäneet työssämme yhdyskuntapalvelusta tehtyjä tutkimuksia, joissa on käsitelty yhdyskuntapalvelun suorittajien päihteidenkäytön aiheuttamaa problematiikkaa sekä rangaistuksen tuen ja kontrollin yhteensovittamista.

Olemme käyttäneet käsikirjamme pohjana vankiloihin laadittua päihdevalvonnan opasta, johon on koottu vankiloissa käytettävissä olevat toimenpiteet, mikäli on syytä epäillä vangin olevan päihteiden vaikutuksen alainen. Päihteiden käytön kontrollointi on monimutkaisempaa yhdyskuntapalvelua suorittavalla asiakkailla, sillä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa ei ole omaa terveydenhuoltoyksikköä, jossa virtsanäytteitä voitaisiin ottaa tai tutkia.

Heikkisen, Rovion & Syrjälän (2008, 29) näkemyksen mukaan toimintatutkimuksen luonteeseen kuuluu, että toimintatutkija tutustuu organisaatioon ja käy keskusteluja johdon ja työntekijöiden kanssa, sekä tutustuu työtehtäviin aktiivisena toimijana. Tutkija-toimijan roolissa ollut tämän opinnäytetyöntekijä on myös käynyt tutustumassa yhdyskuntaseuraamustoimiston toimintaan ja ollut mukana Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön kanssa pidetyissä kehittämishankkeen video- ja puhelinneuvotteluissa. Kävimme henkilökohtaisesti tutustumassa myös

vankilassa tapahtuvaan huume-testaukseen ja sitä kautta saimme runsaasti tietoa kehittämishankkeemme pohjaksi.

Yhdyskuntaseuraamustyöhön kuuluva huume-testaus kehittyy jatkuvasti, kun huume-testaukseen liittyvien kokeilujen, parannusehdotusten ja uuden tiedon myötä pystytään kehittämään parempia testauskäytäntöjä ja toimintamalleja. Toikon & Rantasen (2009, 66) mukaan kehittämissprosessin eteneminen voidaan hahmottaa jatkuvana syklinä eli spiraalina. Yhtäältä voidaan sanoa, että kehittämistoiminnan tehtävät muodostavat kehän, jossa perusteluvaihetta seuraavat organisointi, toteutus ja arviointi, näin tapahtuu myös huume-testauksen käsikirjan osalta. Huume-testauksen käsikirjan valmistuttua prosessi kuitenkin jatkuu ensimmäisen kehän jälkeen, jolloin sitä seuraa uusia kehiä perusteluineen, organisoimisineen, toteutuksineen ja arvioimisineen. Spiraali sisältää siis useita peräkkäin toteutettuja kehiä. Spiraalimallissa kehittämistoiminnan tulokset asetetaan aina uudestaan arvioitaviksi. Arvioinnin tuloksena hankkeen perusteluja täsmennetään, kuten myös organisointia ja toteutusta. Kehittämissprosessissa on kysymys jatkuvasta prosessista, jossa kuitenkin jossain vaiheessa tutkijan on lopetettava kehittämishanke johonkin perusteltuun vaiheeseen (Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2008, 29).

Heikkisen, Rovion & Syrjälän (2008, 16) mukaan toimintatutkimuksessa tuotetaan tietoa käytännön kehittämiseksi. Siinä tutkitaan ihmisten toimintaa ja se kohdistuu erityisesti sosiaaliseen toimintaan, joka pohjautuu vuorovaikutukseen. Toimintatutkimus on yleensä ajallisesti rajattu tutkimus- ja kehittämissprojekti, jossa suunnitellaan ja kokeillaan uusia toimintatapoja. Pienimuotoisimmillaan toimintatutkimus voi olla oman työn kehittämistä.

Ketola (1996, 16) toteaa toimintatutkimuksella pyrittävän sekä tieteellisen tiedon tuottamiseen että konkreettiseen työn kehittämiseen. Nämä elementit kulkevat rinnakkain spiraalinomaisena. Spiraalissa sisällä olevat kehittäminen ja tutkimus etenevät sykleittäin. Spiraalisuus tulee siitä, että toiminta, suunnittelu, analyysi ja keskustelu (reflektointi) etenevät jatkuvana prosessina.

Opinnäytetyömme tuotoksena on syntynyt huumetestauksen käsikirja. Mikään käsikirja tai malli ei ole kuitenkaan lopullinen, vaan ne kehittyvät uuden tiedon, vuorovaikutuksen ja käytännön kokemusten myötä. Ketola (1996, 15) toteaa, että toimintatutkimuksen prosessia on luontevinta kuvata yleisesti spiraalinomaisena jatkumona, jonka eri vaiheet toistuvat tarkentuen. Prosessin toteutumisessa on olennaisinta se, että jokainen tutkimuskohteen työntekijöiden kanssa yhdessä työstyetty vaihe muodostaa alati uudistuvan lähtökohdan seuraavalle vaiheelle.

Kaikki tutkimuksen aikana tapahtuneet toiminnot on alistettu yhteiseen tarkasteluun ja jatkuvan analyysin tuloksena prosessi on tarkentunut ja kohdentunut vaihe vaiheelta kehittämistyön edetessä. Yhdyskuntaseuraamustyössä huumetestauksen uudet käytännöt ja toimintatavat muodostuvat virkamiesten ja yhdyskuntapalvelua suorittavien vuorovaikutuksen seurauksena, mikä on juuri toimintatutkimukselle ominainen lähestymistapa, kun kyseessä on uuden tai uusien käytäntöjen ja toimintamallien kehittäminen. Ketolan (1996, 16–17) mukaan tutkimus kulkee käsi kädessä käytännön toiminnan muutoksen kanssa. Samaan aikaan kun osallistujat parhaimmillaan luovat uutta tietoisuutta toimintaansa, he osallistuvat tutkimukseen, joka luo uudet määrittelyt tulokselle, toiminnalle ja toiminnan rakenteille. Kehittäminen ei ole toimintana ulkopuolelta ohjautuvaa ja ulkopuolisten johtamaa, vaan toimijat itse muodostavat kerta kerran jälkeen kehittyviä ongelmanasetteluketjuja, joihin he itse yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa etsivät vastauksia tutkimuksellisessa kehittämisprosessissa.

Yhdyskuntaseuraamustyö on lähes kokonaan lakiin perustuvaa ja tarkoin ohjeistettua toimintaa. Virkamiesten työssä kehittymisen ja jaksamisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että heillä on foorumi, jossa voi saada äänensä ja kehittämisideansa kuuluviin. Juutti & Virtanen (2009, 50) toteavat tutkimuksessaan, että toimijat voivat myös organisoitua kriittiseksi yhteisöksi, jossa he voivat pyrkiä ymmärtämään omaa toimintaansa ja etsimään siihen parannuskohteita. Toimintatutkimuksessa työssä olevia ihmisiä ei pidetä passiivisena tutkimuskohteena, vaan subjektina, jolla on sanottavaa ja jolla on kyky kriittisesti reflektoida omaa toimintaansa, kerätä tietoa toiminnasta ja tehdä siitä parantavia kokeiluja. Toimintatutkimuksen keskeisin päämäärä on sellaisten tilanteiden luominen, jotka ovat otollisia oman

toiminnan tarkastelulle. Huumetestaus uutena toimintana tarjoaa hyvän mahdollisuuden arvioida ja analysoida toimintaa ja tehdä matkan varrella toimintatutkimukselle ominaisia interventioita ja luoda sitä kautta entistä parempi testauskäytäntö.

4.2 Kehittämishankkeen eteneminen

Idea opinnäytetyön aiheesta tuli opintoihin liittyvissä keskusteluissamme ja tehtävien teon yhteydessä. Totesimme, että yhdyskuntapalvelun lakimuutokseen liittyvä huumetestaus tulisi jollakin tavoin jalkauttaa yhdyskuntaseuraamustoimistoihin. Päädyimme siihen, että teemme käsikirjan huumetestauksesta. Olimme molemmat rikoksiin syyllistyneiden ja päihteitä käyttävien asiakkaiden kanssa tekemisissä ansiotyössämme, joten aihe kiinnosti meitä molempia ja totesimme, että voimme yhdistää opinnäytetyötä tehdessämme ammatillisen osaamisemme.

Selkiinnyttäessä ja rajatessamme aihetta, olimme vuosina 2009 ja 2010 yhteydessä muutamia kertoja Rikosseuraamusviraston ylitarkastaja Heimo Kangaspuntaan puhelimitse sekä videoneuvottelulaitteiden kautta. Hän näki huumetestaus käsikirjan erittäin tarpeelliseksi uuden yhdyskuntapalvelulain voimaantulon vuoksi. Selvitimme Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköstä, että tutkimuslupaa työhöemme emme tarvitse, sillä emme tutki asiakkaita tai heidän taustojaan. Rikosseuraamuslaitoksen Lahden yhdyskuntaseuraamustoimiston johtaja on allekirjoittanut kanssamme kehittämistehtävän yhteistyösopimuksen.

Aloitimme kehittämishankkeeseemme varsinaisen perehtymisen Riihimäen vankilassa, johon teimme tutustumiskäynnin 29.1.2010. Tavoitteenamme oli tutustua vankilassa tehtävään huumetestaukseen, lähinnä heidän huumetestauksissa käyttämäänsä välineistöön sekä työskentelytapoihin. Käynnin yhteydessä selvisi, että vankiloissa on käytössä päihdevalvonnanopas, jota olemme soveltuvien osin käyttäneet yhdyskuntapalvelun huumetestauskäsikirjaa laatiessamme.

Vankilakäynnin yhtenä tarkoituksena oli kartoittaa, mitkä huumetestausvälineet olisivat yhdyskuntaseuraamustoimistoissa helpoiten käytettävissä. Virtsatestien

käyttäminen suljettiin pois heti aluksi, koska virtsatestien ottamiseen soveltuvia tiloja ei yhdyskuntaseuraamustoimistoissa ole ja lisäksi henkilöstöltä puuttuu virtsatestien ottamiseen vaadittava koulutus. Huumetestausvälineistön selvittäminen osoittautui myöhemmin kuitenkin tarpeettomaksi, koska Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö hoiti keskitetysti testivälineiden kilpailuttamisen ja hankinnan.

Alkuvaiheessa meidän oli tarkoitus selvittää pienempien kuntien mahdollisuutta ottaa virtsa- ja verinäytteitä sellaisissa tilanteissa, joissa yhdyskuntaseuraamustoimiston tekemät pikatestit näyttävät positiivista testitulosta. Tämän selvittäminen kunnista osoittautui kuitenkin hyödyttömäksi, koska sykinäytteitä voidaan lähettää Terveyden- ja hyvinvoinninlaitokselle tutkittavaksi. Tähän kuntiin kohdistuvaa selvittelyä ehdimme jo valmistella, mutta toteutus jäi tekemättä.

Kevään 2010 aikana perehdyimme tarkemmin hallituksen esitykseen eduskunnalle yhdyskuntapalvelulain muuttamisesta. Lisäksi etsimme aineistoa huumetestauksesta, muutoksen jalkauttamisesta sekä perehdyttämisestä ja myös aikaisempia tutkimuksia yhdyskuntapalvelusta teoriapohjaamme varten.

Syksyllä 2010 laadimme kyselylomakkeen (liite 1). Kyselyn tarkoituksena oli saada yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehiltä vahvistusta tietojen tarpeellisuuteen sekä toivoimme saavamme heiltä lisäehdotuksia käsikirjan sisältöön. Kyselylomake sisälsi pääasiassa strukturoituja väittämiä, mutta mukana oli myös monivalinta- sekä avoimia kysymyksiä. Väittämät lomakkeelle rakennettiin 5-asteisen likert-asteikon mukaisesti. Väittämiä ja kysymyksiä laatiessamme meillä oli olemassa oma hahmotelma käsikirjan sisällöstä, jonka taustalla oli ammatillinen tietämyksemme huumetestauksesta sekä yhdyskuntapalvelusta. Työkokeemukseemme perustuen pyrimme huomioimaan myös eettisiä asioita, joita voi tulla eteen huumetestauksia tehtäessä. Sen vuoksi pyrimme myös huomioimaan nämä asiat kyselyä tehdessämme.

Kyselylomake lähetettiin Rikosseuraamuslaitoksen ylitarkastaja Heimo Kangaspunnalle ja erikoistutkija Henrik Lindeborgille kommentoitavaksi ja tarkastetta-

vaksi. Heidän kommenttiansa perusteella muutimme kysymysten asettelua ja hiivenen myös sisältöä. Tämän jälkeen kyselylomake lähetettiin esitettäväksi Rikosseuraamuslaitoksen Lahden yhdyskuntaseuraamustoimistoon, jossa 11 virkamiestä täytti lomakkeen ja he kommentoivat sen toimivuutta sekä antoivat parannusehdotuksia. Esitetauksen jälkeen lomaketta muotoiltiin uudelleen.

Varsinainen kyselytutkimus toteutettiin marraskuussa 2010 Webropol-ohjelman avulla Rikosseuraamuslaitoksen Pohjois-Suomen sekä Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Pohjois-Suomen aluetoimisto koostuu viidestä eri yksiköstä: Kajaanin, Kemin, Oulun ja Rovaniemen yksiköstä sekä Kuusamon toimipisteestä. Yhteensä Pohjois-Suomen aluetoimistossa työskentelee 19 virkamiestä. Helsingissä työskentelee 29 työntekijää. Kyselylomake lähetettiin Webropol-ohjelman välityksellä edellä mainittujen toimistojen virastopostiosoitteisiin, josta virastopostia hoitavat henkilöt ovat toimittaneet ne edelleen toimistoissa työskenteleville 48 virkamiehelle.

Valitsimme kyselyyn vastanneet toimistot näiden maantieteellisen sijainnin perusteella, sillä uskoimme, että yhdyskuntapalvelua suorittavien asiakkaiden sosiaaliset tilanteet voivat poiketa suurestikin Etelä- ja Pohjois-Suomen välillä. Lisäksi maantieteellinen sijainti voi vaikuttaa merkittävästi siihen, kuinka mutkatonta huumetestausta on käytännössä suorittaa. Halusimme kyselyn avulla saada laajemmin yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehiä mukaan toimintatutkimuksemme. Tosin heidän mukanaolo jäi tiedon välittämisen asteelle käsikirjan tarpeellisuudesta ja toiveista sen sisältöön liittyen. Toivottavasti käsikirjan arvioinnin yhteydessä kyselyyn vastanneet henkilöt pääsevät osallistumaan toimintatutkimuksen mukaiseen arviointityöhön.

Aikaa kyselyyn vastaamiseen annoimme kaksi viikkoa. Totesimme heti aluksi, että Webropol-ohjelman kanssa oli ongelmia. Lähettäessään vastaukset kyselyyn vastaajat saivat ilmoituksen, että ovat jo vastanneet kyselyyn, vaikka näin ei todellisuudessa ollut. Vastaukset kuitenkin päättyivät ohjelman virheestä huolimatta meille. Ilmoitimme molempiin toimistoihin puhelimitse, että vastaukset päättyvät meille virheestä huolimatta ja toivoimme tämän lisäävän vastaushalukkuutta. Us-

koaksemme tämä Webropol-ohjelman toimimattomuus saattoi kuitenkin vaikuttaa vastausprosenttiin laskevasti.

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa työt on jaettu tiimeihin, joten vain osa virkamiehistä työskentelee yhdyskuntapalvelutyössä, joten tämä on myös hyvin todennäköinen syy alhaiseen vastausprosenttiin. Eli ne virkamiehet, jotka eivät tehneet yhdyskuntapalvelutyötä, eivät todennäköisesti vastanneet kyselyyn. Kyselyyn vastasi 15 virkamiestä, joten vastausprosentti oli noin 31 prosenttia.

Kyselyn vastaukset analysoitiin SPSS-ohjelmalla ja sisällön erittelyn avulla, etsien vastauksista samankaltaisuutta. Eskola ym. (1999, 188) toteaa, että sisällön erittelyllä tarkoitetaan kirjavaa joukkoa erilaisia tapoja luokitella ja järjestää laadullista aineistoa. Sisällön erittelyssä voi edetä myös aineistolähtöisesti. Tällöin kiinnitetään huomio samankaltaisuuksien hakemisen sijasta tyypillisestä poikkeavien tapausten systemaattiseen etsintään. Tällöin alkuperäisestä oletuksesta poikkeava tapaus nähdään voimavarana ja kiinnostavana seikkana.

Lahden yhdyskuntaseuraamustojen yhdyskuntapalvelutiimissä toinen meistä toteutti Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön luvalla joulukuussa 2010 huume-testauspilotoinnin. Pilotoinnin avulla pyrittiin tekemään havaintoja siitä, mitä haasteita huume-testaus voi tuoda tullessaan ja miten niihin voisi varautua. Samalla peilasimme sitä, että onko jotakin olennaista jäämässä pois käsikirjasta. Pilotoinnissa oli haasteita, sillä uusi laki yhdyskuntapalvelusta ei ollut tullut vielä voimaan. Esimerkiksi sykinäytteiden varmistuksia Terveystieteiden- ja hyvinvoinnintieteiden laitokselle emme voineet siinä vaiheessa lähettää. Pilotoinnin avulla kuitenkin saimme varmuuden, että huume-testaukseen liittyvät perustiedot ja pääasiallinen ohjeistus löytyvät käsikirjasta.

Yhdyskuntapalvelun suorittajien huume-testaukseen liittyviä asioita on käsitelty Lahden yhdyskuntaseuraamustojen yhdyskuntapalvelutiimin palaverissa vuoden 2011 aikana. Testausvälineiden oikeaoppista käyttöä on harjoiteltu konkreettisesti ottamalla huume-testejä tiimin jäseniltä. Lisäksi vilkasta keskustelua ja pohdintaa on käyty siitä, milloin testejä otetaan ja niiden varmistamisesta, suorit-

tajien oikeusturva-asioista, huumeiden käyttöön liittyvistä sanktioista ja hoitoonohjauksesta sekä myös työturvallisuuteen liittyvistä asioista. Pohdintojen tarkoituksena oli luoda mahdollisimman toimivat yhdenmukaiset käytännöt huume-testauksen suorittamiseen ja löytää ongelmakohdat testauksien suorittamisessa. Tiimissä käytyjen keskustelujen pohjalta käsikirjaa on jatkuvasti muokattu paremmin käytännön työtä palvelevaksi.

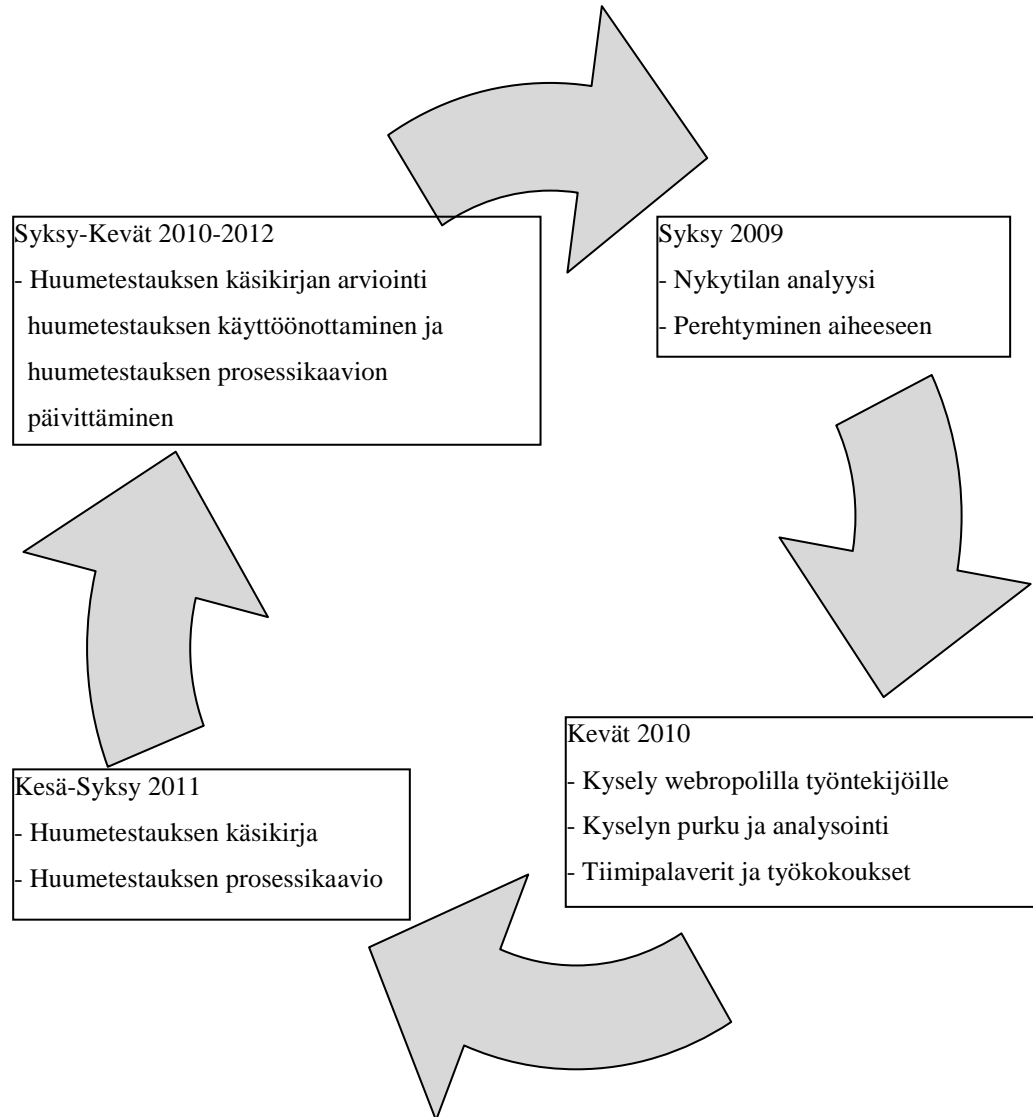
Tiimissä käytyjen keskustelujen ja pohdintojen myötä esille nousi huumetestauksesta sellaisia ongelmia, joihin laista ja ohjeistuksista ei löytynyt yksiselitteisiä vastauksia. Näissä ongelmatilanteissa olemme kääntyneet Rikosseuraamuslaitoksen ylitarkastaja Heimo Kangaspunnan ja Terveysten- ja hyvinvoinninlaitoksen asiakasvastuuhenkilö Sirpa Mykkäsen puoleen. Nämä henkilöt ovat antaneet ongelmatilanteisiin käytännön ohjeistuksia, joita olemme kirjanneet käsikirjaan.

Lisäksi huumetestaukseen liittyvistä asioista on keskusteltu Lahden yhdyskuntaseuraamustoimiston johtoryhmässä sekä laajemmin Länsi-Suomen Rikosseuraamusalueen yhdyskuntapalveluun liittyvissä työkokouksissa. Edellä mainituissa foorumeissa on käsitelty käytännössä havaittuja ongelmia sekä huumetestauksen linjauksiin liittyviä asioita. Linjauksiin voidaan tietyiltä osin vaikuttaa Rikosseuraamusalueelta saadun palautteen perusteella. Käytännön työssä havaitut ongelmat saattaisivat vaatia jo lakimuutoksen, mutta näin mittaviin toimenpide-ehdotuksiin ei alueella ole kuitenkaan ryhdytty.

Toimija-tutkijan roolissa ollut opinnäytetyöntekijä on vuoden 2011 aikana osallistunut Rikosseuraamuslaitoksen järjestämiin yhdyskuntaseuraamuskoulutuksiin. Koulutuksissa on käsitelty yhdyskuntapalvelulakimuutoksia ja huumetestaukseen sekä yhdyskuntapalvelun velvollisuuksien rikkomiseen liittyviä asioita. Koulutuksista on saatu aineistoa laatimaamme käsikirjaan.

Varsinainen käsikirja (liite 3) valmistui kesäkuussa 2011. Käsikirja pitää sisällään myös huumetestausmallin, joka on esitetty prosessikaaviona. Toimintatutkimukseen kuuluva toiminnan arviointi tapahtuu varsinaisesti muutamia kuukausia käsikirjan käyttöönoton jälkeen. Tämä arviointi ei sisälly enää tähän toimintatutki-

muksemme raporttiin. Käsikirjaa on kuitenkin jo muokattu muutamilta osin kulu-
van syksyn aikana. Muokkauksen taustalla on ollut Rikosseuraamuslaitoksen tar-
kennetut ohjeistukset huumetestauksesta. Kuviossa 3 on esitetty pelkistetyi ke-
hittämishankkeen etenemisen eri vaiheet sekä aikataulu.

KUVIO 3. Kehittämishankkeen eteneminen

5 KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET

5.1 Alkukyselyn tulokset

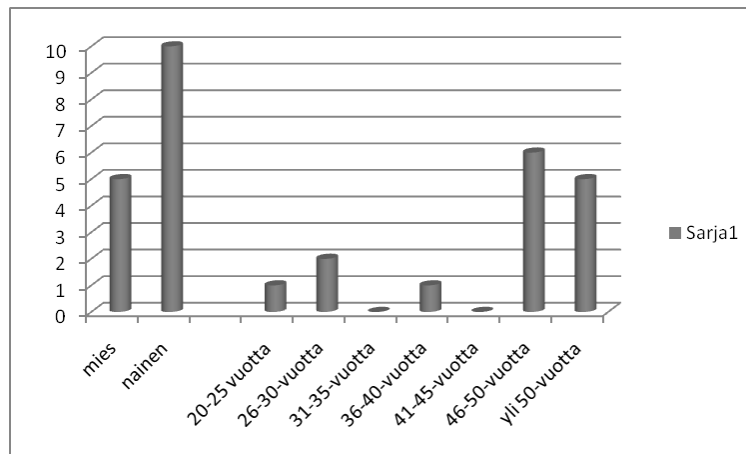
Kehittämishankkeeseemme sisältyneen kyselyn tarkoituksena oli saada yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehiltä tietoa siitä, mitä he toivoisivat käsikirjan pitävän sisällään. Lisäksi avoimilla kysymyksillä halusimme saada lisäehdotuksia käsikirjan sisältöön sekä tietoa muun muassa siitä, miten virkamiehet kokevat huumeestauksen vaikuttavan heidän työhönsä tulevaisuudessa. Kyselylomakkeessamme oli yhteensä 19 kysymystä, joista viisi kysymystä oli monivalintakysymyksiä, seitsemän kysymystä avoimia kysymyksiä ja seitsemän kysymystä oli Likert-tyyppisiä väittämiä 5-portaisella asteikolla. Heikkilä (2008, 53) toteaa, että Likertin asteikko on mielipideväittämissä käytetty, tavallisesti 4- tai 5-portainen järjestysasteikon tasoinen asteikko, jossa toisena ääripäänä on useimmiten *täysin samaa mieltä* ja toisena ääripäänä *täysin eri mieltä*. Vastaajan tulee valita parhaiten hänen mielipidettään kuvaava vaihtoehto. Kyselyssä olleiden väittämien ja monivalintakysymysten vastaukset analysoitiin SPSS-ohjelmalla ja avoimet kysymykset sisällön erittelyn avulla, etsien vastauksista samankaltaisuutta.

Ensimmäiset kuusi kysymystä sisälsivät vastaajien taustatietoja käsitteleviä kysymyksiä. Näistä viisi ensimmäistä kysymystä oli rakennettu monivalintakysymyksiksi. Taustatietoja käsittelevät vastaukset on esitetty kuvioissa 4 - 7. Kuviossa 8 on esitetty vastaajien arvio siitä, kuinka monta huumeita käyttävää yhdyskuntapalvelun suorittajaa heillä on ollut viimeisen puolen vuoden sisällä. Kuviossa 9 on yhdistettynä vastaukset väittämistä (8-14), joissa on esitetty käsityksiä siitä mitä käsikirjan tulisi pitää sisällään. Avoimien kysymysten (15-19) tuloksista ei ole taulukkoja, vaan saadut tulokset on esitetty sanallisessa muodossa.

Kyselyn vastaukset on analysoitu määrällisin menetelmin. Havaintomatriisi tallennettiin ensin Excel-pohjaan, josta se siirrettiin SPSS-tilasto-ohjelmalla analysoitavaksi. Frekvenssejä ja prosentteja käytettiin kuvailemaan aineistoa. Avoimien kysymysten vastaukset on analysoitu sisällön erittelyn avulla. Eskola & Suoranta (1999, 186–187) toteaa, että perinteisessä sisällön erittelyssä kuvataan

kvantitatiivisesti tekstin sisältöä. Tilastollinen sisällön erittely analysoi sitä, mitä tai miten jostakin asiasta on kirjoitettu tai puhuttu. Asetettuihin tutkimusongelmiin vastataan kvantitatiivisten mittaustulosten avulla. Mittaus tapahtuu frekvenssi- tai volyymimittauksena eli lasketaan kuinka monta kertaa jostakin asiasta on kirjoitettu tai kuinka usein jotain termiä on käytetty. Kyselyn tuloksia tarkasteltaessa on kerrottu miten sisällöstä on etsitty samankaltaisuuksia ja miten vastauksia on eritelty.

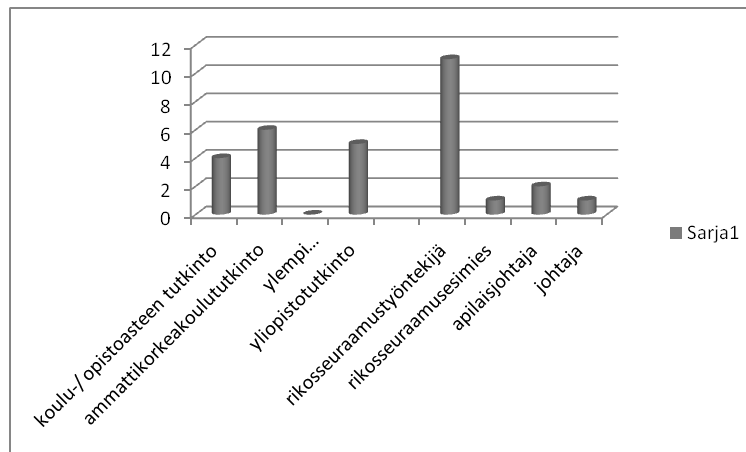
Vastaajien sukupuoli ja ikä

KUVIO 4. Vastaajien sukupuoli ja ikä

Kyselyyn vastasi 15 henkilöä, joista kaksikolmasosa oli naisia ja kolmannes miehiä (KUVIO 4). Yhdyskuntaseuraamustoimistojen henkilökunnasta on suurin osa naisia, joka selittää kyselyyn vastanneiden sukupuolijakauman. Vuonna 2010 yhdyskuntaseuraamustoimistojen henkilöstöstä oli 81 prosenttia naisia (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010). Keski-ikä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa on korkea, joka näkyy myös tässä kyselyssä. 11 vastaajista on 46-vuotias tai sitä vanhempi. Vain yksi vastaaja oli 20–25-vuotias (KUVIO 4).

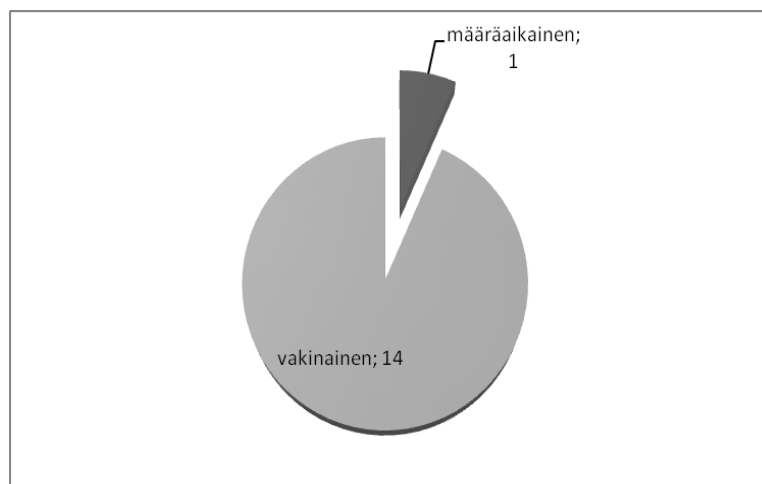
Koulutus ja virkanimike

KUVIO 5. Vastaajien koulutus ja virkanimike

Vastaajista reilu neljännes oli suorittanut koulu- tai opistoasteentutkinnon. Ammattikorkeakoulututkinto oli yli kolmanneksella vastaajista ja loppuilla vastaajista on muu tutkinto, jotka avoimen kysymyksen myötä selvisivät yliopistotutkinnoiksi. Vastaajista lähes kolmeneljäsosaa työskentelee rikosseuraamustyöntekijänä. Alle neljännes vastaajista toimi rikosseuraamusesimiehenä, apulaisjohtajana tai johtajana (KUVIO 5).

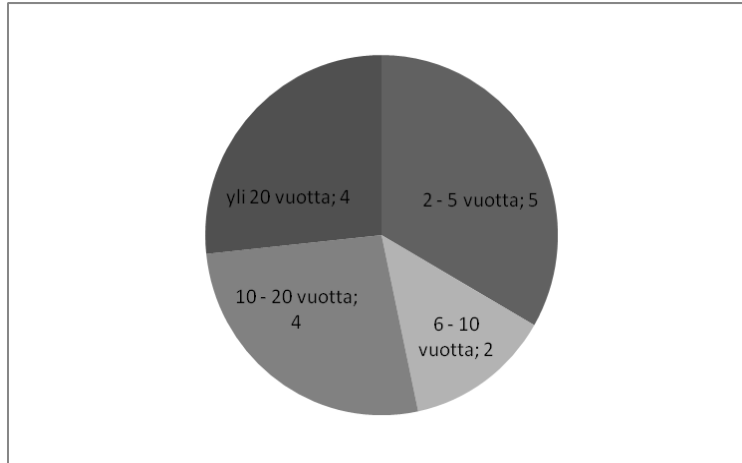
Virkasuhteen vakinaisuus

KUVIO 6. Vastaajien virkasuhteen vakinaisuus

Kyselyyn vastanneista vain yksi henkilö toimi määräaikaisessa virkasuhteessa. Muiden vastaajien virkasuhde oli vakinainen (KUVIO 6).

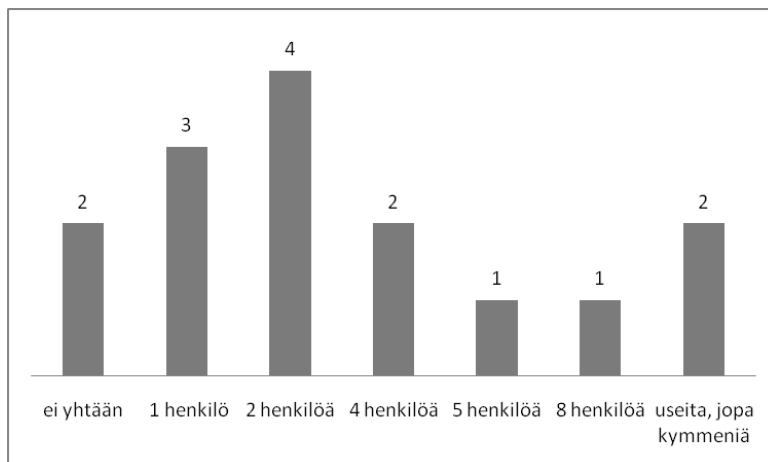
Vastaajien virkasuhteen kesto

KUVIO 7. Vastaajien virkasuhteen kesto

Virkasuhteen kestoa kysyttiin avoimella kysymyksellä. Tuloksia analysoitaessa olemme yhdistäneet vastaukset luokkiin seuraavasti: 2-5 vuotta, 6-10 vuotta, 10–20 vuotta ja yli 20 vuotta. Kyselyyn vastanneiden työsuhde vaihteli kolmesta vuodesta 21 vuoteen. Yli puolet vastaajista on työskennellyt kriminaalihuoltotyössä enemmän kuin 15 vuotta (KUVIO 7).

Arvio huumeita käyttävien yhdyskuntapalvelun suorittajien määrästä

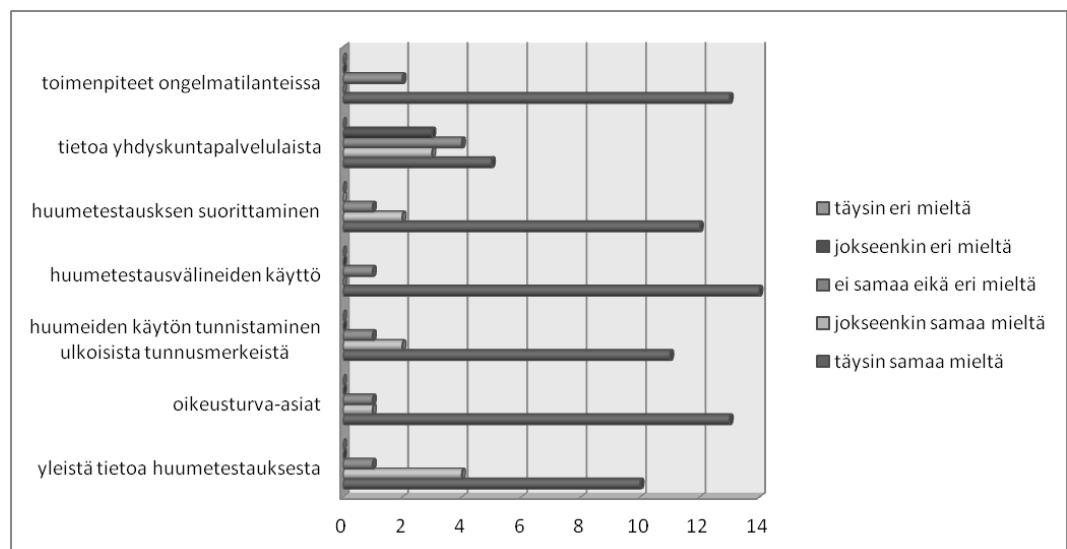
KUVIO 8. Kuinka monta mahdollista huumeiden vaikutuksen alaisena olevaa yhdyskuntapalvelun suorittajaa ollut viimeisen puolen vuoden aikana.

Kysyimme avoimella kysymyksellä kuinka monta mahdollista huumeiden käyttäjää virkamiehillä on ollut suorittamassa yhdyskuntapalvelua viimeisen puolen vuoden aikana. Lähes kaikilla vastaajista oli ollut viimeisen puolen vuoden aikana yhdyskuntapalvelun suorittajia, jotka ovat olleet virkamiesten havaintojen mukaan suorittamassa yhdyskuntapalvelua mahdollisesti huumeiden vaikutuksen alaisena.

Noin puolella vastaajista oli ollut heidän arvionsa mukaan 1-2 yhdyskuntapalvelun suorittajaa, jotka olivat olleet mahdollisesti huumeiden vaikutuksen alaisia yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana. Vain kaksi virkamiestä vastasi, ettei heillä ole mielestään ollut yhtään tällaista yhdyskuntapalvelun suorittajaa. Kuudella vastaajalla oli ollut neljä tai enemmän mahdollisesti huumeiden vaikutuksen alaisena ollutta yhdyskuntapalvelun suorittajaa (KUVIO 8).

Mitä käsikirjan tulisi pitää sisällään

Seuraavassa kuvioissa 9 esitetään virkamiesten vastauksia (väittämät 8- 14) väittämiin siitä, mitä käsikirjan tulisi pitää sisällään. Vastaukset on yhdistetty samaan kuvioon.

KUVIO 9. Kyselyyn vastanneiden mielipiteet siitä, mitä käsikirjan tulisi pitää sisällään.

Yhdyskuntapalvelulaki antaa viitteitä siitä, miten menetellään sellaisen yhdyskuntapalvelun suorittajan kohdalla, joka on antanut positiivisen huume-testinäytteen. Laki ei kuitenkaan ole aukoton. Lähes kaikki kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, että käsikirjan tulisi sisältää tietoa siitä miten sellaisissa tilanteissa menetellään, kun yhdyskuntapalvelun suorittaja antaa positiivisen huume-seulatuloksen.

Huume-testausvälineiden oikeaoppinen käyttö on tärkeää, jotta oikea testitulosaadaan aikaiseksi. Suurin osa vastaajista piti tärkeänä, että käsikirja pitää sisällään tietoa siitä, miten testausvälineitä käytetään ja miten huume-testi käytännössä suoritetaan. Lisäksi reilusti yli puolet vastaajista näki yleisen tiedon huume-testauksesta olevan paikallaan. Huume-testausvälineiden oikeaoppisen käytön lisäksi, on tärkeää, että huume-testi suoritetaan oikeissa olosuhteissa ja että testiä käsitellään siten, että tulos on luotettava.

Käytännössä huumeiden käytön havaitseminen on hankalaa ulkoisista merkeistä. Jotkin huumeet kuitenkin aiheuttavat kohtalaisen selkeitä ulkoisia tunnusmerkkejä henkilön käyttäytymiseen sekä fyysiseen olemukseen. Vastaajat näkivät tarpeelliseksi sen, että käsikirja pitäisi sisällään tietoa miten huumeiden käytön voi havaita ulkoisista tunnusmerkeistä. Huume-testejä otettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota testattavan oikeusturva-asioihin. Vastanneet virkamiehet näkivät oikeusturva-asioden kirjaamisen käsikirjaan tärkeänä.

Yhdyskuntapalvelulaki on muuttunut 1.1.2011. Rikosseuraamuslaitoksen työ perustuu lakeihin ja asetuksiin. Noin puolet vastaajista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä yhdyskuntapalvelulain tarpeellisuudesta käsikirjassa. Tietoa muuttuneesta yhdyskuntapalvelulaista ei pidetty erityisen tärkeänä, vaan vastaukset jakaantuivat eri vastausvaihtoehtoihin hyvin tasaisesti.

Mitä muuta käsikirjan pitäisi pitää sisällään

Kysymys 15 oli avoin kysymys, jossa kysyttiin vastaajien mielipidettä siitä, mitä muuta tietoa käsikirjan heidän mielestään tulisi pitää sisällään. Vastaukset on jaettu kolmeen aihealueeseen siten, että olemme yhdistelleet käytännön toimenpiteisiin liittyvät asiat, näytteiden manipulointiin liittyvät asiat sekä muut asiat.

Kuusi vastaajaa ilmaisi toiveensa, että käsikirja sisältäisi tietoa siitä miten menettellään, jos yhdyskuntapalvelun suorittaja kieltäytyy näytteenantamisesta ja miten voidaan testata yhdyskuntapalvelun suorittajan päihhteettömyys ennen varsinaisen toimeenpanon alkua. Lisäksi kolme vastaajaa toi esille tiedontarpeensa näytteiden manipulointiin liittyen. Loput vastaajista toivoivat tietoa valtakunnallisesti terveysasemista ja A-klinikoista sekä myös ehdollisesti rangaistujen nuorten lakia toivottiin osaksi käsikirjaa. Kahdella vastaajista ei ollut esittää toiveita käsikirjan sisältöön.

Mielipide huumetestin suorittajana olemisesta tai siihen määrääjänä

Myös kysymys 16 oli avoin kysymys, jossa kysyttiin miten virkamiehet kokevat tilanteensa mahdollisena huumetestin suorittajana tai siihen määrääjänä. Vastaukset on ryhmitelty kahteen aihealueeseen sen perusteella kokeeko virkamies tulevan tilanteen ongelmalliseksi. Seitsemän vastaajaa ei kokennut tilannettaan huumetestin suorittajan ongelmana, vaan osa heistä totesi sen olevan työtehtävä muiden joukossa. Loput vastaajista toivoivat huumetestauksen suorittamiseen ohjeistusta sekä koulutusta. Lisäksi vastauksista nousi esille virkamiesten huoli luottamuksen säilyttämisestä asiakassuhteissa sekä hoitoon ohjaamisen tärkeys. Huumetestaus nähtiin mahdollisuutena puuttua paremmin päihdeongelmaan.

Millaisissa tilanteissa huumetesti tulisi suorittaa

Kysymyksessä 17 kysyttiin vastaajien mielipidettä siitä, millaisissa tilanteissa yhdyskuntapalvelun suorittajan työkuunto tulisi testata huumetestausvälineiden avulla. Lähes kaikki olivat sitä mieltä, että yhdyskuntapalvelun suorittajien työ-

kunto tulisi testata aina, kun on epäily suorittajan huumeiden käytöstä. Yksi vastaajista oli sitä mieltä, että testi tulisi tehdä säännöllisesti, vaikka ei olisi epäilykään. Muutamassa vastauksessa tuli esille huoli voidaanko testi tehdä ennen yhdyskuntapalvelun toimeenpanon alkua, jolloin voidaan selvittää suorittajan päiheteettämyys.

Ovatko huumeiden käyttäjät hankaloittaneet työtä viimeisen vuoden aikana

Kysymyksessä 18 kysyttiin, että ovatko yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttöepäilyt hankaloittaneet työtä viimeisen vuoden aikana. Lisäksi kyllä vastauksiin toivottiin perusteluita. Vastaukset on jaettu kyllä ja ei-vastauksien perusteella ja olemme tuoneet esille perustelut kyllä vastauksiin. Kolmasosa vastaajista ei ole kokenut huumeiden käyttäjien hankaloittavan heidän työtään kun taas loput vastaajista kokivat näiden suorittajien hankaloittavan työtä. Perusteluisa tuli esille muun muassa palvelupaikan löytymiseen liittyvät ongelmat. Päihteitä käyttävää asiakasta on vaikea sijoittaa mihinkään palvelupaikkaan, koska palvelupaikat eivät halua ongelmia työyhteisönsä. Myös huumeiden käytön havainnoinnin vaikeus tuli esille useassa vastauksessa.

Vaikuttaako yhdyskuntapalvelulakimuutos huumetestauksien osalta tulevaisuudessa työhön

Viimeisessä kysymyksessä 19 kysyttiin vastaajilta että uskovatko he yhdyskuntapalvelulain sisältämän huumetestauksen vaikuttavan tulevaisuudessa heidän työhönsä. Vastaukset on jaoteltu kyllä ja ei vastauksiin. Lisäksi kyllä-vastauksista on poimittu perusteluita. Lähes kaikki vastaajat uskoivat lakimuutoksen vaikuttavan työhönsä. Pääasiassa lakimuutokseen, joka liittyy huumetestaukseen, suhtauduttiin myönteisesti. Sen nähtiin tuovan lisää työkaluja työhön, selkiinnyttävän työtä sekä sen uskottiin tuovan lisää uskottavuutta työhön erityisesti organisaation ulkopuolelta katsottuna. Lisäksi testaus nähtiin mahdollisuutena puuttua yhdyskuntapalvelua suorittavien päihdeongelmiin tehokkaammin ja hoitoonohjaamisen uskotaan helpottuvan. Myönteisenä nähtiin myös se, että vastaisuudessa kaikkia yhdyskuntapalvelun suorittajia voidaan kohdella yhdenmukaisemmin, eli sama

kohtelu kaikille, ei tarvitse enää arvailla suorittajien päihtymystä ja käytettyä päihdettä. Vastauksista tuli esille myös uskomus, että palvelupaikat ottavat jatkossa helpommin huumeita käyttäviä yhdyskuntapalvelun suorittajia, kun heidän työkuuntoaan voidaan testata myös huumetestein. Asiakasnäkökulmasta asiaa tarkasteltuna vastauksista tuli esille, että huumetestaus voi sitouttaa yhdyskuntapalvelun suorittajat paremmin suorittamaan rangaistustaan päihteettömänä.

Negatiivisena seikkana nähtiin työmäärän lisääntyminen ja uskottiin, että pitkät välimatkat esimerkiksi Pohjois-Suomessa hankaloittavat testausta. Myös työturvallisuuteen liittyvät asiat nousivat vastauksista esille. Vain kaksi vastaajaa ei usko lakimuutoksen vaikuttavan työnkuvaansa tulevaisuudessa.

Yhteenvedona kyselystä toteamme, että vastaukset olivat ennako-odotustemme mukaisia. Käsikirja nähtiin tarpeellisena työtapaohjeena yhdyskuntapalvelu toimeenpanon aikaista huumetestausta tehtäessä. Vastausten perusteella saimme muotoiltua käsikirjan sisällön, eli hahmotimme mitä tietoa käsikirjan olisi tarpeen pitää sisällään. Aivan kaikkia vastaajien toiveita emme voineet ottaa huomioon käsikirjaa laadittaessa. Pois jätetyt tiedot liittyvät pääasiassa ehdollisesti rangaistusten nuorten valvontaan sekä näytteidenottoon liittyvään manipulointiin. Syynä näiden toiveiden huomiotta jättämiselle oli se, että olimme laatimassa käsikirjaan nimenomaan yhdyskuntapalveluun liittyvään huumetestaukseen. Näytteenottoon liittyvä manipulointi olisi kokonaan oman opinnäytetyön arvoinen asia ja mielestämme erittäin monimutkainen asia ohjeistaa.

5.2 Huumetestaus prosessina

Edellä on kerrottu tutkimustuloksista, joissa on esitetty yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamiesten mielipiteet ja toiveet huumetestauksen käsikirjan sisällöstä. Lisäksi tuloksista käy ilmi, miten yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttö on näkynyt toimeenpanotyössä ja miten virkamiehet näkevät muuttuneen yhdyskuntapalvelulain mahdollistavan huumetestauksen vaikuttavan heidän työhönsä tulevaisuudessa. Tulosten perusteella on lopullisesti päätetty käsikirjan sisällöstä sekä päädyimme kuvaamaan huumetestauksen prosessina. Kyselyn perus-

teella tuli käsitys siitä, että huumetestauksen etenemiseen liittyy virkamiesten keskuudessa epävarmuutta.

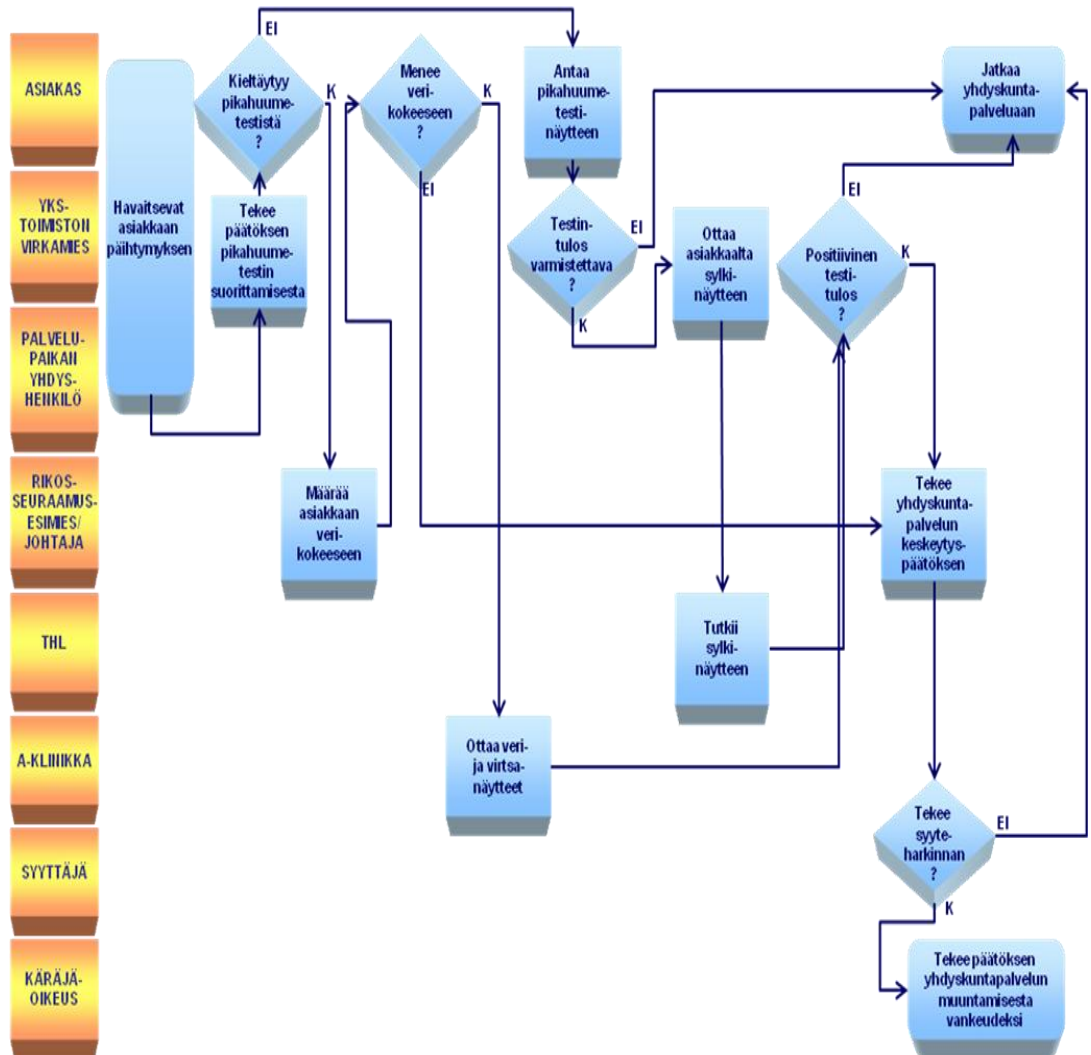
Kaaviossa 1. on esitetty prosessikaavion muodossa, miten huumetestausprosessi etenee Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Prosessikaavio kuvaa huumetestausprosessin etenemistä silloin, kun palvelupaikalla tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa havaitaan yhdyskuntapalvelun suorittajan päihtymystä yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana. Kaikki yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamiehet, jotka hoitavat yhdyskuntapalvelun toimeenpanotehtäviä, osallistuvat huumetestausprosessiin aina tapauskohtaisesti. Vastuu havainnoinnista ja testauksesta on yhdyskuntapalvelun suorittajalle nimetyllä vastuuhenkilöllä, valvojalla. Prosessikaavion tavoitteena on, että virkamiehet hahmottavat huumetestausprosessin selkeämmin ja toteuttavat sitä mallin mukaisesti. Kaavion avulla on pyritty kuvaamaan mahdollisimman selkeästi jokaisen toimijan tehtävä huumetestauksen edetessä. Prosessin tavoitteista ja siihen kuuluvista eri tekijöistä ja toimijoista on tarkempi kuvaus prosessin perustietoja käsittelevällä kansilehdellä. (liite 2). Prosessien mallintamiseen on olemassa useita erilaisia vaihtoehtoja ja välineitä. Olemme käyttäneet prosessikaaviota tehdessämme niin sanottua uimarakaavioita, joka esittää kuka tekee, mitä tekee ja milloin tekee. Tällä prosessikaaviolla saadaan näkyväksi prosessin eri tekijät tai prosessin suorittamisesta vastuussa olevien työroolit. (Savonen 2009.)

Prosessikaavioon huumetestauksen etenemisestä saimme tärkeimmät suuntaviivat yhdyskuntapalvelulaista ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön linjauksista. Nämä asiakirjat määrittelevät millaisissa tilanteissa huumetestausta on tehtävä, mikä taho sen tekee ja miten se tehdään. Paikallisella tasolla on todennäköisesti eroja siinä mikä taho suorittaa virtsa- ja verikokeiden ottamisen, sillä tämä on sopimuskohtainen asia. Esimerkiksi vankilapaikkakunnilla yhdyskuntaseuraamustoimistot voivat hyödyntää vankiloiden terveydenhuoltoyksiköitä näytteenotoissa.

Prosessikaaviota tehdessämme olemme vaihe vaiheelta tutkineet, mitä vaihtoehtoja aina kulloiseenkin toimintoon kuuluu. Olemme pyrkineet ottamaan huomioon

kaikki mahdolliset seikat, jotka muuttavat huumetestauksen yksinkertaista kulkua ja kuvaamaan kaaviossa myös nämä tilanteet. Huumetestausprosessin vaiheita, kriittisiä menestystekijöitä sekä vastuualueita on tarkemmin eritelty prosessin selityshehdellä. (Liite 2)

YHDYSKUNTAPALVELUA SIAKKAAN HUUMETESTAUKSEN SUORITTAMINEN

KAAVIO 1. Prosessikaavio huumetestausprosessista

Huumetestausprosessi alkaa siitä, kun Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies tai palvelupaikan yhdyshenkilö tekee aistihavainnoin yhdyskuntapalvelun suorittajan päihtymystilasta. Prosessikaavio kuvaa vaiheittain, miten huumetestaus etenee prosessina yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana ja ketä toimijoita prosessissa on mukana. Prosessin voi tiivistää siten, että yhdyskuntapalvelun suorittajan päihtymysepäily on aina varmistettava erilaisin huumetestaukseen liittyvin toimenpitein, kuten huumeepikatestein tai virtsa- ja verinäyttein. Se mihin toimenpiteeseen ryhdytään, määrittelee toimijan. Esimerkiksi pikahuumetestin voi ottaa Rikosseuraamuslaitoksen virkamies, kun taas verinäytteen voi ottaa sellainen taho (prosessikaaviossa A-klinikka), jonka kanssa yhdyskuntaseuraamustoimistot ovat näytteenottamisesta tehneet sopimuksen. Mikäli yhdyskuntapalvelun suorittajan huumeidenkäyttö epäily osoittautuu testein varmistettuna selväksi käytöksi, yhdyskuntapalvelun suorittaminen keskeytetään yhdyskuntaseuraamustoimistossa ja asiakirjat toimitetaan syyttäjälle. Yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikaista varmistettua huumausaineiden käyttöä on siis pidettävä aina törkeänä velvollisuuksien rikkomisena ja se johtaa aina tuomion keskeyttämiseen. (kts 3.2.5 yhdyskuntapalvelun velvollisuuksien rikkominen).

5.3 Huumetestauksen käsikirja

Kehittämishankkeemme tuotoksena on syntynyt huumetestauksen käsikirja (liite 3), joka sisältää huumetestaukseen liittyviä asioita, joita on hyvä ottaa huomioon huumetestauksia tehtäessä. Käsikirja sisältää tietoa muuttuneesta yhdyskuntapalvelulaista päihdeettömyyden valvonnan osalta, tietoa päihdeiden käytön toteamisesta sekä huumetestausvälineiden käytöstä ja testaukseen liittyvistä oikeusturvasasioista. Lisäksi käsikirjassa on yleistä tietoa päihdehoidosta. Liitteeksi käsikirjaan olemme koonneet luettelon yleisimmin käytetyistä päihdeistä, jonka tarkoituksena on auttaa huumetestauksia tekevää henkilöstöä tunnistamaan erilaisten päihdeiden vaikutukset yhdyskuntapalvelua suorittavissa asiakkaisissa.

Käsikirjaa voidaan pitää käyttö- ja menettelytapaohjeena silloin, kun yhdyskuntapalvelun suorittajaa on syytä epäillä huumeiden käytöstä ja hänelle pitää tehdä huumetestit. Käsikirjasta oli tarkoitus tulla tiivis paketti, josta löytyy huumetesta-

ukseen liittyvä ajankohtainen ohjeistus. Kokemuksen mukaan liian pitkät työtapaohjeet ovat liian raskaslukuisia ja jäävät sen vuoksi usein käyttämättä. Haluamme korostaa, että olemme kohdentaneet käsikirjan nimenomaan Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehille. Käsikirjan sisällön ymmärtäminen voi olla hankalaa, jos ei tarkemmin tunne yhdyskuntapalvelun sisältöä ja lainsäädäntöä.

Lähtökohtaisesti huumetestauskäsikirjan sisältö on muotoutunut sen mukaan, mitä me opinnäytetyöntekijöinä pidimme tärkeänä tietää huumetestauksesta. Käsikirjaa hahmoteltassamme käytimme hyväksi aiempaa huumetestaukseen ja yhdyskuntapalveluun liittyvää ammatillista osaamistamme ja tuntemustamme, jonka perusteella teimme rungon, jossa määrittelimme käsikirjan sisällön. Tämän jälkeen halusimme kyselyllä varmistaa, että hahmottelemamme käsikirjan tiedot ovat virkamiesten mielestä tarpeellisia sekä halusimme heiltä lisää ehdotuksia käsikirjan sisältöön. Pohjois-Suomen ja Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten vastauksien perusteella päätimme lopullisesti käsikirjan sisällön. Suunnittelemaamme sisältöä käsittelevät kyselylomakkeella väittämät 8-14. Pääsääntöisesti kaikki suunnittelemamme tieto nähtiin tarpeellisena. Mihinkään käsikirjan sisältöä koskevaan kysymykseen emme saaneet sellaista vastausta, että tieto olisi käsikirjassa tarpeeton.

Virkamiehiltä saimme lisäehdotuksina, että käsikirja tulisi sisältää tietoa miten menetellään, jos yhdyskuntapalvelun suorittaja kieltäytyy näyteenantamisesta ja miten voidaan testata yhdyskuntapalvelun suorittajan päihteettömyys ennen varsinaisen toimeenpanon alkua. Näihin olemme hankkineet ohjeistusta ja menettelytapaohjeita Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön ylitarkastaja Heimo Kangaspunnalta ja saamamme tiedot on kirjattu käsikirjaan.

Väittämien lisäksi kyselylomake sisälsi avoimia kysymyksiä, joilla halusimme kerätä tietoa miten yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttö on näkynyt toimeenpanotyössä ja miten virkamiehet näkevät muuttuneen yhdyskuntapalvelulain mahdollistavan huumetestauksen vaikuttavan heidän työhönsä tulevaisuudessa. Tulevaisuudessa tehtävien huumetestauksien määrää yritimme kartoittaa ky-

symällä virkamiesten arviota siitä, kuinka paljon heillä on ollut mahdollisesti huumeiden vaikutuksen alaisena olevia yhdyskuntapalvelun suorittajia viimeisen puolen vuoden aikana. Näitä avoimien kysymysten vastauksia emme ole sinällään käyttäneet käsikirjan sisällössä, vaan näitä seikkoja olemme pohtineet johtopäätöksiä ja pohdintaa käsittelevässä kappaleessamme.

Olemme käyttäneet käsikirjamme teossa apuna Rikosseuraamusviraston laatimaa päihdevalvonnan opasta, joka on laadittu vuonna 2008 vankiloiden käyttöön. Käytimme opasta hyödyksemme pääasiassa siinä osiossa, jossa on kerrottu erilaista huumeista ja niiden vaikutuksista. Oppaasta ei muutoin ollut meille tiedollisesti paljon apua, sillä vankiloiden käytännöt huumetestausasioissa ovat hyvin poikkeavat yhdyskuntaseuraamustoimistoihin verrattuna. Käytimme opasta huumausainetietojen lisäksi käsikirjamme rungon luomiseen.

Varsinaiset tiedot huumetestauskäsikirjaan on kerätty Rikosseuraamuslaitoksen ja Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen ohjeistuksista sekä yhdyskuntapalvelulaista. Käsikirjaa tehdessämme esille nousi useita pulmallisia kysymyksiä, joihin emme löytäneet vastauksia yhdyskuntapalvelulaista eikä muista sen hetkisistä ohjeistuksista. Tämän vuoksi joissakin käytännön ohjeistuksessa apunamme on ollut rikosseuraamuslaitoksen ylitarkastaja Heimo Kangaspunta sekä Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen erikoistutkija, asiakasvastuuhenkilö Sirpa Mykkänen.

Emme ole tietoisesti liittäneet käsikirjan tekstiin lähdeviittauksia ja vaan olemme laittaneet ne käsikirjan lopussa olevaan lähdeluetteloon. Rikosseuraamusalan käsikirjoissa ja ohjeistuksissa lähteiden tekstistä pois jättäminen on yleinen käytäntö. Käsikirjan oli tarkoitus olla valmiina jo hyvissä ajoin ennen muuttuneen yhdyskuntapalvelulain voimaantuloa. Käsikirjan tekeminen oli kuitenkin erittäin haasteellista suunnitellussa aikataulussa, sillä lain voimaantulo siirtyi muutamia kertoja. Ennen lain hyväksyntää käsikirjan sisältöä oli mahdotonta hahmottaa. Lisäksi huumetestaukseen liittyen oli monenlaisia avoimia asioita, joita me emme voineet ratkaista, vaan meidän tuli odottaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön ratkaisuja ja linjauksia. Esimerkkinä tällaisesta asioista oli huumetestausväli-

neiden kilpailuttaminen ja niiden hankinta sekä keskushallintoyksikön strategiset linjaukset huume-testaukseen liittyen.

Oletuksemme oli, että työvuosilla, sukupuolella ja iällä olisi saattanut olla vaikutusta vastauksiin. Taustatietoja emme kuitenkaan lähteneet analysoimaan emmekä ristiintaulukoimaan, koska koimme, että niiden avulla ei olisi saatu kehittämishankkeen kannalta tärkeää tietoa. Tähän päätelmään tulimme, koska vastaukset väittämiin ja kysymyksiin olivat hyvin samankaltaisia palautetuissa lomakkeissa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

6.1 Prosessin arviointia

Kehittämishankkeessamme tavoitteena oli tehdä Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten käyttöön huume-testauksen käsikirja, joka sisältää yhtenäiset ohjeet huume-testauksen suorittamisesta yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana. Kehittämishankkeelle asetettu tavoite on saavutettu, mutta aikataulullisesti käsikirja valmistui hivenen suunniteltua myöhemmin. Kehittämishankkeemme etenemiseen on vaikuttanut muun muassa lakiuudistuksen viivästyminen ja se, ettei Rikosseuraamuslaitoksen organisaation johdon tasolla ollut ehditty suunnittelemaan aiheeseemme liittyviä strategisia linjauksia sekä ohjeistuksia. Linjaukset olivat työn alla kevään 2011 aikana. Meidän oli mahdotonta koota ohjeistusta siinä vaiheessa, kun valtakunnalliset linjaukset olivat vielä kesken.

Opinnäytetyöllemme oli selkeästi tarvetta. Uusi yhdyskuntapalvelulaki oli valmis-teilla, eikä virkamiehillä ollut tietoa siitä miten lakimuutokseen liittyvä huume-testaus vaikuttaisi käytännön yhdyskuntapalvelun toimeenpanotyöhön. Lakimuutoksen taustalla oli käytännön toimeenpanotyössä havaitut ongelmat, jotka haluttiin poistaa.

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli luoda yhteneväiset käytännöt asiakkaan kohteluun ja oikeusturvaan liittyvien asioiden huomioimisessa paikkakunnasta riippumatta. Olemme käsikirjaa laatiessamme päättäneet, että emme kiinnitä huomiota alueellisiin eroihin esimerkiksi päihdepalvelujen saatavuudesta. Käsikirjaa voidaan pitää työtapaohjeena, jota tulisi noudattaa huume-testauksia tehtäessä valtakunnallisesti kaikissa yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Käsikirjan toimivuutta on tarkoitus arvioida sen käyttöönoton jälkeen, kuten toimintatutkimuksen luonteeseen kuulu ja sen myötä kehittää sitä paremmin tarpeita vastaavaksi. Tämä arviointi ja kehittämistyö ei enää kuulunut opinnäytetyöhömme.

Opinnäytetyömme tuotoksena käsikirja ei sinällään pidä sellaista tietoa sisällään, jota ei muualta olisi saatavilla. Tiedot käsikirjaan on kerätty pääasiassa Rikosseuraamuslaitoksen ja Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen ohjeistuksista ja yhdyskuntapalvelulaista. Rikosseuraamuslaitoksen Pohjois-Suomen ja Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistojen kyselyyn vastanneet virkamiehet pitivät huumeetäuskäsikirjaa tarpeellisena. Kyselyn vastausten perusteella voidaan todeta, että huumeetäus nähdään haasteellisena ja koulutusta vaativana toimintana. Olemme tässä luvussa tuoneet esille huumeetäuksen vaikuttavuutta Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten, palvelupaikkojen sekä yhdyskuntapalvelun suorittajien näkökulmasta.

Opinnäytetyömme aihetta valitessamme uskoimme aiheen olevan selkeästi rajatun ja hallittavissa. Käsikirjaa laatiessamme ja raporttia kirjoittaessamme jouduimme kuitenkin toistuvasti palaamaan aiheen rajaukseen. Päihdehoito ja erityisesti hoitoonohjaus kuuluvat olennaisena osana huumeetäukseen, minkä vuoksi olimme ajautua useasti harhateille. Päihdehoito ja hoitoonohjaus kuuluvat olennaisena osana yhdyskuntapalvelun suorittajien kuntoutumista ja rikoksetonta elämäntapaa edistävinä ja yhteiskuntaan kiinnittävinä toimintoina. Iästä riippumatta yhdyskuntapalveluasiakkaille on yhteistä, että rikokset kytkeytyvät jonkinasteiseen päihdeongelmaan. (Rikosseuraamusvirasto. Työryhmämietintö. 2008, 32.) Aiheen rajauksen vuoksi jouduimme kuitenkin näistä päihdehoitoon liittyvistä aiheista luopumaan. Päihdehoito olisi jo oman opinnäytetyön arvoinen asia. Päihdehoidon tarpeellisuudesta on kuitenkin pohdintoja tässä luvussa.

Kehittämishankkeeseemme on kuulunut paljon toimintatutkimukseen liittyviä elementtejä. Olemme pitäneet suunnitelupalavereja ja neuvotteluja Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamuslaitoksen henkilöstön kanssa ja saaneet heiltä parannus- ja kehittämissuhteita. Niiden pohjalta olemme tehneet korjauksia käsikirjaan, minkä jälkeen olemme alistaneet työmme henkilöstön uudelleen tarkasteltavaksi. Kehittämishankkeemme on edennyt toimintatutkimukselle ominaista syklisyyttä eli spiraalia noudattaen.

Kehittämishankkeemme ei täysin täytä toimintatutkimuksen tunnusmerkkejä, sillä toimintatutkimukselle tunnusomainen syklimäisyys ei hankkeessamme täysin toteudu. Käsikirjan varsinainen arviointi ja mahdollisten kehittämisehdotusten tekeminen jää myöhempään ajankohtaan, kunnes käsikirjan toimivuudesta on saatu riittävästi kokemuksia

Toinen tämän opinnäytetyön tekijöistä on ollut toimintatutkijana työyhteisön sisällä ja se on helpottanut kehittämishankkeemme läpivientiä. Hän on arkityössä kohdannut kehittämiseen liittyviä haasteita, joita tuli ottaa huomioon käsikirjaa laatiessamme. Lisäksi toimija-tutkija on voinut reflektoida meneillään ollutta työtä työyhteisön jäsenten kanssa erilaisissa palavereissa sekä päivittäisessä työskentelemissä. Vastaavasti toinen tutkijoista toimi työyhteisön ulkopuolelta tutkija-toimijan roolissa, tuoden näkemyksiä kehittämistyöhön organisaation ulkopuolelta. Tutkija-toimija näkee organisaation kehittämistyön objektiivisemmin, kuin organisaation sisällä työskentelevä tutkija.

Toimintatutkimus pitää sisällään erilaisia suuntauksia, joista olemme pyrkineet hyödyntämään meidän kehittämishankkeeseemme parhaiten soveltuvat elementit. Kehittämishankkeemme kannalta oli tärkeää löytää käytännönläheinen lähestymistapa kehittämiseen. Toimintatutkimuksessa nimenomaan kehitetään käytännön työtä ja menetelmiä, sen vuoksi se vastasi parhaiten meidän tarpeisiin. Näimme toimintatutkimuksellisessa lähestymistavassa muitakin hyviä elementtejä, minkä vuoksi se oli hyvä valinta kehittämishankkeemme pohjaksi.

Toimintatutkimus perustuu hyvin pitkälti ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, jossa tieto liikkuu ihmisten välillä ja saa uusia ulottuvuuksia. Myös käytännöt ja hyvät työmenetelmät kehittyvät, kun työyhteisössä vaihdetaan ajatuksia, pidetään palavereja, joissa keskustellaan menetelmien toimivuudesta ja kehitetään uusia toimivampia käytäntöjä. Työyhteisössä jokainen henkilö tuo oman merkityksensä ja tulkintansa, joista synteesin avulla luodaan toimintamalleja ja toimintatapoja, jotka ovat työyhteisön yhdessä kehittämisiä. Yhteisen kehittämisen ja toiminnan tutkimisen avulla ja kautta henkilöstö sitoutuu paremmin toteuttamaan perustehtävänsä, yhdyskuntaseuraamustyötä, johon uutena toimintana kuuluu huumetesta-

us. Olisimme voineet valita toisenlaisenkin lähestymistavan kehittämishankkeelle, mutta tuskin olisimme silloin saavuttaneet samanlaista sitoutumisen ja osallistamisen tasoa, kun nyt saavutimme olemalla itse tutkijana sisällä työyhteisössä.

Internetin kautta toteutettu webropol-kyselytutkimus toimii todennäköisesti paremmin juuri Rikosseuraamuslaitoksen kaltaisissa organisaatioissa, jossa henkilöstö on tottunut päivittäin käyttämään tietokonetta ja heillä on myös mahdollisuus Internetin käyttöön. Internetin välityksellä toteutetussa kyselyssä tärkeää on, että tutkimuksesta saadaan riittävä tieto vastaajille ja saadaan estettyä otokseen kuulumattomien henkilöiden vastaaminen. Myös arkaluontoisiin kysymyksiin vastaaminen on helpompaa, kun ei ole vaaraa, että tulisi tunnistetuksi muiden vastaajien joukosta. Kyselyn kannalta hyvänä asiana nähdään se, että vastausten saanti on nopeaa. Internetin välityksellä toteutetun kyselyn huonona puolena on suuri väärinkäsitysten mahdollisuus ja myös vastausten tarkkuus voi olla kyseenalainen, esimerkiksi avoimiin kysymyksiin jätetään helposti vastaamatta. (Heikkilä 2008, 18–20.) Kyselylomakkeemme kaikki kysymykseen vastattiin kiittävästi ja sen myötä saimme paljon tärkeitä vinkkejä käsikirjan sisältöön ja tietoa miten asiakkaiden huumeiden käyttö on näkynyt heidän työssään aiemmin ja miten huumeetäuksen nähdään vaikuttavan työhön tulevaisuudessa.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa käytetään käsitteitä reliabelius ja validius. Opinnäytetyömme on työelämälähtöinen kehittämishanke ja sen vuoksi emme katsoe tarpeelliseksi käsitellä reliabiliteettia ja validiteettia. Edellä mainitut käsitteet sopivat paremmin tutkimukselliseen opinnäytetyön luotettavuuden arviointiin. Validius on tutkimuksen arviointiin liittyvä käsite ja se tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata sitä mitä on tarkoituskin mitata. Reliabiliteetillä tarkoitetaan mittaustulosten toistettavuutta, siis sen kykyä saada samanlaisia tuloksia, mikäli tutkimus tehtäisiin uudelleen (Hirsijärvi & Remes & Sajavaara (2009, 231.) Jos tekemämme kysely tehtäisiin nyt uudelleen, samanlaiseen tulokseen pääseminen olisi epätodennäköistä. Tähän vaikuttaisi todennäköisesti virkamiesten lisääntynyt tieto huumeetäuksien suorittamisesta.

6.2 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet

Alkoholin aiheuttama päihtyneisyys yhdyskuntapalvelussa saadaan todettua aistihavaintojen perusteella verrattain helposti. Näissä tapauksissa tuomittu voidaan velvoittaa puhalluskokeeseen. Muiden päihdyttävien aineiden vaikutus on usein vaikeammin aistinvaraisesti todettavissa. Tätä on pidetty ongelmana useissa Kriminaalihoitolaitoksen yksiköissä sen takia, että yhtäältä alkoholin ja toisaalta muiden pähteiden käyttäjien koetaan olevan päihdekontrollin kannalta eri asemassa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:19, 6.) Muuttunut yhdyskuntapalvelulaki antaa nyt paremmat mahdollisuudet huumeiden käytön toteamiseen.

Voimassa oleva yhdyskuntapalvelulaki mahdollistaa huumetestauksen vain yhdyskuntapalvelun toimeenpanon aikana, mutta testausta ennen toimeenpanon alkua laki ei mahdollista. Muutetun yhdyskuntapalvelulain (HE 3/2011, 16) perusteissa todetaan, että ongelmana testauksissa on, ettei niiden perusteella voida arvioida huumausaineen käyttöajankohtaa.

Yhdyskuntapalveluun tuomittu saattaa olla ennen toimeenpanosuunnitelman tiedoksiantoa havaintoihin perustuen huumeiden vaikutuksen alainen tai on itse ker-tonut olevansa niiden vaikutuksen alaisena. Näissä tapauksissa yhdyskuntapalveluun tuomitulle ei voida tehdä huumetestausta, koska toimeenpano ei ole käynnissä. Näihin tapauksiin ei voida voimassa olevan yhdyskuntapalvelulain turvin puuttua. Mikäli ”lähtötilannetta” ei voida selvittää ja vaatia suorittajalta nollatestiä, on huumetestaus suorittajan oikeusturvan kannalta ongelmallista. Huumeiden käytön jäämät voivat näkyä elimistössä viikkoja jopa kuukausia. Testissä saattaa siis näkyä ennen yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa käytetty huumausaine. Miten voidaan ilman lähtötilanneselvitystä todeta yhdyskuntapalvelun toimeenpano aikainen käyttö luotettavasti? Käytännön työssä edellämämainittu seikka on muutetun lain voimaantulon jälkeen todettu ongelmalliseksi, mikä tuli esille myös kyselymme vastauksissa.

Yhdyskuntapalvelulain voimaantulon jälkeiset kokemukset huumetestausjärjestelmän toimivuudesta ja suorittajien oikeusturvan toteutumisesta näyttävät sen, että onko jatkossa tarvetta tehdä yhdyskuntapalvelulakiin muutoksia, mikä mah-

dollistaisivat niin sanotun nollatestin, huumetestin ottamisen ennen yhdyskuntapalvelun aloittamista. Tärkeänä ja eettisestikin olennaisena asiana voidaan pohtia, että onko testausjärjestelmän käyttöönottamisessa järkeä, jos jo niin sanotussa testausjärjestelmän sisäänajovaiheessa havaitaan asiakkaan oikeusturvan kannalta olennainen puute.

Rikosseuraamuslaitoksen pitkän aikavälin tavoitteena on vankimäärän vähentäminen ja tämän myötä siviilissä suoritettavat yhdyskuntaseuraamukset tulevat lisääntymään. Esimerkkinä uudesta yhdyskuntaseuraamuksesta on 1.1.2011 voimaan tullut laki valvontarangaistuksesta. Lakimuutosten ja seuraamusten monipuolistumisen myötä virkamiesten kouluttautumistarve kasvaa ja erityistä osaamista vaaditaan esimerkiksi päihdehoitoon motivoituneiden käytön tehostamiseksi. Mielestämme olisi tarpeellista, että tulevaisuudessa yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon liittyisi tapauskohtaisesti myös hoidollisia elementtejä, joilla pyritään integroimaan palvelua suorittava yhteiskuntaan ja löytämään juuri hänelle sopiva tuki. Suomessa ei ole tällä hetkellä päihdeongelmallisille lainrikkajille erityistuomioistuimia tai päihdekuntoutusperustaisia tuomioita (Oikeusministeriön työryhmämietintö, 2006:19, 28).

Virkamiesten koulutus ja perehdytys ovat avainasemassa, kun uutta toimintamallia viedään käytännön yhdyskuntapalvelutyöhön. Huumetestauksen pitää olla lain hengen mukaisesti toteutettua, eikä siitä saa muodostua mielivaltaan perustuvaa toimintaa. Huumetestauksen tulee aina perustua selkeisiin aistihavaintoihin ja niiden myötä näyttöön palvelun suorittajan palvelukunnon alenemisesta. Erityisesti tietoa ja koulutusta tarvitaan erilaisten huumeiden käytön vaikutuksesta palvelun suorittajaan ja siitä miten ne näkyvät ulospäin. Kyselymme vastausten perusteella osa virkamiehistä koki huumeiden käytön havainnoin vaikeaksi. Käsikirjan liitteenä olevalla luettelolla päihdyttävistä aineista, olemme yrittäneet helpottaa huumeiden käytön tunnistamista. Huumetestaukseen liittyy paljon tekijöitä, joita ei voi täysin ennakoita.

Käytännön kokemusten kautta virkamiehet saavat tarvitsemaansa kokemusta ja varmuutta testausjärjestelmän käyttöönottamiseksi. Palvelun suorittajan päihtynei-

syyden havainnointi voi olla asiaan harjaantumattomalle virkamiehelle vaikeaa, taito kehittyy työkokemuksen lisääntyessä. Oikeusturva-asioissa ja testaukseen liittyvissä muissa mahdollisissa ongelmatilanteissa on työntekijän kannalta tärkeää, että hänellä on käytössään viimeisin tieto ja selkeät ja riittävän yksinkertaiset ohjeistukset tilanteen ratkaisemiseksi. Kun ohjeistus on selkeä ja virkamiehen ammattitaito huumetestauksen suhteen on päivitetty, niin asiakkaalla ei ole tarvetta yrittää esimerkiksi huumetestin manipulointia testaustilanteessa.

Kyselyyn vastanneet olivat huolissaan luottamuksen säilyttämisestä asiakassuhteissa huumetestausta suoritettaessa. Virkamiehet tarvitsevat foorumin, jossa asiasta voidaan käydä keskustelua ja löytää sellainen toimintatapa, joka ei heikennä virkamiehen luotettavuutta suhteessa palvelun suorittajaan. Jatkossa olisikin hyvä pohtia, että voisiko huumetestin ottaa joku muu kuin palvelun suorittajan oma valvoja. Luottamuksen säilyttämiseen liittyy olennaisesti myös suorittajan ja valvojan välinen avoimuus. On erittäin tärkeää, että jo soveltuvuus selvitysvaiheessa rikoksesta epäilylle kerrotaan yhdyskuntapalvelun sisältämästä päihdevalvonnasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä. Näin asiakas tietää mihin hän on sitoutumassa allekirjoittaessaan suostumusta yhdyskuntapalvelun tuomitsemiseen.

Huumetestaukseen liittyy myös työturvallisuus. Kyselymme vastauksista kielteisenä seikkana nousi esille työmäärän lisääntyminen ja työturvallisuuteen liittyvät asiat. Työturvallisuus asioissa toimitaan rikoseuraamuslaitoksen linjausten mukaisesti. Pääperiaatteena on, että päihtyneeksi havaitun asiakkaan kanssa ei työskennellä, joskin hoitoonohjaus on mahdollista. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006, 14.) Yhdyskuntapalvelun suorittaja voi huumeiden käytöstään kiinni jäätyään olla tunnekuohussa ja käyttäytyä arvaamattomasti. Testauksen yhteydessä tulee pystyä varmistamaan henkilöstön turvallisuus, mikä käytännössä voisi tarkoittaa hälytysjärjestelmän päivittämistä myös palvelupaikoilla tapahtuvaan työskentelyyn liittyen. Huumetestauksia suoritettaessa tulisi paikalla olla aina vähintään kaksi virkamiestä. Ongelmaksi nousee ilta- ja viikonlopputyö, jolloin päivystäjä työskentelee yksin. Huumetestejä otettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota myös näytteenottoaseptiikkaan, jotta näyte ei pääsisi kontaminoitumaan. Myös

henkilökunnan tulee olla riittävästi suojannut itsensä näytteenottoon liittyvien tartuntatautiriskien minimoimiseksi.

Kyselymme vastausten mukaan huumeita käyttäville yhdyskuntapalvelun suorittajille on vaikea löytää palvelupaikkoja. Tietynlaiset rikokset, päihdeongelmat tai tuomitun kielteinen maine paikkakunnalla voivat vaikeuttaa suuresti palvelupaikan järjestämistä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006, 32.) Huumetestauksen mahdollisuus voi kuitenkin lisätä palvelupaikkojen halukkuutta ottaa myös huumeita käyttäviä tai käyttäneitä yhdyskuntapalvelun suorittajia työyhteisöönsä. Uskomme, että testausmahdollisuus voi hälventää palvelupaikoilla työskentelevien henkilöiden pelkoja sen suhteen, että yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttö heikentää työturvallisuutta nimenomaan heidän työyhteisössään. Selvennyksen vuoksi kerrataan, että palvelupaikoilla työskentelevät henkilöt ovat maallikkoja, jotka ovat yhdyskuntapalvelun myötä tekemisissä tuomittujen kanssa. (Rautniemi 2009, 1.)

Yhdyskuntapalvelun tiedetään kokemuksesta vaikuttavan moniin suorittajiin myönteisesti. He kokevat, että yhdyskuntapalvelun myötä elämänrytmi säännöllistyy, päihteiden käyttö on paremmin hallinnassa ja palvelutehtävistä suoriutuminen lisää onnistumisen tunnetta. (Rikosseuraamusvirasto. Työryhmämietintö. 2008, 17.) Huumeiden käytön tehostunut valvonta voi sitouttaa yhdyskuntapalvelun suorittajat entistä paremmin päihteettömyyteen, sillä he tietävät, että ovat jatkuvan valvonnan ja mahdollisten kontrollitoimenpiteiden kohteena.

Muutetun yhdyskuntapalvelulain perusteluissa, jotka liittyvät päihteettömyyden valvontaan todetaan, että päihtymystilan ja päihteiden käytön toteaminen ja näihin reagoiminen, olisi yksi tuomitun elämäntilanteeseen puuttumisen keino myös myönteisessä mielessä. Päihtymystilahavainnon jälkeen tuomittua voitaisiin motivoida päihdehoitoon. (HE 3/2010, 17.) Tähän aiheeseen liittyvä seikka nousi esille myös kyselyssämme. Kyselyyn vastanneet virkamiehet näkivät huumetestauksen mahdollisuuden yhdyskuntapalvelutyössä myönteisenä ja he kokivat, että erityisesti testauksen myötä on helpompaa puuttua yhdyskuntapalvelun suorittajien päihdeongelmiin. Tämän perusteella voimme tehdä johtopäätöksen, että yhdys-

kuntapalvelutyössä on odotettu uusia välineitä yhdyskuntapalvelun suorittajan palvelukunnan selvittämiseksi, jonka myötä myös hoitoonohjaus on luontevaa. Tämä lisää mini-intervention ja Rikosseuraamusviraston henkilöstön kouluttamistarvetta. Tulevaisuuden yhdyskuntapalvelutyössä ei voida pelkästään valvoa yhdyskuntapalvelun toimeenpanon toteutumista vaan mukana täytyy olla myös kuntouttavia elementtejä.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä huumausainepoliittisesta yhteistyöstä (2008–2011, 14) todetaan, että yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvää päihdekuntoutusta tehostetaan. Tämä linjaus on varmasti paikallaan muuttuvassa ja moniulotteisessa yhdyskuntaseuraamustyössä, jossa päihdekuntoutuksen tehostaminen tulee pitkällä aikavälillä parantamaan yhdyskuntaseuraamusta suorittavien yhteiskuntaan integroitumista sekä vähentämään päihteiden käytöstä syntyviä yksilöön ja yhteiskuntaan liittyviä haittavaikutuksia.

Käsikirjaa tehdessämme esille tuli usealta eri taholta, että käytetyt huumausaineet näkyvät veressä huomattavasti lyhyemmän aikaa kuin virtsassa. Pohdimme, pitäisikö lakia tulevaisuudessa muuttaa niin, että verikokeeseen määräämisen sijasta määrättäisiinkin yhdyskuntapalvelun suorittaja virtsakokeeseen.

Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia yhdyskuntapalvelun suorittajien ja /tai yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiesten kokemuksia huumetestauksesta, kun ensin saadaan kokemuksia uuden toimintamallin toimivuudesta. Olisi myös mielenkiintoista tutkia miten huumetestauksen käyttöönotto on vaikuttanut palvelusuorittajien päihdekäyttöön sekä motivaatioon suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistustaan.

Huumetestauksen käyttöönoton kannalta on hyvä, että Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö näkee sen myönteisenä ja toimintaan selkeyttä tuovana asiana. Huumetestausten suorittamiseen ei virkamiehillä kyselymme perusteella näytä liittyvän vastustusta, vaan siitä saatu palaute oli pääasiassa myönteistä. Huumetestauksen nähdään parantavan yhdyskuntapalvelujärjestelmän uskottavuutta kansalaisten sekä yhteistyöverkoston näkökulmasta.

LÄHTEET

Kirjalliset:

Aamulehti 22.7.2011. Tampere.

Ansamaa, M. 2008. Interventiolla muutokseen. Toimintatutkimus yhdyskuntapalveluasiakkaan empowermentista toimintaohjelman aikana. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalityön it-maisteriohjema. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Lapin yliopisto.

Eskola J. & Suoranta J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos (1.p.1998). Jyväskylä: Vastapaino.

Haajanen, P. (2007) Yhdyskuntapalvelun sisältämät restoratiiviset piirteet – tutkimusyhdyskuntapalvelusta kolmatta sektoria edustavilla palvelupaikoilla. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kuopion yliopisto. Maaliskuu 2007 (julkaisematon).

HE 62/1990. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelun kokeilemisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki.

HE 162/2003. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yksityisyyden suojasta työelämässä ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Helsinki

HE luonnos 27.5.2009. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamiseksi. Helsinki.

HE 3/2010. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamiseksi. Helsinki.

Heikkilä, T. 2008. Tilastollinen tutkimus. 7. uudistettu painos. Helsinki: Edita Prima Oy.

Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. 2008. Toiminnasta tietoon - toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hämäläinen J. & Kangas P. 2007. Perehdyttämisen suunnittelu ja toteutus. Työturvallisuuskeskus TTK, palveluryhmä. Nykypaino.

Joukamaa M. (toim.) 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos.

Juhila, K & Pösö, T. 1999. Sosiaalityön toimintakulttuurit. Etnografista ymmärrystä ja diskurssianalyttistä tarkastelua yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvityksistä. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos.

Juuti, P. & Virtanen P. 2009. Organisaatiomuutos. Keuruu: Otava

Järvinen, M. 2007. Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Lisensiaatintutkimus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityönlaitos. Tampereen yliopisto. Kesäkuu 2006

Keinänen, A. 2008. Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Joensuun yliopisto. Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta. Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Ketola, H. U. 2010. Tulokkaasta tuottavaksi asiantuntijaksi - perehdyttäminen kehittämisen välineenä eräissä suomalaisissa tietualan yrityksissä. Jyväskylä studies in business and economics 92. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Ketola, O. 1996. Puhevalta. Helsinki: Edita.

Kivivuori J. & Linderborg H. 2009. Lyhytaikaisvanki, tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009.

Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009.

Lempiäinen, S. 2008. Asiakkaana päihdepalvelujärjestelmässä - Lahtelaisten asiakkaiden kokemuksia päihdepalveluista. Diakonia ammattikorkeakoulu. Järvenpää. Sosiaalialan koulutusohjelma, Päihteet ja syrjäytyminen. Ylempi AMK.

Lepistö, I. 1999. Työhön perehdyttäminen – taidon ja laadun varmistaja. Työturvallisuuskeskus TTK. 3. painos. Alfabox Oy

Lillsunde, P. 2009. Huumeiden pikatestit yleistyvät. Duodecim-lehti 14/2009, 1493.

Linderborg, H. 2001a. Brott och Straff - en undersökning av samhällstjänsten som straff. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Linderborg, H. 2001b. Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. Teoksessa Haaste – asiantuntevasti rikoksenteorjunnasta ja kriminaalipolitiikasta 1/2001. Helsinki: Oikeusministeriö ja rikoksenteorjuntaneuvosto.

Ojala, A. 2009. Silti yhdyskuntapalveluun – ilman (myönteistä) soveltuvuusselvityslausuntoa tuomittujen suoriutuminen yhdyskuntapalvelusta. Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö

OM. Oikeusministeriö. Komiteamietintö 1989:41.

OM. Oikeusministeriön toimeksianto, Dnro 2/019/2007).

OM. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:19.

Rantanen, T. & Toikko, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 2. painos. Tampereen yliopistopaino.

Rikoksettomiaan elämänhallintaan. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tuki-järjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan komiteamietintö 2001:2. Oikeusministeriö.

RI. Rikoslaki 515/2003.

Rikosseuraamusvirasto, Risealan kehittämishankkeen 2010 väliraportti, 24.06.2008

Rikosseuraamusvirasto. 2008. Työryhmämietintö. Rikosseuraamusalan monisteita 5/2008. Rikosseuraamusalan kehittämishanke. Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen. Helsinki 31.3.2008.

Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010. 21.6.2011.

Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010. 15.03.2011. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2011. Helsinki.

Saarijärvi, A. 2005. Sosiaalityön mahdollisuudet yhdyskuntapalvelussa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön ammatillinen lisensointitutkielma.

Sallinen, H. 2008. Tuki ja kontolli yhdyskuntapalvelutyössä. Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos.

Savonen, M. 2009. Prosessien mallinnusohje. Luentomateriaali.

Sipilä, J. 1996. Sosiaalityön jäljillä. 2. painos. Helsinki: Tammi.

Stenvall, J. & Virtanen, P. 2007. Muutosta johtamassa. Helsinki: Edita

Suomen perustuslaki 731/1999.

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta yhteistyöstä vuosille 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2007.

Viitala, R. 2008. Johda osaamista – Osaamisen johtaminen teoriasta käytäntöön. 3. painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy

Worrall, A. & Hoy, C. 2005. Punishment in the Community. Managing offenders, making choices. Cullompton: Willan.

Yhdyskuntapalvelun suunnitteluryhmän mietintö. 1990. Kokeilusuunnitelma. Helsinki. Valtion painatuskeskus.

Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon käsikirja 2011. 15.04.2011. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki.

Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö, komiteamietintö 1989:41. Oikeusministeriö.

YpA. Valtioneuvoston asetus yhdyskuntapalvelusta. 4/2011.

YpL. Laki yhdyskuntapalvelusta. 538/2003.

YpL. Laki yhdyskuntapalvelusta. 641/2010.

Elektroniset lähteet:

Huumetestiryhmän väliraportti 2001. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:18. Helsinki. [Viitattu 29.9.2011]. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/eho/julkaisut/ehosisallys25.htm>

Huumetestiryhmän raportti 2002. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2002:2. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. [Viitattu 29.9.2011]. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/eho/julkaisut/ehosisallys41.htm>

Isola M. 2008. Onnistunut muutos edellytykset ja osatekijät. Turun kauppakorkeakoulu. [viitattu 20.1.2011]. Saatavissa: <http://info.tse.fi/julkaisut/Thesis2008/9110.pdf>

Labquality Oy:n huumausaineanalytiikkatyöryhmä 2001. Suositus huumetestauksen suorittamisesta. Vuosikerta 25. Moodi 3/2001 [viitattu 22.5.2011]. Saatavissa: <http://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/hoi/hoi50041c.pdf>

Järvinen, R. & Uuspelto, J. 2009. Uhkaavatko asiakkaat – kaupan henkilökunnan näkemyksiä turvallisuusuuskista. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-111. HSE-Print 2009. [Viitattu 20.10.2011]. Saatavissa: <http://hsepubl.lib.hse.fi/pdf/hseother/b111.pdf>

Laki rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090953>.

Keinänen, A. 2008. Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopisto. [viitattu 28.7.2009]. Saatavissa: http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu/keinanen.pdf.

Nyholm I. 2008. Keskijohto kuntamuutoksen näkijänä ja kokijana - seutuyhteistyö muutosprosessina kuntien keskijohdon näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. [viitattu 7.6.2011]. Saatavissa: <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-7259-6.pdf>.

HE Hallituksen ohjelma. Oikeusministeriön toimeksianto, Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. 22.05.2011. Edita prima Oy. Helsinki. [viitattu 31.8.2011]. Saatavissa: <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2010, alkoholi ja huumeet. Terveystieteiden tutkimuslaitos. [viitattu 7.6.2011]. Saatavissa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/85338d3b-c126-4914-9384-d5847d59d598>

Pääministeri Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelma. 2007. Edita prima Oy. Helsinki. [viitattu 9.9.2009]. Saatavissa: <http://www.aka.fi/Tiedostot/Strategiat/hallitusohjelma2007.pdf>.

Rautniemi, L. 2008. Vapaus – suuri vankila. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2009. [viitattu 13.9.2009]. Saatavissa: <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/5qlvgx554.pdf>.

Sandell, T. Kansainvälinen työjärjestö ILO:n suositukset 1999. Suomen ILO-neuvottelukunta. Työministeriö. [viitattu 8.10.2011]. Saatavissa: http://www.tem.fi/files/25956/ilo_yleissopimukset.pdf.

Valtioneuvoston asetus yhdyskuntapalvelusta 4/2011. [viitattu 7.6.2011]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/2011004>.

Valtiovarainministeriön internet sivustot, Valtion tuottavuusohjelma. [viitattu 22.5.2011]. Saatavissa: http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/02_tuottavuusohjelma/index.jsp.

Viren, M & Wiberg, M. 1998. Kallis rikollisuus. Järkevät vastatoimet rikollisuudelle. Edita. Helsinki.

Suulliset lähteet:

Kangaspunta H. 2009, Ylitarkastaja. Rikosseuraamusvirasto. Puhelinhaastattelu 9.9.2009. Videoneuvottelut 04.01.2010 ja 18.06.2010.

LIITTEET

LIITE 1. Kyselylomake

LIITE 2. Prosessin perustietolomakkeet

LIITE 3. Huumetestauksen käsikirja

Huume-testauksen käsikirja

Hei!

Olemme YAMK-opiskelijoita johtamisen- ja kehittämisen koulutusohjelmasta Lahdesta. Kehittämishankkeemme tarkoituksena on laatia rikosseuraamusviraston henkilöstön kanssa yhteistyössä huume-testauksen käsikirja, joka liittyy kiinteästi uuteen yhdyskuntapalvelulakiin. Laki astuu voimaan 1.1.2011. Vastaamalla kysymyksiin olet osaltasi kehittämässä yhdyskuntapalvelua suorittavien huume-testausta!

1. Sukupuoli *

Nainen Mies

2. Koulutukseni *

Kouluasteen-
Opistoasteen tutkinto Ammattikorkeakoulututkinto Ylempi
ammattikorkeakoulututkinto Muu
mikä

3. Ikä *

20-25 vuotta 26-30 vuotta 31-35 vuotta 36-40 vuotta 41-45 vuotta
 46-50 vuotta yli 50 vuotta

4. Virkanimikkeeni on *

rikosseuraamustyöntekijä rikosseuraamusesimies apulaisjohtaja johtaja

5. Työsuhde *

Määräaikainen Vakinainen

6. Kuinka monta vuotta olet tehnyt yhdyskuntaseuraamustyötä (kriminaalihuoltotyötä) *

7. Kuinka monta mahdollista huumeiden vaikutuksena olevaa yhdyskuntapalvelun suorittajaa sinulla on ollut asiakkaana viimeisen puolen vuoden aikana? *

8. Mielestäni on tärkeää, että käsikirjassa on yleistä tietoa huume-testauksesta *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

9. Mielestäni on tärkeää, että käsikirja sisältää tietoa asiakkaan oikeusturva-asioista huume-testaukseen liittyen *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

10. Mielestäni on tärkeää, että käsikirja sisältää tietoa siitä, miten yhdyskuntapalvelua suorittavan henkilön huumeiden käytön voi havaita ulkoisista tunnusmerkeistä *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

11. Mielestäni on tärkeää, että käsikirja sisältää perustietoa siitä, miten huumeetestausvälineitä käytetään *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

12. Mielestäni on tärkeää, että käsikirja sisältää tietoa siitä, miten huumeetesti käytännössä suoritetaan *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

13. Mielestäni on tärkeää, että käsikirjassa on tietoa muuttuvasta yhdyskuntapalvelulaista liittyen asiakkaiden päihteettömyyden valvontaan *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

14. Mielestäni on tärkeää, että käsikirjassa on tietoa siitä, mihin toimenpiteisiin ryhdytään asiakkaan antaman huumeetestin ollessa positiivinen *

Täysin samaa mieltä Jokseenkin samaa mieltä Ei samaa eikä eri mieltä Jokseenkin eri mieltä Täysin eri mieltä

15. Mitä muuta käsikirjan pitäisi sisältää ? *

16. Miten koet tilanteesi mahdollisena huumeetestin suorittajana tai siihen määräjänä ? *

17. Millaisissa tilanteissa yhdyskuntapalvelun suorittajien työkyntoa tulisi testata huumeetestillä ? *

18. Ovatko yhdyskuntapalvelun suorittajien huumeiden käyttöepäilyt hankaloittaneet työtäsi viimeisen vuoden aikana. Jos ovat, miten ? *

19. Uskotko, että yhdyskuntapalvelulain sisältämä huumeetestaus vaikuttaa tulevaisuudessa työhösi. Jos vaikuttaa, miten? *

PROSESSIN PERUSTIEDOT (kansilehti)

Prosessin nimi: Yhdyskuntapalvelua suorittavan asiakkaan huumetestauksen suorittaminen

Prosessin tarkoitus: Suorittaa yhdyskuntapalvelua suorittavan asiakkaan huumetestaus

Prosessin tavoite: Suorittaa huumetestaus asiakkaan oikeusturvaa-asiat huomioiden ja lainsäädäntöä sekä ohjeistuksia noudattaen. Huumetestauksia suorittavat vain ammattitaitoiset ja osaavat tahot. Testaus suoritetaan mahdollisimman pian havaintojen jälkeen huomioiden toiminnan kustannustehokkuus.

Prosessin omistaja: Rikosseuraamuslaitos, yhdyskuntaseuraamuslaitokset

Prosessin asiakkaat:

- palvelua suorittava
- yhdyskuntaseuraamuslaitosten virkamiehet
- palvelupaikan yhdyshenkilö
- rikosseuraamuslaitoksen johtaja
- THL
- A-Klinikka (tai jokin muu taho, kenen kanssa on tehty sopimus näytteiden ottamisesta)
- syyttäjä
- käräjäoikeus

Prosessin käyttämät keskeiset lähtötiedot:

- palvelupaikan ilmoitus päihdyneestä asiakkaasta
- yhdyskuntalaikaston virkamiesten havainto päihdyneestä palvelusuorittajasta

Prosessin tuotokset:

- luotettavat huumetestitulokset (pikahuumetestitulokset, sylkinäytetulokset ja verinäytetulokset)
- päätökset huumetestien suorittamiseksi
- päätökset yhdyskuntapalveluomioiden keskeyttämisestä
- päätökset yhdyskuntapalveluomioiden vankeudeksi muuntamisesta

Prosessin keskeiset toimijat:

- yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies
- palvelupaikan yhdyshenkilö
- rikosseuraamusesimies/johtaja
- THL
- A-Klinikka
- syyttäjä
- käräjäoikeus

Mistä prosessi alkaa:

- Palvelupaikan yhdyshenkilö tai yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies tekee havainnon päihytyneestä asiakkaasta

Mihin prosessi päättyy:

- asiakas jatkaa yhdyskuntapalveluaan
- rikosseuraamusesimies/johtaja tekee yhdyskuntapalvelun keskeyttämis päätöksen
- syyttäjä tekee syyteharkinnan

Prosessin menestystekijät:

- huumetestaus tehdään mahdollisimman pian havainnon jälkeen
- asiakkaan oikeusturva-asiat on huomioitu
- ammattitaitoinen ja organisaation tavoitteisiin sitoutunut tiimityötaiteinen henkilöstö
- luotettavat testausvälineet ja testitulokset
- aseptiikka

Prosessin mittarit:

- asiakkailta saatu palaute (arviointi 1-5)
- henkilöstön palaute huumetestausprosessin toimivuudesta (itsearviointi)
- yhdyskuntapalvelujen keskeytymiset suhteessa tehtyihin huumetestauksiin

Prosessin rajapinnat muihin prosesseihin:

- yhdyskuntapalvelun muuttaminen vankeudeksi
- rikostutkinta
- syyteharkinta
- soveltuvuusselvitys
- tuomioistuinkäsittely
- henkilöstöhallinta

Prosessin selityselähti
Prosessin vaiheet

Vaihe/ Tehtävä	Kuka/ ketkä	Kriittiset tekijät	Menetelmät, työohjeet, työkalut, laitteet jne. ohjaus ja valvonta	Tietojen hallinta, Input-tiedot	Tietojen hallinta, Output-tiedot
Havaitsee asiakkaan päätymyksen tilan	Palvelupaikan yhdyshenkilö ja/tai yhdyskuntasuoritusvirkamies	Tieto päätymyksen ulkoisista merkeistä ja miten eri päätteet vaikuttavat	Puhelin Yhdy skuntapalvelulain tuntemus Ohjeet havaitsemisesta asiakastietojärjestelmä	Epäily asiakkaan päätymyksen tilasta	Täytetty lomake päätymyksen toteamisesta havainnoimalla
Tekee päätöksen pikahuumetestin suorittamisesta ja ottaa sen	Yhdyskuntasuoritusvirkamies	Taito ottaa pikahuumetestin asiakkaalta Huomioitava asepiikka näytteenotossa ja itsensä suojaaminen Rauhallinen paikka testin ottamiseen Lain ja ohjeiden tuntemus	Asiannumeraiset pikahuumetestivälineet ja ohjeistus niiden käyttöön Asiakastietojärjestelmä	Todettu päätymys havainnoimalla	Päätös pikatestin suorittamisesta ja tulos pikatestauksesta
Ottaa sylinkäytteen näyteputkioon	Yhdyskuntasuoritusvirkamies	Huomioitava asepiikka näytteenotossa ja itsensä suojaaminen Rauhallinen paikka testin ottamiseen	Asiannumeraiset pikahuumetestivälineet ja ohjeistus niiden käyttöön Asiakastietojärjestelmä	Tieto siitä miten sylinkäyte pitää pakata ennen sen lähettämistä THL:n	Lähettaa asianmukaisesti pakatun sylinkäytteen THL:n analysoitavaksi

Vaihe/ Tehtävä	Kuka/ ketkä	Kriittiset tekijät	Menetelmät, työohjeet, työkalut, laitteet jne. ohjaus ja valvonta	Tietojen hallinta, Input-tiedot	Tietojen hallinta, Output-tiedot
Huumeiden käytön varmistaminen sylkinäytteestä	THL	Sylkinäyte on otettu ohjeiden mukaisesti	Luotettavat testien tulkitamiset	Pikatestin tulos	Testitulokset THL:sta
Mikäli asiakas kieltäytyy pikahuumetestistä, määrää asiakkaan verikokeeseen	Yhdyskuntaseuraamustöimiston johtaja	Lahetetaan sylkinäyte THL:ään ohjeiden mukaisesti	Toimivat tietojärjestelmät	Asiakkaan kieltäytymisestä Puhelin	Päätös verikokeeseen määräämisestä
Verikokeen ottaminen	A-klinikka	Sopimus tehty	Asiakastietojärjestelmä	Sovitut työskentelyohjeet	Verikokeen tulos
Positiivinen testitulokset	Yhdyskuntaseuraamustöimiston johtaja	Onnistunut verikokeen ottaminen	Lain ja ohjeiden tuntemus	Toimivat tietojärjestelmät	Päätös verikokeen ottamisesta
Tekee yhdyskuntapalvelun keskeytyspäätöksen	Syyttäjä	Lain ja ohjeiden tuntemus	Asiakastietojärjestelmä	Välineet verikokeiden ottamiseksi	Huumeetin tulos
Tekee syyteharkinnan	Käräjäoikeus	Toimivat tietojärjestelmät	Asiakastietojärjestelmä	Asiakastietojärjestelmä	Perusteet yhdyskuntapalvelun keskeyttämiselle
Tekee päätöksen yhdyskuntapalvelun muuntamisesta vankeudeksi	Käräjäoikeus	Riittävästi tietoa rikkomuksesta	Lain tuntemus	Asiakastietojärjestelmä	Syyte
		Näyttöä rikkomuksesta	Toimivat tietojärjestelmät	Asiakastietojärjestelmä	Keskeytyspäätöksen yksitoimista
		Riittävät tiedot asiakkaan rikkomuksesta	Toimivat tietojärjestelmät	Asiakastietojärjestelmä	Syyttäjän nostama syyte
		Launtuntemus	Toimivat tietojärjestelmät	Asiakastietojärjestelmä	Muutospäätös tai antaa luvan jatkaa yk:n suorittamista